वृद्धहारीतस्मृतिः

श्रीगणेशायनमः

प्रथमोऽध्यायः

अथ पञ्चसंस्कारप्रतिपादनवर्णनम्

अम्बरीषस्तु तं गत्वा हारीतस्याश्रमं नृपः
ववन्दे तं महात्मानं बालार्कसदृशप्रभम् १
संपृष्टः कुशलस्तेन पूजितः परमासने
उपविष्टस्ततो विप्रमुवाच नृपनन्दनः २
भगवन् सर्वधर्म्मज्ञ तत्ववेदविदाम्वर
पृच्छामि त्वां महाभाग परमं धर्ममव्ययम् ३
ब्रूहि वर्णाश्रमाणान्तु नित्यनैमित्तिकक्रियाः
कर्तव्या मुनिशार्द्दूल नारीणाञ्च नृपस्य च ४
स्वरूपं जीवपरयोः कथं मोक्षपथस्य च
तत्प्राप्ते साधनं ब्रह्मन् वक्तुमर्हसि सुव्रत ५
एवमुक्तस्तु विप्रर्षिस्तेन राजर्षिणा तदा
उवाच परमप्रीत्या नमस्कृत्य जनार्दनम् ६
हारीत उवाच
शृणु राजन् प्रवक्ष्यामि सर्वं वेदोपवृंहितम्
यदुक्तं ब्रह्मणा पूर्वं पृच्छतो मम भूपते ७
तद्ब्रवीमि परं धर्मं शृणुष्वैकाग्रमानसः
सर्वेषामेव देवानामनादिः पुरुषोत्तमः ८
ईश्वरस्तु स एवान्ये जगतो विभुरव्ययः
नारायणो वासुदेवो विष्णुर्ब्रह्मात्मनो हरिः ९
स्रष्टा धाता विधाता च स एव परमेश्वरः
हिरण्यगर्भः सविता गुणधृङ् निर्गुणोऽव्ययः १०
परमात्मा परं ब्रह्म परं ज्योतिः परात्परः

इन्द्रः प्रजापतिः सूर्यः शिवो वह्निः सनातनः ११
सर्व्वात्मकः सर्वसुहृत्सर्वभृद्भूतभावनः
यमी च भगवान्कृष्णो मुकुन्दोऽनन्त एव च १२
यज्ञो यज्ञपतिर्यज्वा ब्रह्मण्यो ब्रह्मणः पतिः
स एष पुण्डरीकाक्षः श्रीशो नाथोऽधिपो महान् १३
सहस्रमूर्द्धा विश्वात्मा सहस्रकरपादवान्
यद्गत्वा न विवर्तन्ते तद्धाम परमं हरेः १४
चतुर्भिः शोभनोपायैः साध्योऽयं सुमहात्मनः
तुरीयपदयोर्भक्त्या सुसिद्धोऽयमुदाहृतः १५
तं स्वीकुर्वन्ति विद्वांसः स्वस्वरूपतया सदा
नैसर्गिकं हि सर्वेषां दास्यमेव हरेः सदा १६
स्वाम्यं परस्वरूपं स्याद्दास्यं जीवस्य सर्वदा
प्रकृत्या त्वात्मनो रूपं स्वाम्यं दास्यमिति स्थितिः १७
दास्यमेव परं धर्मं दास्यमेव परं हितम्
दास्येनैव भवेन्मुक्तिरन्यथा निरयं भवेत् १८
विष्णोर्दास्यं परा भक्तिमेषां तु न भवेत् क्वचित्
तेषामेव हि संसृष्टं निरयं ब्रह्मणा नृप १९
नारायणस्य दासा ये न भवन्ति नराधमाः
जीवन्त एव चाण्डाला भविष्यन्ति न संशयः २०
तस्माद्दास्यं परां भक्तिमालभ्य नृपसत्तम
नित्यं नैमित्तिकं सर्वं कुर्य्यात्प्रीत्यै हरेः सदा २१
तस्य स्वरूपं रूपञ्च गुणांश्चापि विभूतयः
ज्ञात्वा समर्च्चयेद्विष्णुं यावज्जीवमतन्द्रितः २२
तमेव मनसा ध्यायेद्वाचा सङ्कीर्तयेत्प्रभुम्
जपेच्च जुहुयाद्भक्तो तद्वानेकविलक्षणः २३
शङ्खचक्रोर्ध्व पुण्ड्रादिधारणं दास्यलक्षणम्

तन्नामकरणञ्चैव वैष्णवन्तदिहोच्यते २४
अवैष्णवाश्च ये विप्रा हर्षदास्ते नराधमाः
तेषां तु नरके वासः कल्पकोटिशतैरपि २५
तदादि वर्षसञ्चारी मन्त्ररत्नार्थतत्ववित्
वैष्णवः स जगत्पूज्यो याति विष्णोः परं पदम् २५
अचक्रधारी यो विप्रो बहुवेदश्रुतोऽपि वा
स जीवन्नेव चण्डालो मृतो निरयमाप्नुयात् २६
तस्मात्ते हरिसंस्काराः कर्त्तव्या धर्मकाङ्क्षिणाम्
अयमेव परं धर्म्मः प्रधानं सर्वकर्म्मणाम् २७

इति वृद्धहारीतस्मृत्यां विशिष्टधर्म्मशास्त्रे पञ्चसंस्कार-
प्रतिपादनं नाम प्रथमोऽध्यायः

द्वितीयोऽध्यायः

अथ पुण्ड्रसंस्कारवर्णनम्

अम्बरीष उवाच
भगवन् वैष्णवाः पञ्च संस्काराः सर्व्वकर्मणाम्
प्रधानमिति यच्चोक्तं सर्वैरेव महर्षिभिः १
तद्विधानं ममाचक्ष्व विस्तरेणैव सुव्रत
हारीत उवाच
शृणु राजन् प्रवक्ष्यामि निर्मला वैष्णवाः क्रियाः २
यदुक्तं ब्रह्मणा पूर्वं वसिष्ठाद्यैश्च वैष्णवैः
संस्काराणां तु सर्वेषामाद्यं चक्रादिधारणम् ३
तत्कर्तव्यं हि सर्वेषां विधीनां वै द्विजन्मनाम्
आचार्यं संश्रयेत् पूर्वमनघं वैष्णवं द्विजम् ४
शुद्धसत्वगुणोपेतं नवेज्याकर्मकारणम्
सत्सम्प्रदायसंयुक्तं मन्त्ररत्नार्थकोविदम् ५

ज्ञानवैराग्यसंपन्नं वेदवेदाङ्गपारगम्
शासितारं सदाचार्यैः सर्वधर्मविदांवरम् ६
महाभागवतं विप्रं सदाचारनिषेवणम्
आलोक्य सर्वशास्त्राणि पुराणानि च वैष्णवाः ७
तदर्थमाचरेद्यस्तु स आचार्य उदाहृतः
आस्तिक्यमानसं सद्भिरुपेतं धर्मवत्सलम् ८
श्रद्दधानं सदाचारं गुरुशुश्रूषतत्परम्
सम्वत्सरं प्रतीक्ष्यार्थे तं शिष्यं शासयेद्गुरुः ९
तस्याऽऽदौ पञ्च संस्कारान्कुर्यात्सम्यग्विधानतः
प्रातः स्नात्वा शुचौ देशे पूजयित्वा जनार्दनम् १०
स्नातं शिष्यं समानीय तेनैव सह देशिकः
स्नाप्य पञ्चामृतैर्गव्यैश्चक्रादीनर्चयेत्ततः ११
पुष्पैर्धूपैश्च दीपैश्च नैवेद्यैर्विविधैरपि
तत्तत्प्रकाशकैर्मन्त्रैरर्चयेत्पुरतो हरेः १२
अग्नौहोमं प्रकुर्वीत इध्माधानादिपूर्वकम्
पौरुषेण तु सूक्तेन पायसं घृतमिश्रितम् १३
आज्येन मूलमन्त्रेण हुत्वा चाष्टोत्तरं शतम्
वैष्णव्या चैव गायत्र्या जुहुयात्प्रयतो गुरुः १४
पश्चादग्नौ विनिक्षिप्य चक्राद्यायुधपञ्चकम्
पूजयित्वा सहस्रारं ध्यात्वा तद्वह्निमण्डले १५
षडक्षरेण जुहुयादाज्यं विंशतिसंख्यया
सर्वैश्च हेतिमन्त्रैश्च एकैकाज्याहुतिं क्रमात् १६
ततः प्रदक्षिणं कृत्वा स शिष्यो वह्निमात्मवान्
नमस्कृत्वा ततो विष्णुं जप्त्वा मन्त्रवरं शुभम् १७
प्राङ्मुखं तु समासीनं शिष्यमेकाग्रचेतसम्
प्रतपेच्चक्रशङ्खौ द्वौ हेतिभिर्मन्त्रमुच्चरन् १८

दक्षिणे तु भुजे चक्रं वामांशे शङ्खमेव च
गदां च भालमध्ये तु हृदये नन्दकं तदा १९
मस्तके तु तथा शार्ङ्गमङ्कयेद्विमलं तदा
पश्चात्प्रक्षाल्य तोयेन पुनः पूजां समाचरेत् २०
होमशेषं समाप्याथ वैष्णवान् भोजयेत्ततः
एवं तापः क्रियाः कार्याः वैष्णव्यः कल्मषापहाः २१
प्रधानं वैष्णवं तेषां तापसंस्कारमुत्तमम्
तापसंस्कारमात्रेण परां सिद्धिमवाप्नुयात् २२
केचित्तु चक्रशङ्खौ द्वौ प्रतप्तौ बाहुमूलयोः
धारयन्ति महात्मानश्चक्रमेकं तु चापरे २३
वैष्णवानां तु हेतीनां प्रधानं चक्रमुच्यते
तेनैव बाहुमूले तु प्रतप्तेनाङ्कयेद्बुधः २४
जात पुत्रे पिता स्नात्वा होमं कृत्वा विधानतः
तेनाग्निनैव सन्तप्रचक्रेण भुजमूलयोः २५
अङ्कयित्वा शिशोः पश्चान्नाम कुर्याच्च वैष्णवम्
पश्चात्सर्वाणि कर्माणि कुर्वीतास्य विधानतः २६
अङ्कयित्वा स चक्रेण यत्किञ्चित्कर्म सञ्चरेत्
तत्सर्वं याति वैकल्यमिष्टापूर्तादिकं नृप २७
कारयेन्मन्त्रदीक्षायां चक्राद्याः पञ्च हेतयः
चक्रं वै कर्मसिध्यर्थं जातकर्मणि धारयेत् २८
अचक्रधारी विप्रस्तु सर्वकर्मसु गर्हितः
अवैष्णवः समापन्नो नरकं चाधिगच्छति २९
चक्रादिचिह्नरहितं प्राकृतं कलुषान्वितम्
अवैष्णवस्तु तं दूरात् श्वपाकमिव सन्त्यजेत् ३०
अवैष्णवस्तु यो विप्रः श्वपाकादधमः स्मृतः
अश्राद्धे यो ह्यपाङ्क्तेयो रौरवं नरकं व्रजेत् ३१

अवैष्णवस्तु यो विप्रः सर्वधर्मयुतोऽपि वा
गवां षण्डति विज्ञेयः सर्वकर्मसु नार्हति ३२
तस्माच्चक्रं विधानेन तप्तं वै धारयेद्द्विजः
सर्वाश्रमेषु वसतां स्त्रीणां च श्रुतिचोदनात् ३३
अनायुधासो असुरा अदेवा इति वै श्रुतिः
चक्रेण तामपवप इत्यचा समुदाहृतम् ३४
अपेत्थमङ्कमित्युक्तं वपेति श्रवणं तदा
तस्माद्वै तप्तचक्रस्य चाङ्कनं मुनिभिः श्रुतम्
पवित्रं विततं ब्राह्मं प्रभोर्गात्रे तु धारितम् ३५
श्रुत्यैव चाङ्कयेद्गात्रे तद्ब्रह्मसमवाप्तये
यत्ते पवित्रमर्चिष्यमग्नेर्वीतमनन्तरा ३६
ब्रह्मेति निहितन्नैव ब्रह्मणो श्रुतिवृंहितम्
पवित्रमिति चैवाग्निरग्निर्वै चक्रमुच्यते ३७
अग्निरेव सहस्रारः सहस्रा नेमिरुच्यते
नेमितप्ततनुः सूर्यो ब्रह्मणा समतां व्रजन् ३८
यत्ते पवित्रमर्चिष्यमग्नेस्तु न सुनिहितः
दक्षिणे तु भुजे विप्रो बिभृयाद्वै सुदर्शनम् ३९
सव्ये तु शङ्खं विभृयादिति ब्रह्मविदो विदुः
इत्यादिश्रुतिभिः प्रोक्तं विष्णोश्चक्रस्य धारणम् ४०
पुराणेष्वितिहासेषु सात्विकेषु स्मृतिष्वपि
शङ्खचक्रोर्द्ध्वपुण्ड्रादिरहितं ब्राह्मणं नृप ४१
यः श्राद्धे भोजयेद्विप्रः पितृणां तस्य दुर्गतिः
शङ्खचक्रोर्ध्वपुण्ड्रादिचिह्नैः प्रियतमैर्हरेः ४२
रहितः सर्वधर्मेभ्यश्च्युतो नरकमाप्नुयात्
रुद्रार्चनं त्रिपुण्ड्रस्य धारणं यत्र दृश्यते ४३
तच्छूद्राणां विधिः प्रोक्तो न द्विजानां कदाचन

प्रतिलोमानुलोमानां दुर्गागणसुभैरवाः ४४
पूजानीया यथार्हेण विल्वचन्दनधारिणम्
यक्षराक्षसभूतानि विद्याधरगणास्तदा ४५
चण्डालानामर्चनीया मद्यमांसनिषेवणाम्
स्ववर्णविहितं धर्ममेवं ज्ञात्वा समाचरेत् ४६
रुद्रार्च्चनाद्ब्राह्मणस्तु शूद्रेण समतां व्रजेत्
यक्षभूतार्च्चनात्सद्यश्चण्डालत्वमवाप्नुयात् ४७
न भस्म धारयेद्विप्रः परमापद्गतोऽपि वा
मोहाद्वै विभृयाद्यस्तु ससुरापो भवेद्ध्रुवम् ४८
तिर्यक्पुण्ड्रधरं विप्रं पट्टाम्वरधरं तथा
श्वपाक इव वीक्षेत न सम्भाषेत कुत्रचित्
तस्माद्द्विजातिभिर्धार्य्यं मूर्द्धपुण्ड्रंविधानतः ४९
मृदा शुभ्रेण सततं सान्तरालं मनोहरम्
स्नात्वा शुद्धेऽपि पूर्वाह्णे विष्णुमभ्यर्च्य देशिकः ५०
स्नातं शिष्यं समाहूय होमं कुर्वीत पूर्ववत्
परोमात्रेति सूक्तेन पायसं मधुमिश्रितम् ५१
हुत्वाऽथमूलमन्त्रेण शतमष्टोत्तरं घृतम्
स्थण्डिले तु ततः पश्चान्मण्डलानि यदा क्रमात् ५२
दीक्ष्वष्टमध्ये चत्वारि विन्यसेत् पुरतो हरेः
विलिखेत्तत्र पुण्ड्रादि विस्तारायामभेदतः ५३
तेष्वर्चयेत्ततो धीमान् केशवादीननुक्रमात्
तत्र तत्र च तन्मूर्तिं ध्यात्वा मन्त्रैः समर्च्चयेत् ५४
गन्धपुष्पादि सकलं मन्त्रेणैवार्चयेद्गुरुम्
प्रदक्षिणामनुव्रज्य स शिष्यः प्रणमेत्तथा ५५
तद्वाहौ निक्षिपेच्छिष्यः केशवादीननुक्रमात्
हृदि विन्यस्य पुण्ड्राणि गुरूक्तानि स वैष्णवः ५६

शुभ्रेणैव मृदा पश्चाद्बिभृयात्सुसमाहितः
त्रिसन्ध्यासु मृदा विप्रो यागकाले विशेषतः ५७
श्राद्धे दाने तथा होमे स्वाध्याये पितृतर्पणे
श्रद्धालुरूर्द्ध्वपुण्ड्राणि विभृयाद्द्विजसत्तमः ५८
श्राद्धो होमस्तथा दानं स्वाध्यायः पितृतर्पणम्
भस्मीभवति तत्सर्वमूर्ध्वपुण्ड्रम्विना कृतम् ५९
ऊर्ध्वपुण्ड्रं विना यस्तु श्राद्धं कुर्व्वीत स द्विजः
सर्वं तद्राक्षसैर्नीतं नरकं चाधिगच्छति ६०
ऊर्ध्वपुण्ड्रविहीनन्तु यः श्राद्धे भोजयेद्द्विजम्
अश्नन्ति पितरस्तस्य विण्मूत्रं नात्र संशयः ६१
तस्मात्तु सततं धार्यमूर्ध्वपुण्ड्रं द्विजन्मना
धारयेन्न तिर्यक्पुण्ड्रमापद्यपि कदाचन ६२
तिर्यक्पुण्ड्रधरं विप्रं चण्डालमिव सन्त्यजेत्
सोऽनर्हः सर्वकृत्येषु सर्वलोकेषु गर्हितः ६३
ऊर्ध्वपुण्ड्रविहीनः सन्सन्ध्याकर्म्म समाचरेत्
सर्वं तद्राक्षसैर्नीतं नरकञ्च स गच्छति ६४
यदि स्यात्तु मनुष्याणामूर्ध्वपुण्ड्रविवर्जितम्
द्रष्टव्यन्नव तत्किञ्चित् श्मशानमिव तद्भवेत् ६५
ऊर्ध्वपुण्ड्रं मृदा शुभ्रं ललाटे यस्य दृश्यते
चण्डालोऽपि हि शुद्धात्मा विष्णुलोके महीयते ६६
ऊर्ध्वपुण्ड्रस्य मध्ये तु ललाटे सुमनोहरे
लक्ष्म्या सह समासीनो रमते तत्र वै हरिः ६७
निरन्तरालं यः कुर्य्यादूर्ध्वपुण्ड्रं द्विजाधमः
स हि तत्र स्थितं विष्णुं श्रियञ्चैव व्यपोहति ६८
अथेदमूर्ध्वपुण्ड्रन्तु यः करोति द्विजाधमः
कल्पकोटिसहस्राणि रौरवं नरकं व्रजेत् ६९

तस्माद्रागान्वितं पुण्ड्रन्धरेद्विष्णुपदाकृति
ललाटादिषु चाङ्गेषु सर्व्वकर्मसु वैष्णवः ७०
नासिकामूलमारभ्य ललाटान्तेषु विन्यसेत्
अङ्गुलद्वयमात्रन्तु मध्यच्छिद्रं प्रकल्पयेत् ७१
पार्श्वे चाङ्गुलमात्रन्तु विन्यसेद्द्विजसत्तमः
पुण्ड्राणामन्तराले तु हारिद्रां धारयेच्छ्रियम् ७२
ललाटे पृष्ठयोः कण्ठे भुजयोरुभयोरपि
चतुरङ्गुलमात्रन्तु विभृयादायकं द्विजः ७३
उरस्यष्टाङ्गुलं धार्यं भुजयोरायतं तदा
उदरे पार्श्वयोर्न्नित्यमायतन्तु दशाङ्गुलम् ७४
केशवादि नमोऽन्तैश्च प्रणवाद्यैरनुक्रमात्
ललाटे केशवं रूपं कुक्षौ नारायणं न्यसेत् ७५
वक्ष स्थले माधवञ्च गोविन्दं कण्ठदेशतः
विष्णुञ्च दक्षिणे पार्श्वे वाह्वोश्च मधुसूदनम् ७६
त्रिविक्रमन्तु वामांसे वामनं वामपार्श्वतः
श्रीधरं वामवाहौ तु हृषीकेशं तदा भुजे ७७
पृष्ठे च पद्मनाभन्तु ग्रीवे दामोदरं तदा
तत्प्रक्षालनतोयेन वासुदेवेति मूर्धनि ७८
केशवस्तु सुवर्णाभः शङ्खचक्रगदाधरः
शुक्लाम्बरधरः सौम्यो मुक्ताभरणभूषितः ७९
नारायणो घनश्यामः शङ्खचक्रगदासिभृत्
पीतवासा मणिमयैर्भूषणैरुपशोभितः ८०
माधवश्चोत्पलप्रख्यश्चक्रशार्ङ्गगदासिभृत्
चित्रमाल्याम्बरधरः पुण्डरीकनिभेक्षणः ८१
गोविन्दः शशिवर्णः स्यात्पद्मशङ्खगदासिभृत्
रक्तारविन्दपादाब्जस्तप्तकाञ्चनभूषणः ८२

गौरवर्णो भवेद्विष्णुश्चक्रशङ्खहलासिभृत्
क्षौमाम्बरधरः स्रग्वी केयूराङ्गदभूषितः ८३
अरविन्दनिभः श्रीमान् मधुजित्कमलाननः
चक्रं शार्ङ्गञ्च मुसलं पद्मं दोर्भिर्विभर्त्यसौ ८४
त्रिविक्रमो रक्तवर्णः शङ्खचक्रगदासिभृत्
किरीटहारकेयूरकुण्डलैश्च विराजितः ८५
वामनः कुन्दवर्णः स्यात् पुण्डरीकायतेक्षणः
दोर्भिर्वज्रं गदां चक्रं पद्मं हैमं विभर्त्यसौ ८६
श्रीधरः पुण्डरीकाख्यश्चक्रशार्ङ्गी च पद्मधृक्
रक्तारविन्दनयनो मुक्तादामविभूषितः ८७
विद्युद्वर्णो हृषीकेशश्चक्रशार्ङ्गहलासिभृत्
रक्तमाल्याम्बरधरः पुण्डरीकावतंसकः ८८
इन्दनीलनिभश्चक्रशङ्खपद्मगदाधरः
पद्मनाभः पीतवासाश्चित्रमाल्यानुलेपनः
दामोदरः सार्वभौमः पद्मशार्ङ्गासिशङ्खभृत् ८९
पीतवासा विशालाक्षो नानारत्नविभूषितः
एवं पुण्ड्राणि सततं धारयेद्वैष्णवोत्तमः ९०
पुण्ड्रसंस्कार इत्येवं शिष्येणापि च कारयेत्
मन्त्रशेषं समाप्याथ वैष्णवान् भोजयेत्ततः ९१

इति पुण्ड्रसंस्कारो द्वितीयः

अथ वैष्णवानां नाम संस्कारवर्णनम्

तृतीयं नाम संस्कारं कुर्व्वीत शुभवासरे ९२
स्नात्वा संपूज्य देशेशं गन्धपुष्पादिभिर्गुरून्
नामाधिदैवतं पश्चात्पूजयेत्प्रयतात्मवान् ९३
द्वादशैव तु मासास्तु केशवाद्यैरधिष्ठिताः
आरभ्य मार्गशीर्षं तु यदा संख्या द्विजोत्तमः ९४

यस्मिन्मासि भवेद्दीक्षा तन्मूर्त्तेर्नाम चोदितम्
नृसिंहरामकृष्णाख्यं दासनाम प्रकल्पयेत् ९५
शक्त्या दशावताराणां वर्जयेन्नाम वैष्णवः
नामदद्यात्प्रयत्नेन वैष्णवं पापनाशनम् ९६
यस्य वै वैष्णवं नाम नास्ति चेत्तु द्विजन्मनः
अनामिकः स विज्ञेयः सर्वकर्मसु गर्हितः ९७
चक्रस्य धारणं यस्य जातकर्मणि सम्भवेत्
तत्र वै मासनामापि दद्याद्विप्रो विधानतः
ध्यात्वा समर्च्चयेन्नाम मूर्ति मन्त्रेण देशिकः ९८
धूपं दीपञ्च नैवेद्यं ताम्बूलञ्च समर्पयेत्
प्रदक्षिणमनुव्रज्य भक्त्या सम्यक्प्रणम्य च ९९
तन्मत्रं मूलमन्त्रं वा जपेत्साहस्रसङ्ख्यया
पश्चाद्धोमं प्रकुर्वीत शतमष्टोत्तरं हविः १००
वैष्णवैरनुवाकैश्च जुहुयात्सर्पिषा तदा
नाम दद्यात्ततः शिष्यं मन्त्रतोये समाप्लुतम् १०१
ततः पुष्पाञ्जलिं दत्वा होमशेषं समापयेत्
वैष्णवान्भोजयेत्पश्चाद्दक्षिणाद्यैश्च तोषयेत् १०२
एवं हि नामसंस्कारं कुर्वीत द्विजसत्तमः
गुणयोगेन चान्यानि विष्णोर्नामानि लौकिके १०३
विशिष्टं वैष्णवं नाम सर्वकर्मसु चोदितम्
हरेः परं पितुर्न्नाम यो ददात्यपरं सुतम् १०४
अतिरोचनकं दिव्यं तृतीयं श्रुतिचोदितम्
तस्माद्भगवतो नाम सर्वेषां मुनिभिः स्मृतम् १०५

इति नामसंस्कारस्तृतीयः

अथ वैष्णवानां मन्त्रसंस्कारवर्णनम्

एवं तृतीयसंस्कारं कृत्वा वै वैदिकोत्तमः

चतुर्थमन्त्रसंस्कारं कुर्वीत द्विजसत्तमः १०६
ततः स्नात्वा विधानेन पूजयेत् जगतां पतिम्
अष्टोत्तरसहस्रं तु मन्त्ररत्नं जपेद्गुरुः १०७
स्नातं शिष्यं समाहूय सुवेषं समलङ्कृतम्
आदाय कलशं रम्यं पवित्रोदकपूरितम् १०८
पञ्चत्वक्पल्लवयुतं पञ्चरत्नसमन्वितम्
मङ्गलद्रव्यसंयुक्तं मन्त्रेणैवाभिमन्त्रयेत् १०९
सम्मार्जयेत्ततः शिष्यं तज्जलेन कुशैः शुभैः
सूक्तैश्च विष्णुदेवत्यैः पावमानैस्तदैव च ११०
अष्टोत्तरशतं पश्चान्मन्त्ररत्नेन मार्जयेत्
अभिषिच्य ततो मूर्ध्नि शुक्लवस्त्रधरं शुचिम् १११
स्वलङ्कृतं समाचान्तमूर्ध्वपुण्ड्रधरं तदा
पवित्रहस्तं पद्माक्षमालया समलङ्कृतम् ११२
निवेश्य दक्षिणे स्वस्य आसने कुशनिर्मिते
स्वगृह्योक्तविधानेन पुरतोऽग्निं प्रकल्पयेत् ११३
पौरुषेण तु सूक्तेन श्रीसूक्तेन तथैव च
मध्वाज्यमिश्रितं रम्यं पायसं जुहुयाद्गुरुः ११४
अष्टोत्तरशतं पश्चादाज्यं मन्त्रद्वयेन च
मूलमन्त्रेण जुहुयाच्चरुं घृतविमिश्रितम् ११५
केशवादीन्समुद्दिश्य नित्यान्मुक्तांस्तथैव च
एकैकमाहुतिं हुत्वा होमशेषं समापयेत् ११६
ततः प्रदक्षिणं कृत्वा नमस्कृत्वा जनार्दनम्
आचार्यः स्वगुरुं नत्वा जपेद्गुरुपरम्पराम् ११७
मातरं सर्वजगतां प्रपद्येत श्रियं ततः
त्वं माता सर्वलोकानां सर्वलोकेश्वरप्रिये ११८
अपराधशतैर्जुष्टं नमस्तेन मम च्युतम्

एवं प्रपद्य लक्ष्मीं तां श्रियं सद्गुरुभावतः ११९
नित्ययुक्तं तया देव्या वात्सल्यादिगुणान्वितम्
शरण्यं सर्वलोकानां प्रपद्ये तं सनातनम्
नारायण दयासिन्धो वात्सल्यगुणसागर १२०
एनं रक्ष जगन्नाथ बहुजन्मापराधिनम्
इत्याचार्येण सन्दिष्टः प्रपद्यत जनार्दनम् १२१
प्रपद्येत ततः शिष्यो गुरुमेव दयानिधिम्
गुरो त्वमेव मे देवस्त्वमेव परमागतिः १२२
त्वमेव परमो धर्मस्त्वमेव परमं तपः
इति प्रपन्नमाचार्यो निवेश्य पुरतो हरेः १२३
प्रागग्रेषु समासीनं दर्भेषु सुसमाहितः
स्वाचार्यं पुरतो ध्यात्वा नमस्कृत्वाथ भक्तिमान् १२४
गुरोः परम्परां जप्त्वा हृदि ध्यात्वा जनार्दनम्
कृपया वीक्षितं शिष्यं दक्षिणं ज्ञानदक्षिणम् १२५
निक्षिप्य हस्त शिरसि वामं हृदि च विन्यसेत्
पादौ गृहीत्वा शिष्यस्तु गुरोः प्रयतमानसः १२६
भो गुरो ब्रूहि मन्त्रं मे ब्रूयादिति दयानिधे
अध्यापयेत्ततस्तस्मै मन्त्ररत्नं शुभाह्वयम् १२७
सन्न्यासञ्च समुद्रञ्च सर्पिषण्डोऽधिदैवतम्
सार्थमध्यापयेच्छिष्यं प्रयतं शरणागतम् १२८
अष्टाक्षरं द्वादशार्णं षट्कुक्षीं वैष्णवीं तदा
रामकृष्णनृसिंहाख्यान् मन्त्रान् तस्मै निवेदयेत् १२९
न्यासे वाप्यर्चने वापि मन्त्रमेकान्तिनं श्रयेत्
अवैष्णवोपदिष्टेन मन्त्रेण नरकं व्रजेत् १३०
अवैष्णवद् गुरोर्मन्त्रं यः पठेद्वैष्णवो द्विजः
कल्पकोटिसहस्राणि पच्यते नरकात्मना १३१

अचक्रधारिणं यस्तु मन्त्रमध्यापयेद्गुरुः
रौरवं नरकं प्राप्य चाण्डालीं योनिमाप्नुयात् १३२
तस्माद्दीक्षाविधानेन शिष्यं भक्तिसमन्वितम्
मन्त्रमध्यापयेद्विद्वान्वैष्णवं पापनाशनम् १३३
अनधीत्य वृयं मन्त्रं योऽन्यवैष्णवमुत्तमम्
अधीत्यमन्त्रसंसिद्धिं न प्राप्नोति न संशयः १३४
जातकर्मणि वा चौले तदा मौञ्जीनिबन्धने
चक्रस्य धारणं यत्र भवेत्तस्य तु तत्र वै १३५
उपनीय गुरुः शिष्यं गृह्योक्तविधिना ततः
अध्यापयेच्च सावित्रं तपोमन्त्रं द्वयं शुभम् १३६
प्राप्तमन्त्रस्ततः शिष्यः पूजयेच्छ्रद्धया गुरुम्
गोभूहिरण्यरत्नाद्यैः वासोभिर्भूषणैरपि १३७
सद्वक्ता शासयेच्छिष्यमाचार्यः संशितव्रत
स्वरूपं साधनं साध्यं मन्त्रेणास्मै निवेदयेत् १३८
द्वयेन वृत्तियाथात्म्यं सम्यगस्मै निवेदयेत्
आचार्याधीनवृत्तिस्तु संयतस्तु वसेत् सदा १३९
कर्मणा मनसा वाचा हरिमेव भजेत्सुधीः
यावच्च तीरपातन्तु द्वयमावर्तयेत्सदा १४०
एवं हि विधिना सम्यङ्मन्त्रसंस्कारसंकृतः १४१
इति मन्त्रसंस्कारश्चतुर्थः
अथ पञ्चसंस्कारविधिर्नामवर्णनम्
मन्त्रार्थतत्वविदुषं यागतन्त्रे नियोजयेत्
पूर्वाह्णे पूजयेद्देवं तस्य प्रियतरं शुभः १४२
मन्त्ररत्नविधानेन गन्धपुष्पादिभिर्गुरुः
अर्चयित्वाच्युतं भक्त्या होमं पूर्ववदाचरेत् १४३
सर्वैश्च वैष्णवैः सूक्तैः पायसं घृतमिश्रितम्

आज्यं मन्त्रेण होतव्यं शतमष्टोत्तरं तदा १४४
शक्त्या च वैष्णवैर्मन्त्रैः सर्वैर्होमं समाचरेत्
एकैकमाहुतिं हुत्वा सर्वाधरणदेवता १४५
प्रणवादिचतुर्थ्यन्तैस्तेषां वै नामभिर्यजेत्
होमशेषं समाप्याथ वैष्णवान् भोजयेत्तदा १४६
मन्त्ररत्नेन तद्बिम्बं पुष्पाञ्जलिशतं यजेत्
प्रणम्य भक्त्या देवेशं जप्त्वा मन्त्रमनुत्तमम् १४७
आहूय प्रणतं शिष्यं तद्बिम्बं दर्शयेद्गुरुः
कृपयाथ ततस्तस्मै दद्यद्बिम्बं हरेर्गुरुः १४८
एनं रक्ष जगन्नाथ केवलं कृपया तव
अर्चनं यत्कृतं तेन विभो स्वीकर्त्तुमर्हसि १४९
एवं लब्ध्वा जुरोर्बिम्बं पूजयेत्तं प्रयत्नतः
हिरण्यवस्त्राभरणयानशय्यासनादिभिः १५०
ततः प्रभृति देवेशमर्च्चयेद्विधिना सदा
श्रौतस्मार्त्तागमोक्तानां ज्ञात्वान्यतममच्युतम् १५१

इति वृद्धहारीतस्मृत्यां विशिष्टधर्मशास्त्रे पञ्चसंस्कार-
विधानं नाम द्वितीयोऽध्यायः

तृतीयोऽध्यायः

अथ भगवन्मन्त्रविधानवर्णनम्

अम्बरीष उवाच
भगवन् सर्वमन्त्राणां विधानं मम सुव्रत
ब्रूहि सर्वमशेषेण प्रयोगं सार्थसंस्कृतम् १
हारीत उवाच
शृणु राजन् प्रवक्ष्यामि मन्त्रयोगमनुत्तमम्
यथोक्तं विष्णुना पूर्वं ब्रह्मणा परमात्मना २

सर्वेषामेव मन्त्राणां प्रथमं गुह्यमुत्तमम्
मन्त्ररत्नं नृपश्रेष्ठ सद्यो मुक्तिफलप्रदम् ३
सर्वैश्वर्यप्रदं पथ्यं सर्वेषां सर्वकामदम्
यस्योच्चारणमात्रेण परितुष्टो भवेद्धरिः ४
देशकालादिनियममरिमित्रादिशोधनम्
स्वरवर्णादिदोषश्च पौरश्चरणकं न तु ५
ब्राह्मणाः क्षत्रिया वैश्याः स्त्रियः शूद्रास्तथेतराः
तस्याधिकारिणः सर्वे सत्वशीलगुणा यदि ६
पञ्चसंस्कारसम्पन्नाः श्रद्धावन्तोऽनसूयकाः
भक्त्या परमयाविष्टा युक्तास्तस्याधिकारिणः ७
पञ्चविंशाक्षरो मन्त्रः पदैः षड्भिः समन्वितः
वाक्यद्वयं परं ज्ञेयं मन्त्ररत्नमनुत्तमम् ८
यदाश्रयति विद्यादिः संस्थिता जगतां पतिम्
तया विद्याऽनपायिन्या संयुतः परमः पुमान् ९
नारायणोऽच्युतः श्रीमान् वात्सल्यगुणसागरः
नाथः सुशीलः सुलभः सर्वज्ञः शक्तिमान् परः १०
आपद्बन्धुः सदा मित्रं परिपूर्णमनोरथः
दयासुधाब्धिः सविता वीर्यवान् द्युतिमान्विभुः ११
प्रपद्ये चरणौ तस्य शरणं श्रेयसे मम
श्रीमते विष्णवे नित्यं सर्वावस्थासु सर्वदा १२
निर्ममो निरहङ्कारः कैङ्कर्यं करवाण्यहम्
एवमर्थं विदित्वैव पश्चान्मन्त्रं प्रयोजयेत् १३
नारायणो महाशब्दो गायत्री च परा शुभा
स्वयं नारायणः श्रीमान् देवता समुदाहृतः १४
करयोः स्थलयोराद्यमक्षरं विन्यसेद्द्विजः
शेषाक्षराणि देयानि चतुर्विंशतिपर्वसु १५

षट्पदैरङ्गुलिन्यास मङ्गेषु च यथाक्रमम्
षडङ्गं षट्पदैः कृत्वा मन्त्रार्थैश्च यथाक्रमम् १६
मूर्ध्नि भाले नेत्रनासाश्रवणेषु तथाऽऽनने
भुजयोर्हृत्प्रदेशे च स्तनयोर्नाभिमण्डले १७
पृष्ठे च जघने कट्योरूर्वोर्जान्वोश्च पादयोः
पञ्चविंशाक्षराण्यत्य क्रमेणाङ्गेषु विन्यसेत् १८
एवं न्यासविधिं कृत्वा पश्चाद्ध्यानं समाचरेत्
इन्दीवरदलश्यामं कोटिसूर्याग्निवर्च्चसम् १९
चतुर्भुजं सुन्दराङ्गं सर्वाभरणभूषितम्
पद्मासनस्थं देवेशं पुण्डरीकनिभेक्षणम् २०
रक्तारविन्दसदृशदिव्यहस्तपदाञ्चितम्
माणिक्यमुकुटोपेतं नीलकुन्तलशीर्षजम् २१
श्रीवत्सकौस्तुभोरस्कं वनमालाविराजितम्
दिव्यचन्दलिप्ताङ्गं दिव्यपुष्पावतंसकम् २२
हारकुण्डलकेयूरनूपुरादि विराजितम्
कटकैरङ्गुरीयैश्च पीतवस्त्रेण शोभितम् २३
शङ्खपद्मगदाचक्रपाणिनं पुरुषोत्तमम्
वामाङ्के चिन्तयेत्तस्य देवीं कमललोचनाम् २४
तरुणीं सुकुमाराङ्गीं सर्वलक्षणशोभिताम्
दुकूलवस्त्रसंयुक्तां सर्वाभरणभूषिताम् २५
तप्तकाञ्चनसङ्काशां पीनोन्नतपयोवराम्
रत्नमण्डलसंयुक्तां नीलकुन्तलशीर्षजाम् २६
दिव्यचन्दनलिप्ताङ्गीं दिव्यपुष्पावतंतकाम्
मातुलिङ्गं च रक्ताब्जं दर्पणं वरदं तथा २७
देवीं च विभ्रतीं दोर्भिश्चिन्तयेदिष्टदां सदा
एवं ध्यात्वा परं नित्यमर्चयेदच्युतं द्विजः २८

यथात्मनि तथा देवे ज्ञानकर्म समाचरेत्
अर्चयेदुपचारैश्च मनसा वा जनार्दनम् २९
आवाहनासने पाद्यमर्घ्यमाचमनीयकम्
स्नानं वस्त्रोपवीते च भूषणं गन्धमेव च ३०
पुष्पं धूपं तथा दीपं नैवेद्यं च प्रदक्षिणम्
नमस्कारञ्च ताम्बूलं पुष्पमालां निवेदयेत् ३१
नमस्कृत्वा गुरून् पश्चाज्जपेन्मत्रं समाहितः
अष्टोत्तरसहस्रन्तु शतमष्टोत्तरं तथा ३२
ध्यायन्वै मनसा देवं जपेदेकाग्रमानसः
प्राङ्मुखोदङ्मुखो वापि समासीनः कुशासने ३३
त्रिसन्ध्यासु जपेद्देवं सर्वसिद्धिमवाप्नुयात्
आदावन्ते जपस्यास्य प्राणायामान् समाचरेत् ३४
पूरकः कुम्भको रेच्यः प्राणायामस्त्रिलक्षणः
वामेन पूरयेद्वायुं वाह्यं नासा जपन्मखुम् ३५
उभाभ्यां धारणं वायोः कुम्भकं समुदाहृतम्
तद्रेचनं दक्षिणेन रेचनं समुदाहृतम् ३६
पर्यावृत्या पुनश्चैवं प्राणायामत्रयं क्रमात्
पूरके कुम्भके चैव रेवके च विशेषतः ३७
अष्टाविंशतिवारं तु जपेन्मन्त्रं समाहितः
उत्तानं मुनिभिः प्रोक्तं प्राणायामं नृपोत्तम ३८
जपन्द्वादशवारं तु उत्तमं तत्प्रकीर्तितम्
षड्वारन्तु कनीयः स्यात्त्रिवारमधमस्मृतम् ३९
मनसैवार्च्चयेद्देवं पश्चादर्थं विचिन्तयेत्
प्राणायामत्रयं कृत्वा पश्चान्न्यासं समाचरेत् ४०
स्नात्वा शुक्लाम्बरधरः कृत्वा साध्यादिकर्म च
धृतोद्ध्र्वपुण्ड्रदेहश्च पवित्रकर एव च ४१

धृत्वा पद्माक्षमालां च सन्निधा वासने स्थितः
भूतशुद्धिविधानञ्च कृत्वा मन्त्रं प्रयोजयेत् ४२
अष्टाक्षरस्य मन्त्रस्य गुरुर्नारायण स्मृतः
छन्दश्च दैवी गायत्री परमात्मा च देवता
जपश्चाष्टाक्षरो मन्त्रः सर्वपापप्रणाशनः ४३
सर्वदुःखहरः श्रीमान् सर्वकामफलप्रदः
सर्वदेवात्मको मन्त्रस्ततो मोक्षप्रदो नृणाम् ४४
ऋचो यजूंषि सामानि तथैवाथर्वणानि च
सर्वमष्टाक्षरान्तस्थं तच्चान्यदपि वाङ्मयम् ४५
सर्वार्थो वेदगर्भस्थः वेदाश्चाष्टाक्षरे स्थिताः
अष्टाक्षरस्तु प्रणवे अकारे प्रणवः स्थितः ४६
इह लौकिकमैश्वर्यं स्वर्गाद्यं पारलौकिकम्
कैवल्यं भगवत्त्वञ्च मन्त्रोऽयं साधयिष्यति ४७
सकृदुच्चारणान्नृणां चतुर्वर्णफलप्रदम्
स्वरूपं साधनं प्राप्यं ददाति हि समञ्जसा ४८
महापापं चातिपापं विद्यते वोपपातकम्
जपादस्य मनोराशु प्रणश्यन्ति न संशयाः ४९
अश्वमेधसहस्राणि राजसूयशतानि च
सकृदष्टाक्षरं जप्त्वा लभते नात्र संशयः ५०
गवामयुतदानस्य पृथिव्या मण्डलस्य च
कन्याशतसहस्रस्य गजाश्वानां तथैव च ५१
दानस्य यत्फलं नृणां सत्पात्रे नृपनन्दन
शतवारं मनुं जप्त्वा तत्फलं सर्वमाप्नुयात् ५२
सार्थं समुद्रं सन्न्यासं सर्षिच्छन्दोऽधिदैवतम्
अष्टाक्षरमनुञ्जप्त्वा विष्णुसायुज्यमाप्नुयात् ५३
पदत्रयात्मकं मन्त्रं चतुर्थ्या सहितं तदा

स्वरूपसाधनोपेयमिति मत्वा जपेद्बुधः ५४
प्रणवेन स्वरूपं स्यात्साधनं मनसा तथा
संबिभक्त्या चतुर्थ्यात्र पुरुषार्थो भवेन्मनोः ५५
अकारश्चाप्युकारश्च मकारश्चेति तत्वतः
तान्येकधा समभवत्तदोमित्येतदुच्यते ५६
तस्मादोमिति प्रणवो विज्ञेयः साक्षरात्मकः
वेदत्रयात्मकं ज्ञेयं भूर्भुवःस्वरितीति वै ५७
अकारस्तु भवेद्विष्णुस्तदृग्वेद उदाहृतः
उकारस्तु भवेल्लक्ष्मीर्यजुर्वेदात्मको महान् ५८
मकारस्तु भवेज्जीवस्तयोर्दास उदाहृतः
पञ्चविंशाक्षरः साक्षात्सामवेदस्वरूपवान् ५९
पञ्चविंशोऽयं पुरुषः पञ्चविंश आत्मेति श्रुतेः
आत्मा पञ्चविंशः स्यादिति मम त्मानं संस्मरेत् ६०
इत्यौपनिषदं ह्यर्थं विदित्वा स्वं निवेदयेत्
अवधारणमन्ये तु मध्यमार्णं वदन्ति हि ६१
तदेवाग्निस्तदायुस्तत्सूर्यस्तदपि चन्द्रमाः
इत्येवं धारणश्रुतेरेवमेवोपवृंहितम् ६२
ऊकारेणैव श्रीशब्दः प्रोच्यते मुनिसत्तमः
न्यायेन गुणसिद्धिस्तु तस्यैव श्रीपतेर्वरौ ६३
श्रीरस्येशाना जगतो विष्णुपत्नीति वै श्रुतिः
कल्याणगुणसिद्धिस्तु लक्ष्मीर्भर्तुश्च नेतरा ६४
सामानाधिकरण्यत्वात्कारणत्वं तदोच्यते
अकार एव सर्वेषामक्षराणां हि कारणम् ६५
अकारो वै सर्वा वागित्यादि श्रुतिवचस्तथा
स्पर्शोष्मभिर्व्यज्यमानो नानाबहुविधोऽभवत् ६६
कारणत्वं तथैवास्य विष्णोर्वै जगतां पतेः

तस्मात्स्रष्टा च दाता च विधाता जगतां हरिः ६७
रक्षिता जीवलोकस्य गुणवानेव सर्वगः
अनन्या विष्णुना लक्ष्मीर्भास्करेण प्रभा यथा ६८
लक्ष्मीमनपगामिनीमिति श्रुतिवचो महत्
तस्मादकारो वै विष्णुः श्रीश एव जगत्पतिः ६९
लक्ष्मीपतित्वं तस्यैव नान्यस्येति सुनिश्चितम्
नित्यैवैषा जगन्माता हरेः श्रीरनपायिनी ७०
यथा सर्वगतो विष्णुस्तथैवैषा जगन्मयी
तस्मादकारो वै विष्णुर्लक्ष्मीर्भर्त्ता जगत्पतिः ७१
तस्मिंश्चतुर्थीयुक्तत्वात् त्रिपदस्य च संग्रहः
अकार प्रथमां तस्माच्चतुर्थ्यां संग्रहं न तु ७२
तच्च श्रुतिविरोधत्वान्न युक्तमिति चोदितम्
महसे ब्रह्मणे त्वा वै ओमित्यात्मानं युञ्जीत ७३
परस्य चात्मनां तस्माद्भेदस्तत्र सुनिश्चितः ७४
त्वमस्माकं तपस्यैव श्रुत्युक्तमपि पार्थिव
तौ शाश्वतौ त्रिषचिता वियन्ताविति वै तथा ७५
गृभिष्व दया प्रागेववात्मा न विश्वभृत्
असोयमर्त्यो मर्त्येन नयेनेत्येवयोनिता ७६
इत्यादि श्रुतयो भेदं वदन्ति परजीवयोः
दास्यमेवात्मनां विष्णोः स्वरूपं परमात्मनः ७७
साम्यं लक्ष्मीवरप्रोक्तं देवादीनां तथात्मनाम्
अनन्यशेषरूपा वै जीवास्तस्य जगत्पतेः ७८
दास्यं स्वरूपं सर्वेषामात्मनां सतपं हरेः
भगवच्छेषमात्मानमन्यथा यः प्रपद्यते ७९
स चैव हि महापापी चण्डालः स्यात् न संशयः
तस्मान्मकारवाच्योऽसौ पञ्चविंशात्मकः पुमान् ८०

अकारवाच्यस्येशस्य दास एवाभिधीयते
अनुज्ञानाश्रयो नित्यो निर्विकारोऽव्ययः सदा
देहेन्द्रियात्परो ज्ञाता कर्त्ता भोक्ता सनातनः ८१
मकारवाच्यो जीवोसौ दास एव हरेः सदा
श्रीशस्याकारवाच्यस्य विष्णोरस्य जगत्पतेः ८२
स्वस्वामिनोरुकारेण ह्यवधारणमुच्यते
स जीवः स्यादतः स्वामी सर्वदा नृपसत्तम ८३
अनयोर्नान्यथेत्युक्तमुकारेण महर्षिभिः
इत्येवं प्रणवस्यार्थं प्रणवस्य पदस्य तु ८४
आत्मनश्च स्वरूपत्वाद्विजेयमृषिसत्तमैः
सर्वेषामेव मन्त्राणां कारणं प्रणवः स्मृतः ८५
तस्माद्व्याहतयो जातास्ताभ्यो वेदत्रयं तथा
भूरेत्येव हि ऋग्वेदो भुवरिति यजुस्तथा ८६
स्वरिति सामवेदः स्यात्प्रणवो भूर्भुवःसुवः
भूर्विष्णुश्च तदा लक्ष्मीर्भुव इत्यभिधीयते ८८
तयोः स्वरिति जीवस्तु सुव इत्यभिधीयते
अग्निर्वायुस्तथा सूर्यस्तेभ्य एव हि जज्ञिरे ८८
य एता व्याहृतीर्हुत्वा सर्वं वेदं जुहोति वै
प्रसङ्गात्महितं चेदं मन्त्रशेषमुदीर्यते ८९
अस्वातन्त्र्यात्तु जीवानामधीनं परमात्मनः
नमसा प्रोच्यते तस्मान्नहन्ताममतोऽपितम् ९०
स्वरूपादित्रिवर्गस्य संसिद्धिर्न्नतु सैव हि
नमसा रहितं सव विफलं सम्प्रकीर्त्तितम् ९१
नमसैव हि संसिद्धिर्भवेदत्र न संशयः
पुरतः पृष्ठतश्चैव पार्श्वतश्चावशेषतः ९२
नमसैवेक्ष्यते राजन् त्रिवर्गः सर्वदेहिनाम्

मकारेण स्वतन्त्रः स्यान्नरकस्तं निषिध्यति ९३
तस्माच्च नम इत्यत्र स्वातन्त्र्यमपनोदति
द्व्यक्षरस्तु भवेन्मृत्युस्त्र्यक्षरस्तु हि शाश्वतम् ९४
ममेति द्व्यक्षरं मृत्युर्न ममेति तु शाश्वतम्
न ममेति च सर्वत्र स्त्रातन्त्ररहिताय वै ९५
युज्यते मुनिभिः सम्यक्सर्वकर्मसु पार्थिव
तस्मात्तु नमसा युक्ता मन्त्राः सर्वे च पार्थिव ९६
सर्वसिद्धिप्रदां नृणां भवन्त्यत्र न संशयः
नमसा रहिता ये तु न तु मुक्तिप्रदा नृणाम् ९७
तस्मात्तु नमस्तेवैषां पारतन्त्र्यत्वमीशितुः
पारतन्त्र्याल्लभेत्सिद्धिं स्वातन्त्र्यान्नाशमेष्यति ९८
दास्यमेव हि जीवानां प्रोच्यते नमसैव तु
नमसा रहितं लोके किञ्चिदत्र न विद्यते ९९
नमो देवेभ्यो नम इति येषामीशे तथा मनः
हृतञ्चिदेनो नमसा आविवाक्येति वै श्रुतिः १००
क्षयैरकारः सम्प्रोक्तो नकारस्तं निषिध्यति
तस्मात्तु नर इत्यत्र नित्यत्येनोच्यते जनः १०१
नारा इति समूहत्वे बाहुल्यत्वाज्ञनस्य च
तेषामयनमावासस्तेन नारायणः स्मृतः १०२
महाभूतान्यहङ्कारो महदव्यक्तमेव च
अण्डं तदन्तर्गता ये लोकाः सर्वे चतुर्दश १०३
चतुर्विधशरीराणि कालः कर्मेति व जगत्
प्रवाहरूपेणैवैषां नारत्वेनोच्यते बुधैः १०४
तेषामपि निवासत्वान्नारायण इतीरितः
अन्तर्बहिश्च जगतो धाता स च सनातनः १०५
स्त्रष्टा नियन्ता शरणं विधाता भूतभावनः

माता पिता सखा भ्राता निवासश्च सुहृद्गतिः १०६
योनौ श्रियः श्री परमस्तेन नारायणः स्मृतः
नराणां सर्वजगतामयनं शरणं हरिः १०७
तस्मान्नारायण इति मुनिभिः सम्प्रकीर्त्यते
सर्वेषु देशकालेषु सर्वावस्थासु सर्वदा १०८
तस्यैव किङ्करोऽस्मीति चतुर्दा परमात्मनः
भगवत्परिचर्यैव जीवानां फलमुच्यते १०९
तद्विना किं शरीरेण यातनास्य जनस्य तु
यस्मिन् शरीरे जीवानां न दास्यं परमात्मनः ११०
तदेव निरयं प्रोक्तं सर्वदुःखफलं भवेत्
दास्यमेव फलं विष्णोर्दास्यमेव परं सुखम् १११
दास्यमेव हरेर्मोक्षं दास्यमेव परं तपः
ब्रह्माद्याः सकला देवा वशिष्ठाद्या महर्षयः
काङ्क्षन्तः परमं दास्यं विष्णोरेव यजन्ति तम् ११२
तस्माच्चतुर्थ्या मन्त्रस्य प्रधानं दास्यमुच्यते
न दास्यवृत्तिर्जीवानां नाशहेतुः परस्य हि ११३
इत्थं सञ्चिन्त्य मन्त्राथ जपेन्मंत्रमतन्द्रितः
अविदित्वा मनोरर्थं जपेत्प्रयतमानसः ११४
न संसिद्धिमवाप्नोति स्वरूपञ्च न विन्दति
संसारञ्च समुद्रञ्च सर्षिचण्डोऽधि दैवतम् ११५
सार्द्धं स यज्ञं सद्ध्यानं मन्त्रमेव प्रपूजयेत्
नारायणार्षं गायत्री दैवी चन्द्रोऽधिदेवता ११६
परमात्मा च लक्ष्मीशो विष्णुरेवाच्युतो हरिः
प्रणयस्तु भवेद्बीजं चतुर्थी शक्तिरुच्यते ११७
क्रुद्धोल्काय महोल्काय विष्णूल्काय तथैव च
जाल्काय सहस्रोल्काय पञ्चाङ्गो न्यास उच्यते ११८

हृन्मूर्ध्नोश्च शिखायाञ्च कवचो नेत्रयोर्न्यसेत्
पञ्चाङ्गन्यासमित्युक्तं सर्वमन्त्रेषु वैष्णवैः ११९
यदा त्रयेण कुर्वीत षडङ्गं तु यथाक्रमम्
मूर्ध्न्यानने च हृदये भुजयोर्जघने तथा १२०
पृष्ठे च जान्वोः पदयोर्मन्त्रार्णानि यदा न्यसेत्
अष्टाक्षराण्यष्टदिक्षु क्रमेण तदनन्तरम् १२१
नासिकायां तथाक्ष्णोश्च श्रोत्रयोरानने तथा
कण्ठे च स्तनयोर्नाभौ गुह्ये च तदनन्तरम् १२२
अचक्राय विचक्राय सुचक्राय तथैव च
ज्वालामहासुचक्राय त्रैलोक्याय तदन्तरम् १२३
आधारकालचक्राय दशादिक्षु यथाक्रमम्
स्वाहान्तं प्रणवाद्यन्तं न्यसेच्चक्राणि वैष्णवः १२४
एवन्न्यासविधिं कृत्वा पश्चाद्ध्यानं समाचरेत्
हृदये प्रतिमायां वा जले सवितृमण्डले १२५
वह्नौ च स्थण्डिले वाऽपि चिन्तयेद्विष्णुमव्ययम्
बालार्ककोटिसङ्काशं पीतवस्त्रं चतुर्भुजम् १२६
पद्मपत्रविशालाक्षं सर्वाभरणभूषितम्
चक्रमब्जं गदां शङ्खं चतुर्दोर्भिर्धृतं तथा १२७
श्रीभूमिसहितं देवमासीनं परमासने
तत्र चाधारशक्त्याद्यैर्धर्माद्यैः सूरिभिर्धृतैः १२८
दिव्यरत्नमये पीठे पङ्कजेऽष्टदले शुभे
तत्कर्णिकोपरितले तप्तकाञ्चनसन्निभे १२९
देवीभ्यां सहितं तस्मिन्नासीनं पङ्कजासने
चिन्तयेद्दक्षिणे पार्श्वे लक्ष्मीं काञ्चनसन्निभाम् १३०
पद्महस्तविशालाक्ष्मीं दुकूलवसनां शुभाम्
वामे दूर्वादलश्यामां विचित्राम्बरभूषिताम् १३१

चिन्तयेद्धरणीं देवीं नीलोत्पलधरां शुभाम्
माहिष्यष्टदलाग्रेषु चिन्तयेद्धृतचामराम् १३२
एवं ध्यात्वा हरिं नित्यं जपेत्प्रयतमानसः
स्नातः शुक्लाम्बरधरः कृतकृत्यो यथाविधि १३३
धृतोर्द्ध्वपुण्ड्रदेहश्च पवित्रकर एव च
शुचिः कृष्णाजिनासीनः प्राणायामी च न्यासकृत् १३४
शङ्खचक्रगदाखड्गशार्ङ्गपद्मान्यनुक्रमात्
तार्क्ष्यञ्च वनमालाञ्च मुद्रा अष्टौ प्रपूजयेत् १३५
पश्चात् ध्यात्वा जगन्नाथं मनसैवार्चयेद्विभुम्
गन्धपुष्पादि सकलं मन्त्रेणैव निवेदयेत् १३६
अनेनाभ्यर्चितो विष्णुः प्रीतो भवति तत्क्षणात्
अयुतं वा सहस्रं वा त्रिसन्ध्यासु जपेन्मनुम्
विष्णोः समानरूपेण शाश्वतं पदमाप्नुयात् १३७
आयुष्कामी जपेन्नित्यं षण्मासं नियतेन्द्रियः
अयुतं तु जपेन्मन्त्रं सहस्रं जुहुयाद्धृतम् १३८
आयुर्निरामयं सम्पद्भवेद्वर्षशताधिकम्
विद्याकामी जपेद्वर्षं त्रिसन्ध्यास्वयुतं मनुम् १३९
जुहुया --- पुष्पैः सहस्रं नियतेन्द्रियः
अष्टादशानां विद्यानां भवेद्व्याससमो द्विजः १४०
विवाहार्थी जपेन्नित्यमेवं वर्षचतुष्टयम् १४१
राजहोमी सहस्रं तु लभेत्कन्यां सुशोभिताम्
सम्पत्कामी जपेन्नित्यं त्र्ययुतं वत्सरत्रयम् १४२
पद्मैर्वा पद्मपत्रैर्वा तथा होमी श्रियं लभेत्
भूकामी तु जपेन्नित्यं वत्सरं विजितेन्द्रियः १४३
दूर्वाभिर्जुहुयात्तद्वल्लभेद्भूमिमभीप्सितम्
राज्यकामी जपेन्नित्यं षडब्दं त्र्ययुतं तथा १४४

सहस्त्रं जुहुयान्नित्यं पायसं घृतमिश्रितम्
चक्रवर्ती भवेत् सद्य पद्माभर्त्तुः प्रसादतः १४५
द्वादशाब्दं जपेद्देवं सततं विजितेन्द्रियः
आत्महोमी तु यो नित्यमिन्द्रत्वं लभते नरः १४६
लक्षञ्जपेच्च यो नित्यं त्रिंशद्वर्षं जितेन्द्रियः
ब्रह्मत्वं वा शिवत्वं वा समाप्नोति न संशयः १४७
यावज्जीवं तु यो नित्यमयुतं सुसमाहितः
सहस्त्रं वा शतं वापि होतव्यं वह्निमण्डले १४८
आज्येन चरुणा वापि तिलैर्वा शर्करान्वितैः
पद्मैर्वा बिल्वपत्रैर्वा समिद्भिः पिप्पलस्य वा
कोमलैस्तुलसीपत्रैरर्चयित्वा सनातनम् १४९
अनन्तविहगेशानां क्षिप्रमन्यतमो भवेत्
किमत्र बहुनोक्तेन सर्वसिद्धिप्रदो नृणाम् १५०
श्रीमदष्टाक्षरो मन्त्रो नित्यप्रियतमो हरेः
आसीनो वा शयानो वा तिष्ठन्वा यत्र कुत्रचित् १५१
जपेदष्टाक्षरं मन्त्रं तस्य विष्णुः प्रसीदति
संस्नातः सर्वतीर्थेषु सर्वयज्ञेषु दीक्षितः १५२
अभितः सर्वदेवानां यो जपेत्सततं मनुम्
ब्रह्मघ्नो वा कृतघ्नो वा महापापयुतोऽपि वा १५३
अष्टाक्षरस्य जप्तारं दृष्ट्वा पापैः प्रमुच्यते
अष्टाक्षरस्य जप्तारो यथा भागवतोत्तमाः १५४
पुनन्ति सकलं लोकं सदेवासुरमानुषम्
अष्टाक्षरस्य जप्तारं प्रणमेद्यस्तु भक्तितः १५५
सर्वपापविनिर्मुक्तो विष्णुलोके महीयते
अचिन्त्यमेतन्माहात्म्यं मनोरस्य जगत्पतेः १५६
न हि वक्तुं मया शक्यं ब्रह्मादित्रिदशैरपि

अथ वक्ष्यामि माहात्म्यं द्वादशार्णस्य पार्थिव १५७
यस्योच्चारणमात्रेण द्वादशाब्दफलं लभेत्
नमो भगवते नित्यं वासुदेवाय शार्ङ्गिणे १५८
प्रणवेन समायुक्तं द्वादशार्णमनुं जपेत्
पूर्ववत्प्रणवस्यार्थं नमसश्च महामनोः १५९
ऐश्वर्यं च तथा वीर्यं तेजः शक्तिरनुत्तमा
ज्ञानं बलं यदेतेषां षण्णां भगवदीरितः १६०
एभिर्गुणैः पूर्ववाक्यैः स एव भगवान् हरिः
नित्या च या भगवती प्रोच्यते मुनिसत्तमैः १६१
ऐश्वर्यरूपा सा देवी सुभगा कमलालया
ईश्वरी सर्वजगतां विष्णुपत्नी सनातनी १६२
तस्याः पतित्वा धीशस्य भगवानिति चोच्यते
तस्मात्तु भगवान् श्रीमानेकार्थो मुनिभिः स्मृतः १६३
भगवानिति शब्दोऽयं तथा पुरुष इत्यपि
निरुपाधौ च वर्तेत वासुदेवेऽखिलात्मनि १६४
वक्ष्यन्ति केचिद्भगवान् ज्ञानवानिति सत्तमाः
तद्वासुदेवेनोक्तं स्यात्सामान्यत्वात्ततोऽन्यथा १६५
तस्मात्कल्याणगुणवान् श्रीमान् योऽसौ जगत्पतिः
स एव भगवान् विष्णुर्वासुदेवः सनातनः १६६
भगवते श्रीमते चेत्येकार्थे हि प्रोच्यते बुधैः
गुणवान् भगवानेव सृष्टिस्थिति विनाशकृत् १६७
द्वौ द्वौ गुणावधिष्ठाय सर्वाद्यमकरोत्प्रभुः
प्रद्युम्नश्चानिरुद्धश्च सङ्कर्षण इतीरितः १६८
भगवान् वासुदेवोऽसौ सृष्ट्याद्यमकरोत्स्वयम्
ऐश्वर्यवीर्यवान् सर्गे प्रद्युम्नः पर्यपद्यत १६९
तेजःशक्तिं समाविश्य अनिरुद्धो ह्यपालयत्

बलज्ञाने तथा द्वे तु सङ्कर्षणो ह्यधिष्ठितः १७०
अकरोद्भगवानेव संहारं जगतः पुनः
एवं षड्गुणपूर्णत्वात्पतित्वात्त्वपि च श्रियः १७१
सर्गादेः कारणत्वाच्च भगवानिति चोच्यते
सर्वत्रासौ समस्तं च वसत्यत्रेति वै यतः १७२
ततः स वासुदेवेति विद्वद्भिः परिपद्यते
चतुर्थी पूर्वविद्विद्यात्कैङ्कर्यार्थं महात्मनः १७३
एवं ज्ञात्वा मनोरर्थं द्वादशार्णस्य चक्रिणः
संसिद्धिं परमाप्नोति सम्यगावर्त्य चेतसा १७४
गत्वा गत्वा निवर्तन्ते सर्वक्रतुफलैरपि
तद्गत्वा न निवर्तन्ते द्वादशाक्षरचिन्तकाः १७५
द्वादशार्णं सकृज्जप्त्वा सर्वपापैः प्रमुच्यते
ब्रह्महत्यादिपापानि तत्संसर्गकृतानि च १७६
द्वादशार्णं मनोर्जप्तुर्दहत्यग्निरिवेन्धनम्
सर्वसौभाग्यसुखदं पुत्रपौत्राभिवर्द्धनम् १७७
सर्वकामप्रदं नृणामायुरारोग्यवर्द्धनम्
देवत्वममरेशत्वं शिवब्रह्मत्वमेव च १७८
द्वादशार्णमनुं जप्त्वा समाप्नोति न संशयः
दुराचारोऽपि सर्वाशी कृतघ्नो नास्तिकोऽपि वा १७९
द्वादशार्णमनुं जप्त्वा विष्णुसायुज्यमाप्नुयात्
प्रजापतिः कश्यपश्च मनुः स्वायम्भुवस्तथा १८०
सप्तर्षयो ध्रुवश्चैते ऋषयस्तस्य कीर्तिताः
वशिष्ठः कश्यपोऽत्रिश्च विश्वामित्रश्च गौतमः १८१
जमदग्निर्भरद्वाजस्त्वेते सप्तमहर्षयः
भगवान्वासुदेवो वै देवतास्य प्रकीर्त्तितः १८२
छन्दश्च परमा दैवी गायत्री समुदाहृता

साधकानां सदा राजन्कामुधेनुरितीरितः १८३
दशाङ्गुलीषु तलयोर्द्वादशार्णानि विन्यसेत्
पदैश्चतुर्भिरङ्गेषु विन्यसेत्तदनन्तरम् १८४
चतुरङ्गेषु विन्यस्य मन्त्रेणोत्तरयोर्द्वयोः
मूर्ध्न्यास्यनेत्रयोर्नासाकर्णयोर्भुजयो तथा
हृदि कुक्षौ तथा गुह्ये ऊर्वोर्जान्वोश्च पादयोः १८५
मन्त्रार्णानि तु विन्यस्य क्रमेणैव नृपोत्तम
अचक्राय विचक्राय सुचक्राय तथैव च १८६
तथा त्रैलोक्यचक्राय महाचक्राय वै तथा
असुरान्तकचक्राय स्वहान्तं प्रणवादिकम् १८७
हृदयादिषडङ्गेषु यथाशास्त्रं प्रयोजयेत्
क्षीराब्धौ शेषपर्यङ्के समासीनं श्रिया सह १८८
नीलजीमूतसङ्काशं तप्तकाञ्चनभूषणम्
पीताम्बरधरं देवं रक्ताब्जदललोचनम् १८९
दीर्घैश्चतुर्भिर्दोर्भिश्च सर्वाभरणभूषितैः
शङ्खचक्रगदाशार्ङ्गान् बिभ्राणं परमेश्वरम् १९०
नानाकुसुमसम्बद्धनीलकुन्तलशीर्षजम्
श्रीवत्सकौस्तुभोरस्कं वनमालाविभूषितम् १९१
समाश्लिष्टं श्रिया दिव्या पद्मया पद्महस्तया
स्तूयमानं विमानस्थैर्देवगन्धर्वकिन्नरैः १९२
मुनिभिः सनकाद्यैश्च सेवितञ्च सुरर्षिभिः
एवं ध्यात्वा हरिं नित्यं जपेन्मन्त्रं समाहितः १९३
अर्च्चयित्वा हृषीकेशं सुगन्धकुसुमैः सदा
शालग्रामादिकस्थानेष्वर्चऽमानं जपेद्बुधः १९४
जपित्वा दशसाहस्रं यावज्जीवं समाहितः
वैष्णवं पदमाप्नोति पुनरावृत्तिवर्जितम् १९५

आयुष्कामी जपेन्नित्यं वत्सरं विजितेन्द्रियः
संख्या द्वादशसाहस्त्रं होमं तिलसहस्त्रकम् १९६
लभेताऽऽयुः शतसमा दुःखरोगविवर्जितम्
विवाहकामी षरामासं जपेन्नित्यं जितेन्द्रियः १९७
आज्यहोमी सहस्त्रन्तु लभेत्कन्यां सुलक्षणाम्
सम्पत्कामी जपेन्नित्यं वत्सरन्तु सहस्त्रशः १९८
साज्यैश्च व्रीहिभिर्होमी सहस्त्रं श्रियमाप्नुयात्
राज्यमिन्द्रपदं वापि शिवत्वं ब्रह्मतामपि १९९
बहुकालं बिल्वपत्रैः कमलैर्वा जपेन्मनुम्
जुहुयाच्च जपेन्नित्यं तत्तत्प्राप्नोत्यसंशयम् २००
यं यं कामयते चित्ते तत्र तत्र नृपोत्तम
जुहुयान्मालतीपुष्पैरयुतं विजितेन्द्रियः २०१
तां तां सिद्धिमवाप्नोति पदं चाप्नोति वैष्णवम्
द्वादशार्णेन मनुना पक्षे पक्षे द्विजोत्तमः २०२
द्वादश्यां पूजयेद्विष्णुं कोमलैस्तुलसीदलैः
विष्णुतुल्य वपुः श्रीमान् मोदते परमे पदे २०३
द्वादशार्णमनोरेवं विधानं प्रोच्यते नृप
अद्य ते सम्प्रवक्ष्यामि षडक्षरमनोरिदम् २०४
विधानं सर्वफलदं जन्ममृत्युविकृन्तनम्
ओंनमो विष्णवे चेति षडक्षरमुदाहृतम् २०५
पूर्ववत्प्रणवस्यार्थं नमःशब्द उदाहृतः
व्याप्तत्वाद्व्यापकत्वाच्च विष्णुरित्यभिधीयते २०६
सदैकरूपरूपत्वात् सर्व्वात्मत्वाद्विभुत्वतः
अनामयत्वादीशत्वाद्भस्तत्वाद्घृणित्वतः
यथेष्ठफलदातृत्वाद्विष्णुरित्यभिधीयते २०७
णकारो बलमित्युक्तः षकारः प्राण उच्यते

तयोस्तु सङ्गतिर्यत्र तदात्मेत्युच्यते धृतिः २०८
तस्माराणकारषकारावनुसंहितमुत्तमम्
सप्राणं सबलं देव संहितामुत्तमां तु यः २०९
तस्यैवायुष्यमित्युक्तं नेतरस्यैव च श्रुतेः
एतदेव हि विद्वांसो वन्दयन्ते ये महर्षयः २१०
एवं वन्दयामहे किन्तु किमुत व्याख्यामहे वयम्
इमौ णकारषकारावसुसंहितमेति यत् २११
तदेव विष्णुः कृष्णेति जिष्णुरित्यभिधीयते
विष्णवे नम इत्येष मन्त्रः सर्वफलप्रदः २१२
ऐश्वर्यं तु विकारः स्यात्तादात्म्याराणद्वयं स्मृतम्
ऐश्वर्य्यद्वयबीजं स्याद्विष्णुमन्त्रमनुत्तमम् २१३
तत् षडर्णविधानेन केवलं वै जपेमहि
इत्युक्त्वा मुनयः सर्वे वेदवेदान्तपारगाः २१४
परित्यज्येतरं धर्मं तदेकशरणं गताः
एवं महामनुं जप्त्वा विधानेनाच्युतं गताः २१५
तस्मादेतन्महामन्त्रं सर्वसिद्धिप्रदं नृप
सकृदुच्चारणेनास्य हरिस्तत्र प्रसीदति २१६
ब्रह्माद्याः सनकाद्याश्च मुनयश्च जपन्ति हि
छन्दस्तु तस्य गायत्री देवता विष्णुरच्युतः २१७
स्यादोम्बीजं नमः शक्तिर्मनोरस्य प्रकीर्तितम्
त्रिभिः पदैः षडङ्गेषु यथासंख्यं सुविन्यसेत् २१८
अङ्गुलीष्वपि चाङ्गेषु मन्त्रार्णानि यथाक्रमात्
मूर्ध्न्यास्ये हृदये वाह्वोः पृष्ठे गुह्ये यथाक्रमम् २१९
विन्यस्य चक्रन्यासं च पश्चाद्ध्यानेषु तन्मयम्
प्रणवेनोन्मुखीकृत्य हृत्पङ्कजमधोमुखम् २२०
विकासयेच्च मन्त्रेण विमलं तस्य केशरम्

तस्योपरि च वह्न्यर्कसोमबिम्बानि चिन्तयेत् २२१
तत्र रत्नमयं पीठं तन्मध्येऽष्टदलाम्बुजम्
तस्मिन् कोटिशशाङ्काभं सर्वलक्षणलक्षितम् २२२
चतुर्भुजं सुन्दराङ्गं युवानं पद्मलोचनम्
कोटिकन्दर्पलावण्यं नीलभ्रूलतिकालकम् २२३
श्लक्ष्णनासं रक्तगण्डं बिम्बितोज्ज्वलकुण्डलम्
शङ्खचक्रगदापद्मधारणं दोर्भिरुज्ज्वलैः २२४
केयूराङ्गदहाराद्यैर्भूषणैश्चन्दनैरपि
अलङ्कृतं गन्धपुष्पै रक्तहस्ताङ्घ्रिपङ्कजम् २२५
मुक्ताफलाभदन्तालिं वनमालाविभूषितम्
श्रीवत्सकौस्तुभोरस्कं दिव्यपीताम्बरं हरिम् २२६
तप्तकाञ्चनवर्णाभं पद्मया पद्महस्तया
समाश्लिष्टममुं देवं ध्यात्वा विष्णुमयो भवेत् २२७
मनसैवोपचाराणि कृत्वा मन्त्रं जपेत्ततः
त्रिसन्ध्यासु जपेन्नित्यं सहस्रं साष्टकं द्विजः २२८
विष्णोर्लोकमवाप्नोति पुनरावृत्तिवर्जितम्
पूर्ववज्जपहोमाज्यं कृत्वा सिद्धिं नरो लभेत् २२९
भगवत्सन्निधौ वापि तुलसीकाननेऽपि वा
समाहितमना जप्त्वा षडर्णं नियतेन्द्रियः २३०
तिलहोमायुतं कृत्वा सर्वसिद्धिमवाप्नुयात्
एवं विष्णुमनोः प्रोक्तं विधानं नृपसत्तम २३१
विधानैरधुनाऽमुष्य मस्त्रस्यापि ब्रवीमि ते
षडक्षरं दाशरथेस्तारकब्रह्म कथ्यते २३२
सर्वैश्वर्यप्रदं नृणां सर्वकामफलप्रदम्
एतमेव परं मन्त्रं ब्रह्मरुद्रादिदेवताः २३३
ऋषयश्च महात्मानो मुक्त्वा जप्त्वा भवाम्बुधौ

एतन्मन्त्रमगस्त्यस्तु जप्त्वा रुद्रत्वमाप्नुयात् २३४
ब्रह्मत्वं काश्यपो जप्त्वा कौशिकस्त्वमरेशताम्
कार्त्तिकेयो मनुत्वञ्च इन्द्रार्कौ गिरिनारदौ २३५
बालखिल्यादिमुनयो देवतात्वं प्रपेदिरे
एष वै सर्वलोकानामैश्वर्यस्यैव कारणम् २३६
इममेव जपेन्मन्त्रं रुद्रस्त्रिपुरघातकः
ब्रह्महत्यादि निर्मुक्तः पूज्यमानोऽभवत्सुरैः २३७
अद्यापि काश्यां रुद्रस्तु सर्वेषां त्यक्तजीविनाम्
दिशत्येतन्महामन्त्रं तारकब्रह्मनामकम् २३८
तस्य श्रवणमात्रेण सर्व एव दिवं गताः
श्रीरामाय नमो ह्येष तारकब्रह्मनामकः २३९
नाम्नां विष्णोः सहस्राणां तुल्य एव महामनुः
अनन्तो भगवन्मत्रो नानेव तु समाः कृताः
श्रियो रमणसामर्थ्यात्सौकर्यगुणगौरवात् २४०
श्रीराम इति नामेदं तस्य विष्णोः प्रकीर्तितम्
रमया नित्ययुक्तत्वाद्राम इत्यभिधीयते २४१
रकारमैश्वर्यबीजं मकारस्तेन संयुतः
अवधारणयोगेन रामेत्यस्मान्मनोः स्मृतः २४२
शक्तिः श्रीरुच्यते राजन् सर्व्वाभीष्टफलप्रदा
श्रियो मनोरमो योऽसौ स राम इति विश्रुतः २४३
चतुर्थ्या नमसश्चैव सोऽर्थः पूर्ववदेव हि
ब्रह्मा विष्णुश्च रुद्रश्च अगस्त्याद्या महर्षयः २४४
छन्दश्च परमा देवी गायत्री समुदाहृता
श्रीरामो देवता प्रोक्तः सर्वैश्वर्यप्रदो हरिः २४५
अङ्गुलीष्वपि चाङ्गेषु न्यासकर्माद्यवीजतः
मूर्ध्न्यास्ये हृदये पृष्ठे गुह्ये चरणयोस्तथा २४६

वैष्णवाच्च गुरोः पञ्चसंस्कारविधिपूर्वकम्
अधीत्य मन्त्रं विधिना पश्चाद्देवं जपेद्बुधः २४७
ब्राह्मणाः क्षत्रिया वैश्याः स्त्रियः शूद्रास्तथेतराः
मन्त्राधिकारिणः सर्वे ह्यनन्यशरणा यदि २४८
स्नानादिकृतकृत्यः सन्नूर्ध्वपुण्ड्रः पवित्रधृत्
कृष्णाजिने समासीनः प्राणायामी च न्यासकृत् २४९
ध्यायेत्कमलपत्राक्षं जानकीसहितं हरिम्
नैव ध्यानं प्रकुर्वीत विग्रहे सति शार्ङ्गिणः २५०
चन्दनागुरुकर्पूरवासिते रत्नमण्डपे
वितानैः पुष्पमालाद्यैर्धूपैर्दिव्यैर्विराजिते २५१
तन्मध्ये कल्पवृक्षस्य छायायां परमासने
नानारत्नमये दिव्ये सौवर्णे सुमनोहरे २५२
तस्मिन् बालार्क सङ्काशे पङ्कजेऽष्टदले शुभे
वीरासने समासीनं वामाङ्काश्रितसीतया २५३
सुस्निग्धशाद्वलश्यामं कोटिवैश्वानरप्रभम्
युवानं पद्मपत्राक्षं कनकाम्बरशोभितम् २५४
सिंहस्कन्धानुरूपांसं कम्बुग्रीवं महाहनुम्
पीनवृत्तायतस्निन्धमहाबाहुचतुष्टयम् २५५
विशालवक्षसं रक्तहस्तपादतलं शुभम्
बिन्धूकस्मितमुक्ताभदन्तौष्ठद्वयशोभितम् २५६
पूर्णचन्द्राननं स्निग्धं भ्रूयुगं घननासिकम्
रम्भोरुद्वयमानीलकुन्तलं स्मितचन्द्रनम् २५७
तरुणादित्यसङ्काशकुण्डलाभ्यां विराजितम्
हारकेयूरकटकैरङ्गुलीयैश्च भूषणैः २५८
श्रीवत्सकौस्तुभाभ्याञ्च वैजयन्त्या विभूषितम्
हरिचन्दनलिप्ताङ्गं कस्तुरीतिलकाञ्चितम् २५९

शङ्खचक्रधनुर्बाणान् विभ्राणं दोर्भिरायतैः
वामाङ्के सुस्थितां देवीं तप्तकाञ्चनसन्निभाम् २६०
पद्माक्षीं पद्मवदनां नीलकुन्तलशीर्षजाम्
आरूढयौवनां नित्यां पीनोन्नतपयोधराम् २६१
दुकूलवस्त्रसम्बीतां भूषणैरुपशोभिताम्
भजन्तां कामदां पद्महस्तां सीतां विचिन्तयेत् २६२
लक्ष्मणं पश्चिमे भागे धृतच्छत्रं महाबलम्
पार्श्वे भरतशत्रुघ्नौ बालव्यजनपाणिनौ २६३
अग्रतस्तु हनूमन्तं बद्धाञ्जलिपुटं तथा
सुग्रीवं जाम्बवन्तञ्च सुषेणञ्च विभीषणम् २६४
नीलं नलञ्चाङ्गदञ्च ऋषभं दिक्षु पूजयेत्
वशिष्ठो वामदेवश्च जाबालिरथ कश्यपः २६५
मार्कण्डेयश्च मौद्गल्यस्तथा पर्वतनारदौ
द्वितीयावरणं प्रोक्तं रामस्य परमात्मनः २६६
धृष्टिर्जयतो विजयः सुराष्ट्रो राष्ट्रवर्धनः
अलको धर्मपालश्च सुमन्तुश्चाष्टमन्त्रिणः २६७
तृतीयावरणं तस्य तत्र चन्द्रादिदेवताः
कुमुदाद्याश्च चण्डाद्या विमाने चान्तरीयकाः २६८
एवं ध्यात्वा जगन्नाथं पूजयेन्मनसाऽपि वा
षट्सहस्त्रं जपेन्मन्त्रं जुहुयाच्च सहस्त्रकम् २६९
जुहुयाच्चरुणा वापि शतं पुष्पाञ्जलिं न्यसेत्
एवं संपूज्य देवेशं यावज्जीवमतन्द्रितः २७०
तद्देहपतने तस्य सारूप्यं परमे पदे
विद्या स्त्री राज्यवित्ताद्यं यं यं कामयते हृदि २७१
अन्यं देवं नमस्कृत्वा सर्वसिद्धिमवाप्नुयात्
विना वै वैष्णवं मन्त्रमन्यमन्त्रान्विसर्जयेत् २७२

तमेव पूजयेद्रामं तन्मन्त्रं वै जपेत्सदा
अन्यथा नाशमाप्नोति इह लोके परत्र च २७३
अद्वितीयं यदा मन्त्रं तारकब्रह्मतामकम्
जपित्वा सिद्धिमाप्नोति अन्यथा नाशमाप्नुयात् २७४
सावित्री मन्त्ररत्नञ्च तथा मन्त्रद्वयं शुभम्
सर्वमन्त्रं जपेत्पूर्वं संसिध्यर्थं जपेत्सदा २७५
अजप्यैतान्महामन्त्रान्न तु संसिद्धिमाप्नुयात्
तस्माच्छक्त्या जपित्वैतान् पश्चान्मन्त्रं प्रयोजयेत् २७६
विद्यास्त्रीवित्तराज्यादिरूपारोग्यजयार्थिनः
पुष्पाज्यबिल्वरक्ताब्ज जातिदूर्वाङ्कुरैस्तथा २७७
आरक्तकरवीरैश्च हुत्वा सिद्धिमवाप्नुयुः
सर्वसिद्धिमवाप्नोति तिलहोमेन वैष्णवः २७८
अष्टोत्तरसहस्रं वा शतमष्टोत्तरं तु वा
सायं प्रातश्च जुहुयात्षरामासं विजितेन्द्रियः २७९
यावज्जीवं जपेद्यस्तु भक्त्या राममनुस्मरन्
सदारपुत्रः सगणः प्रेत्य स्वर्गे महीयते २८०
षट्कारयुक्तं स्वाहान्तं रामास्त्रं सम्प्रकीर्तितम्
सर्वापत्सु जपेन्मन्त्रं रामं ध्यात्वा महाबलम् २८१
चोराग्निशत्रुसम्बाधे तथा रागभयेषु च
तोयवातग्रहादिभ्यो भयेषु च सभक्तिकम् २८२
शङ्खचक्रधनुर्बाणपाणिनं सुमहाबलम्
लक्ष्मणानुचरं रामं ध्यात्वा राक्षसनाशनम् २८३
सहस्रन्तु जपेन्मन्त्रं सर्वापद्भ्यो विमुच्यते
सूर्योदये यथा नाशमुपैति ध्वान्तमाशु वै २८४
तथैव रामस्मरणाद्विनाशं यान्त्युपद्रवाः
एवं श्रीराममन्त्रस्य विधानं ज्ञायते नृप २८५

विधानं कृष्णमन्त्रस्य वक्ष्यामि शृणु पार्थिव
श्रीकृष्णाय नमो ह्येष मन्त्रः सर्वार्थसाधकः २८६
कृष्णेति मङ्गलं नाम यस्य वाचि प्रवर्त्तते
भस्मीभवन्ति राजेन्द्र मह्यपातककोटयः २८७
सकृत्कृष्णेति यो ब्रूयाद्भक्त्या वापि च मानवः
पापकोटिविनिर्मुक्तो विष्णुलोकमवाप्नुयात् २८८
अश्वमेधसहस्राणि राजसूयशतानि च
भक्त्या कृष्णमनुं जप्त्वा समाप्नोति न संशयः २८९
गवाञ्च कन्यकानाञ्च ग्रामाणाञ्चायुतानि च
दत्त्वा गोदावरी कृष्णा यमुना च सरस्वती २९०
कावेरी चन्द्रभागादिस्नानं कृष्णेति योऽसमम्
कृष्णेति पञ्चकृञ्जप्त्वा सर्वतीर्थफलं लभेत् २९१
कोटिजन्मार्जितं पापं ज्ञानतोऽज्ञानतः कृतम्
भक्त्या कृष्णमनुं जप्त्वा दह्यते तूलराशिवत् २९२
अगम्यागमनात्पापादभक्ष्याणाञ्च भक्षणात्
सकृत्कृष्णमनुं जप्त्वा मुच्यते नात्र संशयः २९३
सकृद्भूवाचकः शब्दो णश्च निर्वृतिवाचकः
उभयोः सङ्गतिर्यत्र तद्ब्रह्मेत्यभिधीयते २९४
णकारश्च षकारश्च बलप्राणा वुभौ स्मृतौ
आत्मन्येतौ समायुक्तौ जगतोऽस्यापि कृष्णतः २९५
तस्मात्कृष्णेति मन्त्रोऽयं वाचकः परमात्मनः
कृष्णेति परमो मन्त्रः सर्ववेदाधिकः स्मृतः २९६
श्रियः सतः प्राणपदात् श्रीकृष्ण इति वै स्मृतः
एवमर्थं विदित्वैव पश्चान्मन्त्रं जपेद्बुधः २९७
सर्वकामप्रदत्वाच्च बीजं कान्दर्पमुच्यते
नित्यानपाया श्रीशक्तिर्मनोरस्य प्रयुज्यते २९८

देवर्षिर्नारदस्तस्य गायत्री छन्द उच्यते
देवता रुक्मिणी भर्त्ता कृष्णः सर्वफलप्रदः २९९
पूर्ववद्विधिना मन्त्रं गृहीत्वा वैष्णवाद्गुरोः
स्नानवस्त्रादिभिः शुद्धः कृत्यं कृत्वोर्ध्वपुण्ड्रधृत् ३००
तुलसीकानने रम्ये देशे वा प्राङ्मुखः शुभे
कुशे कृष्णाजिने वापि पुष्पे वा शुभवासरे ३०१
समासीनस्तु कुर्वीत प्राणायामांश्च पूर्ववत्
आदिबीजेन कुर्वीत षडङ्गेषु यथाक्रमम् ३०२
अङ्गुलीष्वपि तेनैव न्यासकर्म समाचरेत्
मुखे वाह्वोश्च हृदये ध्वजे जान्वोश्च पादयोः ३०३
विन्यस्य मन्त्रवर्णानि चक्रं न्यासं ततः कृतम्
पूर्ववन्मन्त्रपादीनि स्मरेच्छाभरणानि च ३०४
विचित्रशुभपर्यङ्के दिव्यकल्पतरोरधः
सुगन्धपुष्पसङ्कीर्णे सर्वतः सुविचित्रिते ३०५
तस्मिन् देव्या समासीनं रुक्मिण्या रुक्मवर्णया
नीलोत्पलाभं कन्दर्पलावण्यं पद्मलोचनम् ३०६
चन्द्राननं जपापुष्परक्तहस्तपदाम्बुजम्
नीलकुञ्चितकेशं च सुकपोलं सुनासिकम् ३०७
सुभ्रूयुगं सुबिम्बोष्ठं सुदन्तालिविराजितम्
उन्नतांसं दीर्घबाहुं पीनवक्षसमव्ययम् ३०८
निरङ्कचन्द्रनखरं सर्वलक्षणलक्षितम्
श्रीवत्सकौस्तुभोद्भासं वनमालामहोरसम् ३०९
पीताम्बरं भूषणाढ्यं बालार्काभं सुकुण्डलम्
हारकेयूरकटकैरङ्गुलीयैश्च शोभितम् ३१०
मौक्तिकान्वितनासाग्रं कस्तूरीतिलकाञ्चितम्
हरिचन्दनलिप्ताङ्गं सदैवाऽऽरूढयौवनम् ३११

मन्दारपारिजातादिकुसुमैः कबरीकृतम्
अनर्घ्यमुक्ताहारश्च तुलसी वनमालया ३१२
चक्रशङ्खसमेताभ्यामुद्बाहुभ्यां विराजितम्
इतराभ्यां तथा देवीं समाश्लिष्टं निरन्तरम् ३१३
अलङ्कृताभिः सत्यादिमहिषीभिः समावृतम्
कालिन्दी सत्यभामा च मित्रविन्दा च सत्यवित् ३१४
सुनन्दा च सुशीला च जाम्बवती सुलक्षणा
एता महिष्यः संप्रोक्ताः कृष्णस्य परमात्मनः ३१५
ताभिश्च राजकन्यानां सहस्रैः परिसेवितम्
तारकावृत्तराजेव शोभितं निधिभिर्वृतम् ३१६
एवं ध्यात्वा हरिं नित्यमर्च्चयित्वा जपेन्मनुम्
शालग्रामे च तुलसीवने वा स्थण्डिले हृदि ३१७
स्मृत्वा जपेत्त्रिसन्ध्यासु षट्सहस्रं मनुं द्विजः
विष्णुतुल्यवपुः श्रीमान्विष्णुलोकमवाप्नुयात् ३१८
सर्वसिद्धिमवाप्नोति इह लोके परत्र च
विद्यार्थी वेणुगायन्तं जपेत् ध्यायन् ऋतुत्रयम् ३१९
जुहुयात्कुसुमैः शुभ्रैर्विद्यासिद्धिमवाप्नुयात्
आयुष्कामी तु पूर्वाह्णे वत्सरान् ह्ययुतं जपेत् ३२०
ध्यायेच्छिशुतनुं कृष्णं तिलैर्हुत्वाऽऽयुराप्नुयात्
कन्यार्थी तु जपेत्सायं षोडशं त्र्ययुतं हरिम् ३२१
ध्यात्वा सहस्रं जुहुयाल्लाजैर्मधुविमिश्रितः
स्त्रियं लभेत्स्वाभिमतां रूपौदार्यवतीं सतीम् ३२२
सम्पत्कामी जपेन्नित्यं मध्याह्ने तु ऋतुत्रयम्
द्वारकायां सुधर्मायां रत्नसिंहासने स्थितम् ३२३
शङ्खादिनिधिभी राजकुलैरपि सुसेवितम्
हारादिभूषणैर्युक्तं शङ्खाद्यायुधधारिणम् ३२४

ध्यात्वा संपूज्य होमं च जपश्चायुत संख्यया
अब्जबिल्वदलैर्वाऽपि होमं मधुविमिश्रितम् ३२५
शाश्वतीं श्रियमाप्नोति कुबेरसदृशो भवेत्
रूपलावण्यकामी तु राममण्डलमध्यगम् ३२६
ध्यायन् स्त्रिमासमयुतं जप्त्वा लावण्यवान् भवेत्
एवं कृष्णमनोरस्य माहात्म्यं परिकीर्तितम् ३२७
अनन्तान् भगवन्मत्रान् वक्तुं शक्यं न ते मया
वाराहं नारसिंहञ्च वामनं तुरगाननम् ३२८
क्रमेणैव तु वक्ष्यामि यथावच्छृणु पार्थिव
हुङ्कारं प्रथमं बीजमाद्यं वाराहमुच्यते ३२९
पश्चात्तु धरणीबीजं लक्ष्मीबीजं ततः परम्
त्रीन् बीजानादितः कृत्वा पश्चान्मन्त्रप्रयोजनम् ३३०
ओं नमो भगवते पश्चाद्वराहरूपाय भूर्भुवः
स्वः पतयेति भूपतित्वं मे देहीति तदाप्यायस्वेति ३३१
अङ्गुलीषु यथाऽङ्गेषु बीजेनाऽऽद्येन वै क्रमात्
यथा सन्न्यासवद्धृत्वा पश्चाद्ध्यानं समाचरेत् ३३२
बृहत्तनुं बृहद्ग्रीवं बृहद्दंष्ट्रं सुशोभनम्
समस्तवेदवेदाङ्गसाङ्गोपाङ्गयुतं हरिम् ३३३
रजताद्रिसमप्रख्यं शतबाहुं शतेक्षणम्
उद्धृत्य दंष्ट्रया भूमिं समालिङ्ग्य भुजैर्मुदा ३३४
ब्रह्मादित्रिदशैः सर्वैः सनकाद्यैर्मुनीश्वरः
स्तूयमानं समन्ताच्च गीयमानञ्च किन्नरैः ३३५
एवं ध्यात्वा हरिं नित्यं प्रातरष्टोत्तरं शतम्
जप्त्वा लभेच्च भूपत्वं ततो विष्णुपुरं व्रजेत् ३३६
नमो यज्ञवराहाय यित्यष्टाक्षरको मनुः
उक्तबीजत्रयं पूर्वं कृत्वा मन्त्रं जपेद्बुधः ३३७

मूलमन्त्रमिदं प्राहुर्वाराहं मुनिपुङ्गवाः
एतमेव परं मन्त्रं जप्त्वा भूमिपतिर्भवेत् ३८
नित्यमष्टसहस्रं तु जपेद्विष्णुं विचिन्तयन्
कमलैर्बिल्पपत्रैर्वा जुहुयाच्च दशांशकम् ३३९
एवं संवत्सरं जप्त्वा सार्वभौमो भवेद्ध्रुवम्
राज्यं कृत्वा च धर्मेण पश्चाद्विष्णुपदं व्रजेत् ३४०
विधानं नारसिंहस्य मनोर्वक्ष्यामि सुव्रत
उग्रं वीरं महाविष्णुं ज्वलन्तं सर्वतोमुखम् ३४१
नृसिंहं भीषणं भद्रं मृत्योर्मृत्युं नमाम्यहम्
आर्षं ब्रह्माऽनुष्टुप्च्छन्दो देवता च नृकेसरी ३४२
चतुश्चतुश्च षट् षट्च षट्चतुश्च यथाक्रमात्
शिरो ललाटनेत्रेषु मुखवाह्वङ्घ्रिसन्धिषु ३४३
साग्रेषु कुक्षौ हृदये गले पार्श्वे द्वयेऽपि च
अपराङ्गे ककुद्मे च न्यसेद्वर्णान्यनुक्रमात् ३४४
वायोर्दशाक्षरं यत्तु बहूङ्कारं जपेत् सकृत्
विन्दुना सहितं यत्तु नृसिंहं बीजमुच्यते ३४५
अङ्गुलीषु तथाङ्गेषु न्यासन्तेनैव चोदितम्
तद्बीजमादितः कृत्वा मन्त्रं पश्चात्प्रयोजयेत् ३४६
ओं नमो भगवते वासुदेवाय नमो नरसिंहाय ज्वालामालिने
दीर्घदंष्ट्रायाग्निनेत्राय सर्वरक्षोघ्नाय सर्वभूतविनाशाय दह दह
पच पच रक्ष रक्ष हुं फट् स्वाहा इति ज्वालामालिपातालनृसिंहाय
नमः । बीजेनैवन्यासः । ओं ह्रीं क्षौं क्रौं हुं फट्
अस्य मन्त्रस्य ब्रह्मार्षं पङ्क्तिश्छन्दो नृसिंहो देवता
नृसिंहास्त्रमिदं बीजेनैव न्यासः
श्रीकारपूर्वो नृसिंहो द्विर्जयादुपरि स्थितः
त्रिःसप्तकृत्वो जप्तुः स्यान्महाभयनिवारणम् ३४७

अस्य ब्रह्मा च रुद्रश्च प्रह्लादश्च महर्षयः
तथैव जगति च्छन्दो देवता च नृकेसरी
न्यासं बीजेन कुर्वीत ततो ध्यानं नृपोत्तम ३४८
माणिक्याद्रिसमप्रभं निजरुचा सन्त्रस्तरक्षोगणम्
जानुन्यस्तकराम्बुजं त्रिनयनं रत्नोल्लसद्भूषणम्
बाहुभ्यां धृतशङ्खचक्रमनिशं दंष्ट्रोल्लसत्स्वाननम्
ज्वालाजिह्वमुदग्रकेशनिचयं वन्दे नृसिंहं प्रभुम् ३४९
उद्यत्कोटिरविप्रभं नरहरिं कोटिन्द्रपेशोज्वलम्
दंष्ट्राभिः सुमुखोज्वलं नखमुखैर्दीर्घैरनेकैर्भुजैः
निर्भिन्नासुरनायकन्तु शशभृत्सूर्य्याग्निनेत्रत्रयम्
विद्युद्जिह्वसटाकलापभयदं वह्निं वहन्तं भजे ३५०
कोपादालोलजिह्वं विवृतनिजमुखं सोमसूर्य्याग्निनेत्रं-
पादादानाभिरक्तं प्रसभमुपरि संभिन्नदैत्येन्द्रगात्रम्
चक्रं शङ्खं सपाशाङ्कुशमुसलगदाशार्ङ्ग वाणान्वहन्तम्
भीमं तीक्ष्णाग्रदंष्ट्रं मणिमयविविधाकल्पमीडे नृसिंहम् ३५१
महाभयेष्विदं ध्यानं सौम्यमभ्युदयेषु च
सौवर्णं मण्डपान्तस्थं पद्मं ध्यायेत्सकेसरम् ३५२
पञ्चास्यवदनं भीमं सोमसूर्य्याग्निलोचनम्
तरुणादित्यदित्यसङ्काशं कुण्डलाभ्यां विराजितम् ३५३
उपेयन्यासं सुमुखं तीक्ष्णदंष्ट्रविराजितम्
व्यात्तास्य मरुणोष्ठञ्च भीषणैर्नयनैर्युतम् ३५४
सिंहस्कन्धानुरूपांसं वृत्तायतचतुर्भुजम्
जपासमाङ्घ्रिहस्ताब्जं पद्मासनसुसंस्थितम् ३५५
श्रीवत्सकौस्तुभोरस्कं वनमालाविराजितम्
केयूराङ्गदहाराढ्यं नूपुराभ्यां विराजितम् ३५६
चक्रशङ्खाभयवरचतुर्हस्तं विभुं स्मरेत्

वामाङ्के संस्थितां लक्ष्मीं सुन्दरीं भूषणान्विताम् ३५७
दिव्यचन्दनलिप्ताङ्गीं दिव्यपुष्पोपशोभिताम्
गृहीतपद्मयुगलमातुलिङ्गकरां चलाम् ३५८
एवं देवीं नृसिंहस्य वामाङ्कोपरिसंस्थिताम्
ध्यात्वा जपेज्जपं नित्यं पूजयेच्च यथाविधि ३५९
क्ष्रौं ह्रीं श्रीं श्रीं नृसिंहाय नमः
इमं लक्ष्मीनृसिंहस्य जपेत्सर्वार्थदं मनुम्
अष्टोत्तरसहस्रं वा जपेत्सन्ध्यासु वाग्यतः ३६०
अखण्डबिल्वपत्रैश्च जुहुयादाज्यमिश्रितैः
सर्वसिद्धिमवाप्नोति षण्मासं प्रयतो भवेत् ३६१
देवत्वममरेशत्वं गन्धर्वत्वं तथा नृप
प्राप्नुवन्ति नराः सर्वे स्वर्गं मोक्षञ्च दुर्लभम् ३६२
यं यं कामयते चित्ते तं तमेवाऽऽप्नुयाद्ध्रुवम्
ब्रह्मर्षी तत्र गायत्री नरसिंहश्च देवता ३६३
तदेव बीजं शक्तिः श्रीर्मनोरस्य विधीयते
न्यासमध्येन बीजेन चार्चनं तुलसीदलैः ३६४
पूर्वोक्तविधिना पीठे पूजयित्वा समाहितः
परितः पूजयेद्दिक्षु गरुडं शङ्करं तथा ३६५
शेषञ्च पद्मयोनिञ्च श्रियं मायां धृतिं तथा
पुष्टिं समर्चयद्दिक्षु ततो लोकेश्वरान् यजेत् ३६६
महाभागवतं दैत्यनाशकं देवमग्रतः
एवं सम्पूज्य देवेशं नारसिंहं सनातनम् ३६७
तत्पदं समवाप्नोति मुदितः सजनैः सह
कर्पूरधवलं देवं दिव्यकुण्डलभूषितम् ३६८
किरीटकेयूरधरं पीताम्बरधरं प्रभुम्
पद्मासनस्थं देवेशं चन्द्रमण्डलमध्यगम् ३६९

सूर्य्यकोटिप्रतीकाशं पूर्णचन्द्रनिभाननम्
मेखलाजिनदराडादिधारणं बटुरूपिणम् ३७०
कलधौतमयं पात्रं दधानं वसुपूजितम्
पीयूषकलशं वामे दधानं द्विभुजं हरिम् ३७१
सनकाद्यैः स्तूयमानं सर्वदेवैरुपासितम्
एवं ध्यात्वा जपेनित्यं स्वासने च समाहितः ३७२
विष्णवे वामनायेति प्रणवादिनमोऽन्तकः
इन्द्रार्षञ्च विराट्छन्दो देवता वामनः स्वयम् ३७३
सुधाबीजं सुदीर्घन्तु बीजमाद्यन्तु वामनम्
तेनैव तु षडङ्गाद्यं न्यासं कुर्व्वीत वैष्णवः ३७४
दध्यन्नं पायसं वाऽऽपि जुहुयात्प्रत्यहं द्विजः
औपासनाग्नौ जुहुयादष्टोत्तरशतं गृही ३७५
कुबेरसदृशः श्रीमान्भवेत्सद्यो न संशयः
ओंनमो विष्णवे पतये महाबलाय स्वाहा ३७६
इति वामनमन्त्रः--
स्मृत्वा त्रैविक्रमं रूपं जपेन्मन्त्रमनन्यधीः ३७७
मुक्तो बन्धाद्भवेत् सद्यो नात्र कार्य्या विचारणा
ह्रीं श्रीं श्रीवामनाय नम इति मूलमन्त्रः
ब्रह्मार्षं चैव गायत्री देवता च त्रिविक्रमः
न्यासं बीजेन जपवानष्टोत्तरसहस्त्रकम् ३७८
इति वामनमन्त्रस्य जपादन्नपतिर्भवेत्
उद्गीथप्रणवोद्गीथ सर्ववागीश्वरेश्वर ३७९
सर्ववेदमयाचिन्त्य सर्वं बोधय मे पितः
हुं ऐं हयग्रीवाय नमः
नित्यार्षं चैव गायत्री हयग्रीवोऽस्य देवता
न्यासं बीजेन कृत्वाऽथ पश्चाद्ध्यानं समाचरेत् ३८०

शरच्छशाङ्कप्रभमश्ववक्त्रं मुक्तामयैराभरणैरुपेतम्
रथाङ्गशङ्खाञ्चितबाहुयुग्मं जानुद्वयं न्यस्तकरं भजामः ३८१
शङ्खाभः शङ्खचक्रे करसरसिजयोः पुस्तकं चान्यहस्ते
विभ्रद्व्याख्यानमुद्रां लसदितरकरो मण्डलस्थः सुधांशोः
आसीनः पुण्डरीके तुरगवरशिराः पूरुषो मे पुराणः
श्रीमानज्ञानहारी मनसि निवसता मृग्यजुःसामरूपः ३८२
एवं ध्यात्वा जपेन्मत्रं सन्ध्यासु विजितेन्द्रियः
सर्ववेदार्थतत्त्वज्ञो भवेदत्र न संशयः ३८३
अष्टोत्तरसहस्रं वा शतमष्टोत्तरन्तु वा
जपेच्च जुहुयाच्चैवं साज्यैः शुभ्रैः सतण्डुलैः ३८४
विद्यासिद्धिमवाप्नोति षण्मासं द्विजसत्तमः
अष्टादशानां विद्यानां बृहस्पतिसमो भवेत् ३८५
सहस्रारं हुं फडित्येवं मूलं सौदर्शनं मनुम्
अहिर्बुध्न्योऽनुष्टुभस्य देवता च सुदर्शनम् ३८६
अचक्राय विचक्राय सुचक्राय तथैव च
विचक्राय सुचक्राय ज्वालाचक्राय वै क्रमात् ३८७
षडङ्गेषु च विन्यस्य पश्चाद्ध्यानं समाचरेत्
नमश्चकाय स्वाहेति दशादिक्षु यथाक्रमम् ३८८
चक्रेण सह बध्नामीत्युक्त्या प्रतिदिशेत्ततः
त्रैलोक्यं रक्ष रक्ष हुं फट् स्वाहा इति वै क्रमात् ३८९
अग्निप्रकारमन्त्रोऽयं सर्वरक्षाकरः परः
ओं मूर्ध्नि स भ्रूमध्ये हं मुखे स्त्राहमधीत्यतः ३९०
रं जुह्वे हं तु जान्वोश्च फट् पदद्वयसन्धिषु
कल्पान्तार्कप्रकाशं त्रिभुवनमखिलं तेजसा पूरयन्तम्
रक्ताक्षं पिङ्गकेशं रिपुकुलभयदम्भीमदंष्ट्राजहासम्
शङ्खं चक्रं गदाब्जं पृथुतरमुशलं चापपाशाङ्कुशाढ्यम्

विभ्राणन्दोर्भिराद्यं मनसि मुररिपुं भावयेच्चक्रसंज्ञम् १९१
ओं नमो भगवते महासुदर्शनाय हुं फट्
इति षोडशाक्षरमिति सुदर्शनविधानम् ३९२
इति वृद्धहारीतस्मृतौ विशिष्टधर्म्मशास्त्रे भगवन्मन्त्रविधानं नाम तृतीयोऽध्यायः

चतुर्थोऽध्यायः

अथ प्राप्तकालभगवत्समाराधनविधिवर्णनम्

हारीत उवाच
अथ वक्ष्यामि राजेन्द्र विष्णोराराधनं परम्
प्रत्यूषे सहसोत्थाय सम्यगाचम्य वारिणा १
आत्मानं देहमीशञ्च चिन्तयेत्संयतेन्द्रियः
ज्ञानानन्दमयो नित्यो निर्विकारो निरामयः २
देहेन्द्रियात्परः साक्षात्पञ्च विंशात्मको ह्यहम्
अस्मिन्देशे वसाम्यद्य शेषभूतो हि शार्ङ्गिणः ३
शुक्रशोणितसम्भूते जरारोगाद्युपद्रवे
मेदोरक्तास्थिमांसादिदेहद्रव्यसमाकुले ४
मलमूत्रवसापङ्के नानादुःखसमाकुले
तापत्रयमहावह्निदह्यमानेऽनिशम्भृशम् ५
इषणात्रयकृष्णाहिबाध्यमाने दुरत्यये
क्लिश्यामि पापभूयिष्ठे कारागृहनिभेऽशुभे ६
बहुजन्मबहुक्लेशगर्भवासादि दुःखिते
वसामि सर्वदोषाणामालये दुःखभाजने ७
अस्माद्विमोक्षणायैव चिन्तयिष्यामि केशवम्
वैकुण्ठे परमव्योम्नि दुग्धाब्धौ वैष्णवे पदे ८
अनन्तभोगिपर्य्यङ्के समासीनं श्रिया सह

इन्द्रनीलनिभं श्यामं चक्रशङ्खगदाधरम् ९
पीताम्वरधरं देवं पद्मपत्रायतेक्षणम्
श्रीवत्सकौस्तुभोरस्कं सर्वाभरणभूषितम् १०
चिन्तयित्वा नमस्कृत्वा कीर्तयेद्दिव्यनामभिः
सङ्कीर्त्य नामसाहस्रं नमस्कृत्वा गुरूनपि ११
तुलसीं काञ्चनं गाञ्च संस्पृश्याथ समाहितः
दूराद्बहिर्विनिष्क्रम्य शुचौ देशे च निर्जने १२
कर्णस्थ ब्रह्मसूत्रस्तु शिरः प्रावृत्य वाससा
कुर्यान्मूत्रपुरीषे च ष्ठीवनोच्छ्वासवर्जितः १३
अहन्युदङ्मुखो रात्रौ दक्षिणाभिमुखस्तथा
समाहितमना मौनी विरामूत्रे विसृजेत्ततः १४
उत्थायातन्द्रितः शौचं कुर्यादभ्युद्धृतैर्जलैः
गन्धलेपक्षयकरं यथासङ्ख्यां मृदा शुचिः १५
अर्द्धप्रसृतिमात्रां तु मृदं दद्याद्यथोक्तवत्
षडपाने त्रिलिङ्गे तु सव्यहस्ते तथा दश १६
उभयोः सप्त दद्याच्च तिस्रस्तिस्रस्तु पादयोः
आजङ्घान्मणिबन्धात्तु प्रक्षाल्य शुभवारिणा १७
उपविष्टः शुचौ देशे अन्तर्जानुकरस्तथा
पवित्रपाणिराचामेत्प्रसृतिस्थः स वारिणा १८
त्रिः प्राश्याङ्गुष्ठमूलेन द्विधोन्मृज्य कपोलकौ
मध्यमाङ्गुलिभिः पश्चाद्द्विरोष्ठौ मृजयेत्तथा १९
नासिकौष्ठान्तरं पश्चात्सर्वाङ्गुलिभिरेव च
पादौ हस्तौ शिरश्चैव जलैः संमार्जयेत्ततः २०
अङ्गुष्ठतर्जनीभ्यां तु स्पृशेत् द्वौ नासिकापुटौ
अङ्गुष्ठानामिकाभ्यां तु चक्षुःश्रोत्रे जलैः स्पृशेत् २१
कनिष्ठाङ्गुष्ठनाभिञ्च तलेन हृदयन्ततः

सर्वाङ्गुलिभिः शिरसि बाहुमूले तथैव च
नामभिः केशवाद्यैश्च यथासङ्ख्यमुपस्पृशेत् २२
द्विराचामेत्तु सर्वत्र विरामूत्रोत्सर्जने त्रयम्
सामान्यमेतत्सर्वेषां शौचं तु द्विगुणोदितम् २३
आचम्यातःपरं मौनी दन्तान् काष्ठेन शोधयेत्
प्राङ्मुखोदङ्मुखो वापि कषायं तिक्तकण्टकम् २४
कनिष्ठाग्रमितस्थूलं द्वादशाङ्गुलमायतम्
पूर्वार्धः कृतकूर्चेन तेन दन्तान्निकर्षयेत् २५
अपां द्वादशगण्डूषैः वक्त्रं संशोधयेद्द्विजः
मुखं संमार्जयित्वाऽथ पश्चादाचमनं चरेत्
पवित्रपाणिराचम्य पश्चात् स्नानं समाचरेत् २६
नद्यां तडागे खाते वा तथा प्रस्रवणे जले
तुलसीमृत्तिकां धात्रीमुपलिप्य कलेवरे २७
अभिमन्त्र्य जलं पश्चान्मूलमन्त्रेण वैष्णवः
निमज्ज्य तुलसीमिश्रं जलं सम्प्राशयेत्ततः २८
आचम्य मार्जनं कुर्यात्कुशैः सतुलसीदलैः
पौरुषेण तु सूक्तेन आपो हि ष्ठादिभिस्तथा २९
निमज्ज्याप्सु जले पश्चात्त्रिवारमघमर्षणम्
उत्थाय पुनराचम्य पश्चादप्सु निमज्ज्य वै ३०
मन्त्ररत्नं त्रिवारं तु जपन्ध्यायन्सनातनम्
पिवेदुत्थाय तेनैव त्रिवारमभिमन्त्रितम् ३१
आचम्य तर्पयेद्देवान् पितॄनपि विधानतः
निष्पीड्य कूले वस्त्रं तु पुनराचमनं चरेत् ३२
धौतवस्त्रं सोत्तरीयं सकौपीनं धरेत्स्थितम्
निबद्धशिखकच्छस्तु द्विराचम्य यथाविधि ३३
धारयेदूर्ध्वपुण्ड्राणि मृदा शुभ्राणि वैष्णवः

श्रीकृष्णतुलसीमूलमृदा वाऽपि प्रयत्नतः ३४
मन्त्रेणैवाभिमन्त्र्याथ लालाटादिषु धारयेत्
नासिकामूलमारभ्य विभृयाच्छ्रीपदाकृति ३५
सान्तरालं भवेत्पुण्ड्रँ दण्डाकारं तु वा तथा
ललाटादि तथा पश्चाद्ग्रीवान्तं केशवादिभिः ३६
नाम्नां द्वादशभिर्मूर्ध्नि वासुदेवं तलाम्बुना
पवित्रपाणिः शुद्धात्मा सन्ध्यां कुर्यात्समाहितः ३७
प्रादेशमात्रौ कौशेयौ साग्रौ मूलयुतौ तथा
अन्तर्गर्भौ सुविमलौ पवित्रं कारयेद्द्विजः ३८
देवार्चने जपे होमे कुर्याद्ब्राह्मयं च पवित्रकम्
इतरे वर्तुलग्रन्थिरेवं धर्मो विधीयते ३९
पथि दर्भाश्रिता दर्भा ये दर्भा यज्ञभूमिषु
स्तरणासनपिण्डेषु ब्रह्मयज्ञे च तर्पणे ४०
पाने भोजनकाले च धृतान् दर्भान्विसर्जयेत्
सपवित्रकरेणैव आचामेत्प्रयतो द्विजः ४१
आचान्तस्य शुचिः पाणिर्यथापाणिस्तथा कुशः
सन्ध्याचमनकाले तु धृतं न परिवर्जयेत् ४२
अप्रसूताः स्मृता दर्भाः समिधस्तु कुशाः स्मृताः
समूलास्तु कुशा ज्ञेयाश्छिन्नाग्रास्तृणसंज्ञिताः ४३
कुशोदकेन यत्कण्ठं नित्यं संशोधयेद्द्विजः
न पर्युषन्ति पापानि ब्रह्मकूर्चं दिने दिने ४४
कुशासनं सदापूतं जपहोमार्च्चनादिषु
केशेनैव कृतं कर्म सर्वमानन्यमश्नुते ४५
तस्मात्कुशपवित्रेण सन्ध्यां कुर्यात् यथाविधि
स्मगृह्योक्तविधानेन सन्ध्योपास्तिं समाचरेत् ४६
ध्यात्वा नारायणं देवं रविमण्डलमध्यगम्

गायत्र्याऽर्घ्यं प्रदद्याच्च जपं कुर्वीत भक्तिमान् ४७
सूर्यस्याभिमुखो जप्त्वा सावित्रीं नियतात्मवान्
उपस्थानं ततः कृत्वा नमस्कुर्यात्ततो हरिम् ४८
नमो ब्रह्मण इत्यादि जपित्वाऽथ विसर्जयेत्
ततः सन्तर्पयेद्विष्णुं मन्त्ररत्नेन मन्त्रवित् ४९
शतवारं सहस्रं वा तुलसीमिश्रितैर्जलैः
वैकुण्ठपार्षदं पश्चात्तर्पयेच्च यथाविधि ५०
अनन्तदीपारेखादिदेवतानामनुक्रमात्
एकैकमञ्जलिं दत्त्वा पश्चादाचमनं चरेत्
श्रीशस्याऽऽराधनार्थं वै कुर्यात्पुष्पस्य सञ्चयम् ५१
तुलसीबिल्वपत्राणि दूर्वा कौशेयमेव च
विष्णुक्रान्तं मरुवकं केशाम्बुददलं तथा ५२
उशीरं जातिकुसुमं कुन्दञ्चैव कुरण्टकम्
शमीञ्चम्पाङ्कदम्बञ्च चूतपुष्पं च माधवीम् ५३
पिप्पलस्य प्रबालानि जाम्बवं पाटलं तथा
आस्फोटं कुटजं लोध्रं कर्णिकारञ्च किंशुकम् ५४
नीपार्जुने शिंशपञ्च श्वेतकिंशुकनामकम्
जम्बीरं मातुलिङ्गं च यूथिकारचयं तथा ५५
पुन्नागं वकुलं नागकेशराशोकमल्लिकाः
शतपत्रं च हारिद्रं करवीरं प्रियङ्गु च ५६
नीलोत्पलं तूत्पलञ्च नन्द्यावर्तञ्च कैतकम्
घटजं स्थलपद्मं च सर्वाणि जलदानि च ५७
तत्कालसम्भवं पुष्पं गृहीत्वाऽथ गृहं विशेत्
वितानादियुते दिव्यधूपदीपैर्विराजिते ५८
चन्दनागरुकस्तूरी कर्पूरामोदवासिते
विचित्ररङ्गवल्याढ्ये मण्डपे रत्नपीठके ५९

विस्तीर्णपुष्पपर्यङ्के देव्या सहितमच्युतम्
सन्निधा वासने स्थित्वा कुशे पद्मासने स्थितः ६०
प्राणायामविधानेन भूतशुद्धिं विधाय च
प्राणायामत्रयं कृत्वा पश्चाद्ध्यानं यथोक्तवत् ६१
परव्योम्नि स्थितं देवं लक्ष्मीनारायणं विभुम्
पराभिः शक्तिभिर्युक्तं भूलीलाविमलादिभिः ६२
अनन्तविहगाधीशसैन्याद्यैः सुरसत्तमैः
चण्डाद्यैःकुमुदाद्यैश्च लोकपालैश्च सेवितम् ६३
चतुर्भुजं सुन्दराङ्गं नानारत्नविभूषणम्
वामाङ्कस्थश्रिया युक्तं शङ्खचक्रगदाधरम् ६४
मन्त्ररत्नविधानेन न्यासमुद्रादिकर्मकृत्
पञ्चौपनिषदं न्यासं कुर्यात्सर्वत्र कर्मसु ६५
ओमीशाय नमः परायेति परमेष्ठ्यात्मने नमः
ओं यां नमः परायेति ततः पुरुषात्मने नमः ६६
ओं रां नमः परायेति ततो विश्वात्मने नमः
ओं वां नमः परायेति स्वनिवृत्यात्मने नमः ६७
ओं लां नमः परायेति ततः सर्वात्मने नमः
शिरोनासाग्रहृदयगुह्यपादेषु विन्यसेत् ६८
यथाक्रमेण तन्मन्त्रान्पञ्चाङ्गेषु क्रमान्न्यसेत्
तन्मुद्रया तदाऽऽवाह्य दद्यादासनमेव च ६९
पाद्यार्घ्याचमनस्नानपात्राणि स्थाप्य पूजयेत्
पूरयित्वा शुभजलं पात्रेषु कुसुमैर्युतम् ७०
द्रव्याणि निक्षिपेत्तेषु मङ्गलानि यथाक्रमात्
उशीरं चन्दनं कुष्ठं पाद्यपात्रे विनिक्षिपेत् ७१
विष्णुक्रान्तञ्च दूर्वाञ्च कौशेयान्तिलसर्षपान्
अक्षतांश्च फलं पुष्पमर्घ्यपात्रे विनिक्षिपेत् ७२

जातीफलञ्च कर्पूरमेलाञ्चाचमनीयके
मकरन्दं प्रबालञ्च रत्नं सौवर्णमेव च ७३
तानि दद्यात्स्नानपात्रे धात्रीं सुरतरुं तथा
द्रव्याणामप्यलाभे तु तुलसीपत्रमेव च ७४
चन्दनं वा सुवर्णं वा कौशेयं वा विनिक्षिपेत्
दर्शयेत्सुरभेर्मुद्रां पूजयेत्कुसुमव्रजैः ७५
अभिमन्त्र्य च मन्त्रेण धूपदीपैर्निवेदयेत्
अनन्तं चोद्धरण्या च दद्यात्पाद्यादिकं तथा ७६
तत्पात्रक्षालनं कृत्वा तथा पुष्पाञ्जलिं न्यसेत्
सौवर्णानि च रौप्याणि ताम्रकांस्यानि योजयेत् ७७
पात्राणामप्यलाभे तु शङ्खमेकं विशिष्यते
शङ्खोदकं सदा पूतमतिप्रियतरं हरेः ७८
उद्धरिण्या जलं दद्यान्नाप्सु शङ्खं निमज्जयेत्
अष्टाक्षरेण मनुना मन्त्ररत्नेन वा यजेत् ७९
पाद्यार्घ्याचमनं दत्त्वा मधुपर्कं निवेदयेत्
पुनराचमनं दत्त्वा पादपीठं निवेदयेत् ८०
दन्तधावनगण्डूषदर्पणालोचनं तथा
निवेद्याभ्यञ्जनं तैलेनोर्द्वर्त्तं केशरञ्जनम् ८१
सुखोष्णितजलैः स्नानं पुनरुद्वर्तनं चरेत्
कुङ्कुमेन हरिद्रेण चन्दनेन सुगन्धिना ८२
उद्वर्त्य गन्धतोयेन स्नापयेच्च पुनस्ततः
स्नानपात्रोदकं पश्चादादाय कुसुमैः सह ८३
पौरुषेण तु सूक्तेन स्नापयेत्कमलापतिम्
मार्जयेच्छुभवस्त्रेण दीपैर्नीराजयेत्तथा ८४
वस्त्रञ्चैवोपवीतञ्च दद्यादाभरणानि च
कस्तूरीतिलकं गन्धं पुष्पाणि सुरभीणि च

अङ्के निवेश्य देवस्य लक्ष्मीं संपूजयेत्तथा ८५
पार्श्वयोरर्द्धधरणी महिष्यः पतितास्तथा
विमलोत्कर्षणीत्यापः पूर्वमेव प्रकीर्तिताः ८६
चण्डादि द्वारपालांश्च कुमुदादींस्तथार्चयेत्
वासुदेवः सीरपाणिः प्रद्युम्नश्च उषापतिः
दिक्षु कोणेषु तत्पत्नयो लक्ष्मीरेव रती उषा ८७
द्वितीयावरणं पश्चात्केशवाद्याः सशक्तयः
संकर्षणादयः पश्चान्मत्स्यकूर्मादयस्तथा ८८
श्रीर्लक्ष्मीः कमला पद्मा पद्मिनी कमलालया
रमा वृषाकपेर्धन्या वृत्तिर्यज्ञान्तदेवता ८९
शक्तयः केशवादीनां संप्रोक्ताः परमे पदे
हिरण्या हरणी सत्या नित्यानन्दा त्रयी सुखा ९०
सुगन्धा सुन्दरी विद्या सुशीला च सुलक्षणा
सङ्कर्षणादिमूर्तीनां शक्तयः समुदाहृताः ९१
वेदा वेदवती धात्री महालक्ष्मीः सुखालया
भार्गवी च तदा सीता रेवती रुक्मिणी प्रभा ९२
मत्स्यकूर्मादिमूर्तीनां शक्तयः सम्प्रकीर्तिताः
एवं सशक्तयः पूज्याः केशवाद्याः सुरेश्वराः ९३
पश्चात्सशक्तयः पूज्याश्चक्रशङ्खादिहेतयः
शङ्खं चक्रं गदां पद्मं शार्ङ्गञ्च मुसलं हलम् ९४
वाणञ्च खड्गखेटं च छुरिका दिव्यहेतयः
भद्रा सौम्या तथा माया जया च विजया शिवा ९५
सुमङ्गला सुनन्दा च हिता रम्या सुरक्षिणी
शक्तयो दिव्यहेतीनां पूजनीयाः सनातनाः ९६
बर्हिर्लोकेश्वराः पूज्याः साध्याश्च समरुद्गणाः
एवमावरणं सर्वमर्च्चयेत्परमातमनः

पुनरर्घ्यादिकं दत्त्वा धूपदीपैर्निवेदयेत् ९७
प्रागुदीच्याञ्च सदृशं नागराजं तथापरे
पुरतो वैनतेयञ्च पूजयेच्छक्तिभिः सह ९८
सेनापतेः सूत्रवतीं नागराजस्य वारुणीम्
भद्राञ्चलां तथा यस्य पूजयेद्वैष्णवोत्तमः ९९
गुग्गुलुं महिषाक्षीञ्च सालनिर्यासमेव च
अगरुं देवदारुञ्च उशीरं श्रीफलं तथा १००
ह्रीबेरं चन्दनं मुस्ता दशाङ्गं धूपमुच्यते
गवाज्येन च संयोज्यं दद्याद्धूपं सुवासितम् १०१
कार्पासमार्कं क्षौमञ्च शाल्मलीक्षीरकोद्भवम्
अम्भोजं कौटजं काशतूलिकाऽष्टाङ्गमुच्यते १०२
गवाज्यं तिलतैलं वा कुसुमैश्च सुवासितम्
संयोज्य वह्निना दीपं भक्त्या विष्णोर्निवेदयेत् १०३
नैवेद्यं शुभहृद्यान्नं पायसापूपसंयुतम्
फलैश्च भक्ष्यभोज्यैश्च पानकैर्व्यञ्जनैः सह १०४
गवाज्यञ्च दधि क्षीरं शर्कराञ्च निवेदयेत्
शुद्धं हविष्यं हृद्यञ्च सुरुच्यं वै निवेदयेत् १०५
यच्छास्त्रेषु निषिद्धं तु तत्प्रयत्नेन वर्जयेत्
कोद्रवं चौलकं लुब्धं यावनालं तथा सितम् १०६
निष्पावञ्च मसूरञ्च तुच्छधान्यानि सर्व्वशः
भुक्तं पर्युषितं रूक्षं यज्ञे कर्म्मणि वर्जयेत् १०७
वर्जयेदारनालञ्च मद्यमांससमानि च
निर्यासान्वर्जयेत्सर्व्वान्विना हिङ्गु च गुग्गुलुम् १०८
छत्राकं मूलकं शिग्रु करञ्जं लशुनं तथा
कुम्भीदलञ्च पिण्याकं श्वेतवृन्ताकमेव च १०९
आत्रञ्च नालिकाशाकं नालिकेर्याख्यमेव च

बिल्वञ्च शणपुष्पञ्च भूस्तृणं भौतिकं तथा १२०
कोशातकीं बिम्बफलं मद्यमांससमानि च
अभक्ष्याण्यप्यशेषाणि वर्जयेद्यज्ञकर्मणि १११
कालिङ्गं कतकं बिल्वफलं जन्तुफलं तथा
वंशाङ्कुरमलाबुञ्च तालहिन्तालके फले ११२
अश्वत्थं प्लक्षनीपञ्च वटमारग्वधं तथा
कलम्बिका च निर्गुण्डिमुण्डिवार्त्ताकमेव च ११३
ऊषरं लवणञ्चैव श्वेतञ्च बृहतीफलम्
नखचर्मातकञ्चैव चिञ्चिलञ्चेति यत्नतः ११४
विज्ञेयानि च भक्ष्याणि वर्जयेद्यज्ञकर्म्मणि
श्लेष्मातकञ्च विड्जानि प्रत्यक्षलवणं तथा ११५
अनिर्दशाहगोक्षीरमवत्सायास्तथाऽऽविकम्
औष्ट्रमेकशफञ्चैव पशूनां विड्भुजामपि ११६
अतिदीर्णं तथा तक्रं करनिर्म्मन्थितन्दधि
ताम्रेण संयुतं गव्यं क्षीरञ्च लवणान्वितम् ११७
घृतं लवणसंयुक्तं प्रयत्नेन विवर्जयेत्
सूपान्नञ्च गुडान्नञ्च शर्करामधुसंयुतम् ११८
मरीचिमिश्रं दध्यन्नं पायसान्नं फलैः सह
तुलसीदलसम्मिश्रं जलैः सम्प्रोक्ष्य वाग्यतः ११९
अष्टाविंशतिवारन्तु मूलमन्त्राभिमन्त्रितम्
मुद्राञ्च सौरभेयीन्तां दर्शयेन्मन्त्रमुच्चरन् १२०
सुधाब्धिममृतं बीजं चिन्तयन्परमात्मनः
दद्यात्पुष्पाञ्जलिं पश्चाद्दशवारं समाहितः १२१
पेषणक्रियया पूर्वमन्नमस्मै निवेदयेत्
शतवारं जपेन्मन्त्रं घण्टाशब्दं निनादयन् १२२
जपेत्पीयूषदैवत्यान्मन्त्रानेकाग्रचेतसा

हरेर्भुक्तवतः पश्चाद्द्याद्वारि सुवासितम् १२३
पश्चादाचमनं दद्याज्जलैर्गन्धमिविश्रितैः
अभ्यर्चा पौरुषस्यास्य सूक्तस्य सुरसत्तमान् १२४
विष्णवर्पितचतुर्भागं क्रमाद्धव्यस्य चार्पयेत्
अनन्तताक्ष्र्यसेनेशपवित्राणां निवेदयेत् १२५
तीर्थेन सहितं हव्यं पृथक्पात्रेषु निक्षिपेत्
सर्वेषां वारिपूर्वेण पश्चात्पुष्पाञ्जलिञ्चरेत् १२६
नीराजनं ततो दत्त्वा ताम्बूलञ्च निवेदयेत्
प्रणमेच्च ततो भक्त्या रम्यैः स्तोत्रैः शुभाह्वयैः १२७
प्रसार्य बाहू पादौ च बद्धेनाञ्जलिना सह
स्तुवन्स्तुतिभिरेवं तु प्रणामो दीर्घ उच्यते १२८
नत्वा दीर्घप्रणामैश्च स्तुत्वा स्तुतिभिरेव च
सर्वैश्च वैष्णवैर्मन्त्रैः कुर्यात्पुष्पाञ्जलिं ततः १२९
सूक्तैश्च विष्णुदैवत्यैर्नामभिः शार्ङ्गिणस्तथा
ततः शुभासने स्थित्वा जपेन्मन्त्रमनुत्तमम् १३०
न्यासमुद्रादिपूर्वेण ध्यायन्वै कमलेक्षणम्
अष्टोत्तरसहस्रं वा शतमष्टोत्तरं तु वा १३१
जप्त्वा पुष्पाञ्जलिं दद्याद्यथाशक्त्या च मन्त्रतः
नमेद्योगेन देवेशः हृदिस्थं कमलेक्षणम् १३२
मनसि वाऽर्चयित्वास्मिन् समाधौ विरमेत्सुधीः
प्रातरौपासनं कृत्वा तत्र होमं समाचरेत् १३३
आज्येन चरुणा वाऽपि समिद्भिर्वा च यज्ञियैः
तण्डुलैर्घृतमिश्रैर्वा बिल्पत्रैरथापि वा १३४
तिलैर्वा कुसुमैर्वाऽपि यवैर्मिश्रभिरेव वा
यज्ञरूपं हरिं ध्यात्वा सर्ववेदमयं विभुम् १३५
दिव्याभरणसम्पन्नं शङ्खचक्रगदाधरम्

वरदं पुराडरीकाद्वं वामाङ्कस्थश्रियं हरिम् १३६
यज्ञस्वरूपिणं वह्नौ ध्यायन्मन्त्रद्वयेन च
सर्वश्च वैष्णवैर्मन्त्रैरेकैकेनाऽऽहुतिं तथा १३७
नामभिः केशवाद्यैश्च सूक्तैर्विष्णुप्रकाशकैः
वैकुराठपार्षदं सर्वं हुत्वा चैव ततो बलिम् १३८
द्विपेच्चतुर्विधान् भूतानुद्दिश्य च ततो भुवि
आचम्य पूजयेत्पश्चात्तदीयान् सुसमाहितः १३९
तेभ्यः प्रणम्य भक्त्याऽथ सन्तर्प्य पितृदेवताः
वेदमध्यापयेच्छक्त्या धर्मशास्त्रञ्च संहिताः १४०
सात्विकानि पुराणानि सेतिहासानि वैष्णवः
सर्व्वोपनिषदामर्थं सद्भिः सह विचिन्तयेत् १४१
योगद्येमार्थवृद्धिञ्च कुर्य्याच्छक्त्या यथार्हतः
ब्राह्मणाः द्वत्रिया वैश्याः शूद्रा बर्णा यथाक्रमम् १४२
आद्यास्त्रयो द्विजाः प्रोक्तास्तेषां वै मन्त्रसत्क्रियाः
सवर्णेभ्यः सवर्णासु जायन्ते हि सजातयः १४३
तेषां सङ्करयोगाश्च प्रतिलोमानुलोमजाः
विप्रान्मूर्धाभिषिक्तस्तु द्वत्रियायामजायत १४४
वैश्यायान्तु तथाऽऽम्बष्ठो निषादः शूद्रया तथा
राजन्याद्वैश्यशूद्र्यान्तु माहिष्योग्रौ तु तौ स्मृतौ १४५
शूद्र्यां वैश्यात्तु करणस्थिरैर्वा तेऽनुलोमजाः
विप्रायां द्वत्रियात्सूतः वैश्याद्वैदेहिकस्तथा १४६
चराडालस्तु तथा शूद्रात्सर्वकर्मसु गर्हितः
मागधः द्वत्रियायां वै वैशयाद्वत्रात्तु शूद्रतः १४७
शूद्रादयोगवं वैश्या जनयामास वै सुतम्
रथकारः करणयान्तु माहिष्येण प्रजायते १४८
असत्सन्ततयो ज्ञेयाः प्रतिलोमानुलोमजाः

प्रतिलोमासु वै जाता गर्हिताः सर्वकर्मणाम् १४९
एतेषां ब्राह्मणाद्याश्च षट्कर्मसु नियोजिताः
त्रिकर्मसु क्षत्रविशावेकस्मिन् शूद्रयोनिजः १५०
प्रतिग्रहञ्च वृत्त्यर्थं ब्राह्मणस्तु समाचरेत्
असदेवासतां प्रोक्तं निषिद्धं तद्विवर्जयेत् १५१
पाषण्डाः पतिताः पापास्तथैव प्रतिलोमजाः
कुलटाश्च विकर्मस्था असतः परिकीर्तिताः १५२
लवणं तिलकार्पासं चर्म्म च त्रपुसीसकम्
आयसं मधु मांसञ्च विषमन्नं घृतं रुजम् १५३
किल्विषं गजमुष्ट्रञ्च सर्षपं जलमेव च
तृणं काष्ठञ्च कूष्माण्डं शिंशपाञ्च विवर्जयेत् १५४
महिषीं गर्दभञ्चैव वाजिनञ्च तथाऽऽविकम्
दासीमजां यानवृक्षा न पञ्चानडुहन्तुलाम् १५५
एवमाद्यमसद्द्रव्यं प्रयत्नेन विवर्जयेत्
धान्यं वासांसि भूमिञ्च सुवर्णं रत्नमेव च १५६
पुष्पाणि फलमूलाद्यं सद्द्रव्यं मुनिभिः स्मृतम्
सर्वत्र परिगृह्णीयाद्भूमिं धान्यं फलादिकम् १५७
भूमिं यस्तु प्रगृह्णाति भूमिं यस्तु प्रयच्छति
तावुभौ पुण्यकर्माणौ नियतौ स्वर्गगामिनौ १५८
धान्यं करोति दातारं प्रगृहीतारमेव च
धान्यं नृपवरश्रेष्ठ इहलोके परत्र च १५९
तस्माद्धान्यं धरित्रीञ्च प्रतिगृह्णीत सर्वतः
कुसुम्भधान्य एव स्यात्कुसुम्भधान्यवान्नृप १६०
शीलोञ्छेनापि वा जीवेच्छ्रेयानेषां परो वरः
जीवेद्यायावरेणैव विप्रः सर्वत्र सर्वदा १६१
वर्जयित्वैव पाषण्डान् पतितांश्चान्यदविकान्

कृषिणा वाऽपि जीवेत सतां चानुमतेन वा १६२
न वाहयेदनडुहं क्षुधार्तं श्रान्तमेव च
तस्य पुंस्त्वमहित्वैव वाहयेद्द्विजपुङ्गवः १६३
कर्मलोपमकुर्वन्वै कृषिं कुर्वीत वै द्विजः
हरेः पूजां यथाकालं कृषिलोपे समाचरेत् १६४
न ब्राह्मयं सन्त्यजेत्विप्रस्तथा यज्ञादिकर्म च
आपद्यपि न कुर्वीत सेवां वाणिज्यमेव च १६५
असत्प्रतिग्रहं स्तेयं तथा धर्मस्य विक्रयम्
अन्यायोपार्जितं द्रव्यमापद्यपि विवर्जयेत् १६६
भृतकाध्यापनं चैव सदासत्कर्मभावनम्
प्रीतये वासुदेवस्य यद्दत्तमसतामपि १६७
महाभागवतस्पर्शात्तत्सदित्युच्यते बुधैः
तापादीन्पञ्च संस्कारांस्तथाकारैस्त्रिभिर्युतः १६८
हरेरनन्यशरणो महाभागवतः स्मृतः
यक्षराक्षसभूतानां तामसानां दिवौकसाम् १६९
तेषां यत्प्रीतये दत्तं तथा यद्यपि वर्जयेत्
बुद्धरुद्रौ तथा वायुर्दुर्गागणसुभैरवाः १७०
यमः स्कन्दो नैर्ऋतश्च तामसा देवताः स्मृताः
एवं विशुद्धिं द्रव्यस्य ज्ञात्वा गृह्णीत सत्तमः १७१
कृषिस्तु सर्ववर्णानां सामान्यो धर्म उच्यते
प्रतिग्रहस्तु विप्राणां राज्ञां क्ष्मापालनं तथा १७२
कुसीदञ्चैव वाणिज्यं विशामेव प्रकीर्तितम्
सेवावृत्तिस्तु शूद्राणां कृषिर्वा सम्प्रकीर्तिता १७३
अशक्तस्तु भवेद्राजा पृथिव्याः परिपालने
जीवेद्वाऽपि विशां वृत्त्या शूद्राणां वा यथासुखम् १७४
कृषिर्भृतिः पाशुपाल्यं सर्वेषां न निषिध्यते

स्तेयं परस्त्रीहरणं हिंसा कुहककौशिके १७५
स्त्रीमद्यमांसलवणविक्रयं पतितं स्मृतम्
अपकृष्टनिकृष्टानां जीवितं शिल्पकर्मभिः १७६
हीनन्तु प्रतिलोमानामहीनमनुलोमिनाम्
चर्मवैणववस्त्राणां हिंसाकर्म च नेजनम् १७७
गाणिक्यं वपनाग्निञ्च मद्यमांसक्रिया तथा
सारथ्यं वाहकानाञ्च रथानां भूभृतामपि १७८
एवमादि निषिद्धं यत्प्रातिलोम्यं यदुच्यते
यत्सौम्यशिल्पं लोकेऽस्मिन्सौम्यं तदनुलोमकम् १७९
मृद्दारुशैललोहानां शिल्पं सौम्यमिहोच्यते
न्यायेन पालयेद्राजा पृथिवीं शास्त्रमार्गतः १८०
स्वराष्ट्रकृतधर्मस्य सदा षडभागसिद्धये
राज्ञां राष्ट्रकृतं पापमिति धर्मविदो विदुः १८१
तस्मादपापसंयुक्तां यथा संरक्षयेद्ध्रुवम्
अग्निदङ्गरदञ्चोरं हिंस्त्रं दुर्वृत्तमेव च १८२
धूर्त्तं पतितमित्यादीन् हन्यादेवाविचारयन्
अङ्कयित्वा श्वपादेन गर्दभे चाधिरोह्य वै १८३
प्रवासयेत् स्वराष्ट्रात्तु ब्राह्मणं पतितं नृपः
कुलटां कामचारेण गर्भघ्नीं भर्तृहिंसकाम् १८४
निकृत्तकर्णनासोष्ठीं कृत्वा नारीं प्रवासयेत्
न्यायेन दण्डनं राज्ञः स्वर्गकीर्तिविवर्धनम् १८५
अदण्ड्यान् दण्डयन्राजा तथा दण्ड्यानदण्डयन्
अयशो महदाप्नोति नरकं चाधिगच्छति १८६
दिग्दण्डस्त्वथ वाग्दण्डो धनदण्डो वधस्तथा
ज्ञात्वाऽपराधं देशं च जनं कालमदोऽपि वा १८७
वयः कर्म च वित्तञ्च दण्डं न्यायेन पातयेत्

निश्चित्य शास्त्रमार्गेण विद्वभिः सह पार्थिवः १८८
गुरूणां तु गुरुं दण्डं पापानां च लघोर्लघुम्
व्यवहारान् स्वयं पश्यन् कुर्यात् सभ्यैर्वृतोऽन्वहम् १८९
मिथ्यापवादशुद्ध्यर्थं पञ्च दिव्यानि कल्पयेत्
ज्ञात्वा शुद्धेषु दिव्येषु शुद्धान्वै मानयेत्तथा १९०
तन्मिथ्याशंसिनं दुष्टं जिह्वाच्छेदेन दण्डयेत्
परद्रव्यादिहरणं परदाराभिमर्शनम् १९१
यः कुर्यात्तु बलात्तस्य हस्तच्छेदः प्रकीर्तितः
यो गच्छेत्परदारांस्तु बलात्कामाच्च वा नरः १९२
सर्वस्वहरणं कृत्वा लिङ्गच्छेदञ्च दापयेत्
दहेत्कटाग्निना देहं गुरुस्त्रीगामिनं तदा १९३
ब्रह्मघ्नं च सुरापं वा गोस्त्रीबालनिषूदनम्
देवविप्रस्वहर्तारं शूलमारोपयेन्नरम् १९४
दैवतं ब्राह्मणं गाञ्च पितृमातृगुरुंस्तथा
पादेन ताडयेद्यस्तु तस्य तच्छेदनं स्मृतम् १९५
तेषामुपरि हस्तं तु दोष्णोश्छेदन्तु कामतः
प्रत्येकं दण्डनं कुर्याद्दुर्वृत्तस्य परस्त्रियाम् १९६
चुम्बने तालुविच्छेदो द्वौ हस्तौ परिरम्भणे
हस्तस्याङ्गुलिविच्छेदः केशादिग्रहणे स्त्रियः १९७
दाहयेत्तप्ततैलेन हस्तमुष्ट्या च ताडनम्
सुरतं याचमानस्य जिह्वाच्छेदं च कामतः १९८
कामेङ्गितेषु सर्वत्र ताल्वोष्ठ दहनं स्मृतम्
दृष्ट्वा मुहुः प्रेरणे तु नेत्रयोः स्फोटनं चरेत् १९९
मानकूटं तुलाकूटं कूटसाक्ष्यकृतां नृणाम्
सहस्त्रं दापयेद्दण्डं वृत्त्या स्वस्यापनायने २००
येषु केषु च पापेषु शरीरे दण्डनं स्मृतम्

तेषु तेष्वङ्कनेनैव ग्रन्नतो ब्राह्मणो व्रजेत् २०१
पापानेवाङ्कयित्वाऽस्य मुगडयित्वा शिरोरुहान्
सर्वस्वहरणं कृत्वा राष्ट्रात्सम्यक्प्रवासयेत् २०२
ग्रवैष्णवं विकर्मस्थं हरिवासरभोजनम्
ब्राह्मणं गार्दभं यानमारोप्यैव विवासयेत् २०३
न्यायेन पालयेद्राजा धर्मान् षड्भागमाहरेत्
त्रिभागमाहरेद्धान्याद्धनात् षड्भागमेव च २०४
गोभूहिरगयवासोभिर्धान्यरत्नविभूषणैः
पूजयेद्ब्राह्मणान् भक्त्या पोषयेच्च विशेषतः २०५
बिम्बानि स्थापयेद्विष्णोर्ग्रामेषु नगरेषु च
चैत्यान्यायतनान्यस्य रम्यागयेव तु कारयेत् २०६
वसुपुष्पोपहारौघं भूधेन्वादि समर्पयेत्
इतरेषां सुराणां च वैदिकानां जनेश्वरः २०७
धर्मतः कारयेद्यश्च चैत्यान्यायतनानि तु
वापी कूपतडागादि फलपुष्पवनानि च २०८
कुर्वीत सुविशालानि पूर्वकान्यपि पालयेत्
फलितं पुष्पितं वाऽपि वनं छिन्द्यात्तु यो नरः २०९
तडागसेतुं यो भिन्द्यात्तं शूलेनानुरोहयेत्
ग्रग्निदं गरदं गोघ्नं बालस्त्रीगुरुघातिनम् २१०
भगिनीं मातरं पुत्रीं गुरुदारान् स्नुषामपि
साध्वीं तपस्विनीं वाऽपि गच्छन्तमतिपापिनम् २११
हिंस्रयन्त्रप्रयोक्तारं दाहयेद्वै कटाग्निना
ग्रदगडयित्वा दुर्वृत्तान् तत्पापं पृथिवीपतिः २१२
सम्प्राप्य निरयं गच्छेत्तस्मात्तान् दगडयेत्तथा
यः स्ववर्णाश्रमं हित्वा स्वच्छन्देन तु वर्तयेत् २१३
तं दगडयेद्वर्षशतं नाशयेत्तद्विदेशतः

सर्वेष्वेतेषु पापेषु धनदण्डं प्रयोजयेत् २१४
पितेव पालयेद्भृत्यान् प्रजाश्च पृथिवीपतिः
प्रजासंरक्षणार्थाय संग्रामं कारयेन्नृपः २१५
तस्मिन् मृत्युर्भवेच्छ्रेयो राज्ञः संग्राममूर्द्धनि
मृतेन लभ्यते स्वर्गं जितेन पृथिवी त्वियम् २१६
यशः कीर्त्तिविवृध्यर्थं धर्मसंग्राममाचरेत्
मुक्तशीर्षं मुक्तवस्त्रं त्यक्तहेतिं पलायितम् २१७
न हन्याद्वन्दिनं राजा युद्धे प्रेक्षणकुञ्जनान्
भग्ने स्वसैन्यपुञ्जे च संग्रामे विनिवर्तिनः २१८
पदे पदे समग्रस्य यज्ञस्य फलमश्नुते
नातः परतरो धर्मो नृपाणां नरशालिनाम् २१९
युद्धलब्धा महीशस्य दीयते नृपसप्तमैः
जित्वा शत्रून्महीं लब्ध्वा लब्धां यत्नेन पालयेत् २२०
पालितां वर्धयेन्नित्यं वृद्धां पात्रे विनिक्षिपेत्
पात्रमित्युच्यते विप्रस्तपोविद्यासमन्वितः २२१
न विद्यया केवलया तपसा वाऽपि पात्रता
श्रुतमध्ययनं शीलं तप इत्युच्यते बुधैः २२२
ईश्वरस्याऽऽत्मनश्चापि ज्ञानं विद्येति चोच्यते
तथाविधेषु पात्रेषु दत्त्वा भूमिं धनं नृपः २२३
शासनं कारयेत्सम्यक् स्वहस्तलिखितादिभिः
उपजीव्योपसर्पेच्च रम्ये देशे नृपोत्तमः २२४
दुर्गाणि तत्र कुर्वीत जनकस्यात्मगुप्तये
तत्र कर्मसु निष्णातान् कुशलान् धर्मनिष्ठितान् २२५
सत्यशौचयुतान् शुद्धानध्यक्षान् स्थापयेत् नृपः
अशीतिभागो वृद्धिः स्यान्मासि मासि सबन्धके २२६
अबन्धके स्याद्द्विगुणं यथा तत्कालमात्रकम्

लेखयेत्तदृणं सम्यक् समामासादिकल्पनैः २२७
देयं सवृद्धयाधविके पुरुषैस्त्रिभिरेव तत्
निर्धनस्तु शनैर्दद्याद्यथाकालं यथोदयम् २२८
औद्धत्याद्वा बलाद्वा तु न दद्याद्धनिने ऋणम्
दण्डयित्वैव तं राजा धनिने दापयेदृणम् २२९
छिन्ने दग्धेऽथवा पत्रे साक्षिभिः परिकल्पयेत्
वस्त्रधान्यहिरण्यानां चतुस्त्रिद्विगुणादिभिः २३०
न सन्ति साक्षिणस्तत्र देशकालान्तरादिभिः
शोधयित्वा तु दिव्येन दापयेद्धनिने ऋणम् २३१
मध्यस्थस्थापितं द्रव्यं वर्धते न ततः परम्
कृते प्रतिग्रहे चाऽऽधौ पूर्वो वै बलवत्तरः २३२
अवधिर्द्विविधं प्रोक्तं भोग्यं गोप्यं तथैव च
क्षेत्रारामादिकं भोग्यं गोप्यं द्रव्यमुपस्करम् २३३
गोप्याधिभोग्ये नो वृद्धिः सोपस्कारे तथापि ते
नष्टं देयं विनष्टञ्च द्रव्यं राजकृतादृते २३४
उपस्थितस्य भोक्तव्यमाधिस्तेनोऽन्यथा भवेत्
प्रयोजने सति धनं कुलेन्यस्याधिमाप्नुयात् २३५
तत्कालकृतमूल्ये वा तत्र तिष्ठेदवृद्धिकम्
विना धारणकाद्वापि विक्रीणीतमसाक्षिकम् २३६
तं वनस्थमनाख्याय धान्यमस्य न दीयते
तदा यदधिकं द्रव्यं प्रतिदेयं तथैव च २३७
न दाप्योऽपहृतन्त्यक्तराजदैविकतस्करैः
न प्रदद्यात्तु तन्मोहात्स दण्ड्यश्चोरवत्तदा २३८
ददीत स्वेच्छया दण्डं दापयेद्वापि सोदरम्
याचितान्वाहितन्यायान्निक्षेपादिष्वयं विधिः २३९
सुराकामद्यूतकृतं वृथा दानं तथैव च

दगडशुल्कानुशिष्टञ्च पुत्रो दद्यान्न पैतृकम् २४०
पितरि प्रोषिते प्रेते व्यसनाभिष्टुतेऽपि वा
पुत्रपौत्रैर्ऋणं देयं निह्नुते साक्षिचोदितम् २४१
रिक्थग्राही ऋणं दद्याद्योषिद्ग्राहस्तथैव च
पुत्रो न स्वाश्रितद्रव्यः पुत्रहीनस्तु रिक्थिनः २४२
प्रातिभाव्य मृणं साद्त्यं देयं तस्मै यथोचितम्
दीयते स्यात्प्रतिभुवा धनिने तु ऋणं यथा २४३
द्विगुणं तत्प्रदातव्यं दगडं राज्ञे च तत्समम्
पुत्रादिभिर्न दातव्यं प्रविभाव्यमृणं स्त्रियाम् २४४
प्रतिपन्नं स्त्रिया देयं पत्या चैव हि यत्कृतम्
स्वयं कृतं तु यदृणं नान्यस्त्री दातुमर्हति २४५
पत्यै स्वकं धनं पुत्रा विभजेयुः सुनिर्णितम्
मातृकञ्चेद्दुहितरस्तदभावे तु तत्सुत २४६
भगिन्यश्च प्रमुदिताः पैतृकादाहरेद्धनात्
न स्त्रीधनं तु दायादा विभजेयुरनापदि २४७
पितृमातृसुताभ्रातृपत्यपत्याद्युपागतम्
आधिवेतनिकाद्यं च स्त्रीधनं परिकीर्तितम् २४८
अपुत्रा योषितश्चैव भर्तव्या साधुवृत्तयः
निर्वास्या व्यभिचारिगयः प्रतिकूलास्तथैव च २४९
नैव भागं वनस्थानां यतीनां ब्रह्मचारिणाम्
पाषगडपतितानां च नचावदिककर्मणाम् २५०
विभक्तष्वनुजो जातः सवर्णो यदि भागभाक्
अविभक्तपितृकाणां पितृव्यात् भागकल्पना २५१
द्वै मातृणां मातृतश्च कल्पयेद्वा समोऽपि वा
विभक्तस्यास्य पुत्रस्य पत्नी दुहितरस्तथा २५२
पितरौ भ्रातरश्चैव तत्सुताश्च सपिगडनः

सम्बन्धिबान्धवाश्चैव क्रमाद्वै रिक्थभागिनः २५३
सीम्नोऽपवादे क्षेत्रेषु सामन्ताः स्थविरादयः
गोपाः सीमाकृषाणां च सर्वे भवनगोचराः २५४
नयेयुरेते सीमानं स्थूणाङ्गारतुषद्रुमैः
न तु वल्मीकनिम्नास्थिचैत्याद्यैरुपशोभिताः २५५
औरसो दत्तकश्चैव क्रीतः कृत्रिम एव च
क्षेत्रजः कानिकश्चैव दौहित्रः सत्तमः स्मृतः २५६
पिण्डजश्च परश्चैषां पूर्वाभावे परः परः
पुत्रः पौत्रश्च तत्पुत्रः पुत्रिकापुत्र एव च २५७
पुत्री च भ्रातरश्चैव पिण्डदाः स्युर्यथाक्रमात्
एवं धर्मेण नृपतिः शासयेत्सर्वदा प्रजाः २५८
यदुक्तं मनुना धर्मं व्यवहारपदं प्रति
विलोक्य तच्च विद्वद्भिर्वीतरागैर्विमत्सरैः २५९
विमृश्य धर्मविद्भिश्च विमलैः पापभीरुभिः
धर्मेणैव सदा राजा शासयेत्पृथिवीं स्वकाम् २६०
विपरीतां दण्डयेद्वै यावद्दर्पोपनाशनम्
सभ्या अपि च दण्ड्या वै शास्त्रमार्गविरोधिनः २६१
राजधर्मोऽयमित्येवं प्रसङ्गात् कथितो मया
कात्यायनेन मनुना याज्ञवल्क्येन धीमता २६२
नारदेन च सम्प्रोक्तं विस्तरादिदमेव हि
तस्मान्मया विस्तरेण नोक्तमत्र नृपोत्तम २६३
परं भागवतं धर्मं विस्तरेण ब्रवीमि ते
विष्णोरभ्यर्च्चनं यत्तु नित्यं नैमित्तिकं नृप २६४
यदाह भगवान् धातुस्तेन स्वायम्भुवस्य च
नारदस्य च मे सम्यक् तदद्य कथयामि ते २६५

इति वृद्धहारीतस्मृतौ विशिष्टधर्मशास्त्रे प्राप्तकालभगवत्-

समाराधनविधिर्नाम चतुर्थोऽध्यायः

पञ्चमोऽध्यायः

अथ भगवन्नित्यनैमित्तिकसमाराधनविधिवर्णनम्

अम्बरीष उवाच
भगवन् ब्रह्मणा यत्तु सम्प्रोक्तं स्यान्मनोः पुरा
तत्सर्वं परमं धर्मं वक्तुमर्हसि मेऽनघ १
हारीत उवाच
सर्गादौ लोककर्ताऽसौ भगवान् पद्मसम्भवः
मन्वादिप्रमुखान् विप्रान् ससृजे धर्मगुप्तये २
मनुर्भृगुर्वशिष्ठश्च मरीचिर्दक्ष एव च
अङ्गिराः पुलहश्चैव पुलस्त्योऽत्रिर्महातपाः ३
वेदान्तपारगास्ते च तं प्रणम्य जगद्गुरुम्
भगवन् परमं धर्मं भवबन्धापनुत्तये ४
वद सर्वमशेषेण श्रोतुमिच्छामहे वयम्
इत्युक्तः स द्विजैः सोऽपि ब्रह्मा नत्वा जनार्दनम् ५
वेदान्तगोचरं धर्मं तेषां वक्तुं प्रचक्रमे
सर्वेषामवलोकानां स्रष्टा धाता जनार्दनः ६
सर्ववेदान्ततत्वार्थसर्वयज्ञमयः प्रभुः
यज्ञो वै विष्णुरित्यत्र प्रत्यक्षं श्रूयते श्रुतिः ७
इज्यते यत्समुद्दिश्य परमो धर्म उच्यते
भगवन्तमनुद्दिश्य हूयते यत्र कुत्र वै ८
तत्र हिंसाफलं पापं भवेदत्र विगर्हितम्
तस्मात्सर्वस्य यज्ञस्य भोक्तारं पुरुषं हरिम् ९
ध्यात्वैव जुहुयात्तस्मै हव्यं दीप्ते हुताशने
मुखमग्निर्भगवतो विष्णोः सर्वगतस्य वै १०
तस्मिन्नैव यजन्नित्यमुत्तमं मुनिसत्तमाः

यजेद्विप्रमुखे शक्त्या जलमन्नं फलादिकम् ११
प्रीतये वासुदेवस्य सर्वभूतनिवासिनः
तमेव चार्च्चयेन्नित्यं नमस्कुर्यात्तमेव हि १२
ध्यात्वा जपेत्तमेवेशं तमेव ध्यापयेद्धृदि
तन्नामैव प्रगातव्यं वाचा वक्तव्यमेव च १३
व्रतोपवासनियमान् तमुद्दिश्यैव कारयेत्
तत्समर्पितभोगः स्यादन्नपानादिभक्षणैः १४
मतिः स्वार्थः सदारेषु नेतरत्र कदाचन
न हिंस्यात्सर्वभूतानि यज्ञेषु विधिना विना १५
सोऽहं दासो भगवतो मम स्वामी जनार्दनः
एवं वृत्तिर्भवेदस्मिन्स्वधर्मः परमो मतः १६
एष निष्कण्टकः पन्था तस्य विष्णोः परं पदम्
अन्यन्तु कुपथं ज्ञेयं निरयप्राप्तिहेतुकम् १७
भगवन्तमनुद्दिश्य यः कर्म कुरुते नरः
स पाषण्डीति विज्ञेयः सर्वलोकेषु गर्हितः १८
यो हि विष्णु परित्यज्य सर्वलोकेश्वरं हरिम्
इतरानर्चते मोहात्स लोकायतिकः मृतः १९
उक्तधर्मं परित्यज्य यो ह्यधर्मे च वर्तते
पतितः स तु विज्ञेयः सर्वधर्मबहिष्कृतः २०
यः कर्म कुरुते विप्रो विना विष्णवर्चनं क्वचित्
ब्राह्मण्याद् भ्रश्यते सद्यश्चण्डालत्वं स गच्छति २१
ब्राह्मणो वैष्णवो विप्रो गुरुरग्र्यश्च वेदवित्
पर्य्यायेण च विद्येत नामानि क्ष्मासुरस्य हि २२
तस्मादवैष्णवत्वेन विप्रत्वाद् भ्रश्यते हि सः
अर्चयित्वाऽपि गोविन्दमितरानर्च्चयेत्पृथक् २३
अवैष्णवत्वं तस्यापि मिश्रभक्त्या भवेद्ध्रुवम्

भोक्तारं सर्वयज्ञानां सर्वलोकेश्वरं हरिम् २४
ज्ञात्वा तत्प्रीतये सर्वान् जुहुयात्सततं हरिम्
दानं तपश्च यज्ञश्च त्रिविधं कर्म कीर्तितम् २५
तत्सर्वं भगवत्प्रीत्यै कुर्वीत सुसमाहितः
तस्मात्तु वैष्णवा विप्राः पूजनीया यथा हरिः २६
ये तु वै हेतुकं वाक्यमाश्रित्यैव स्ववाग्बलात्
वैष्णवं प्रतिषिध्यन्ति ते लोकायतिकाः स्मृताः २७
यो यत्तु वैष्णवं लिङ्गं धृत्वा च तमसाऽऽवृतः
त्यजेच्चेद्वैष्णवं धर्मं सोऽपि पाषण्डतां व्रजेत् २८
तस्मात्तु वैष्णवो भूत्वा वैदिकीं वृत्तिमाश्रितः
कुर्वीत भगवत्प्रीत्यै कुर्य्याद्यज्ञादिकर्म यत् २९
तद्विशिष्टमिति प्रोक्तं सामान्यमितरं स्मृतम्
फलहीना भवेत्सा तु सामान्या वैदिकक्रिया ३०
तोयवर्जितवापीव निरर्थी भवति ध्रुवम्
नैसर्गिकन्तु जीवानां दास्यं विष्णोः सनातनम् ३१
तद्विना वर्त्तते मोहादात्मचारः सनातनात्
तस्मात्तु भगवद्दास्यमात्मनां श्रुतिचोदितम् ३२
दास्यं विना कृतं यत्तु तदेव कलुषं भवेत्
विशिष्टं परमं धर्मं दास्यं भगवतो हरेः ३३
ऋषय ऊचुः
कथं दास्यं हि तद्वृत्तिः कथं नैसर्गिकं नृणाम्
सत्सर्वं ब्रूहि तत्वेन लोकानुग्रहकाम्यया ३४
ब्रह्मोवाच
सुदर्शनोर्ध्व पुण्ड्रादिधारणं दास्यमुच्यते
तद्विधिर्वैदिकी या च तदाज्ञा चोदिता क्रिया ३५
तत्राप्याराधनत्वेन कृता पापस्य नाशिनी

निरूपणत्वाद्दास्यस्य धार्यं चक्रं महात्मनः ३६
अङ्गत्वात्सर्वधर्माणां वैष्णवत्वाच्च धर्म्मतः
कर्म कुर्याद्भगवतस्तस्मै राज्ञामनुस्मरन् ३७
विधिनैव प्रतप्तेन चक्रेणवाङ्कयेद्भुजे
तथैव विभृयाद्भाले पुण्ड्रं शुभ्रतरं मृदा ३८
विभृयादुपवीतन्तु सव्यस्कन्धे विधानतः
कण्ठे पद्माक्षमालाञ्च कौशेयं दक्षिणे करे ३९
उभे चिह्ने विना विप्रो न भवेद्धि कथञ्चन
न लभेत्कर्मणां सिद्धिं वैदिकानां विशेषतः ४०
आश्रमाणां चतुर्णाञ्च स्त्रीणाञ्च श्रुतिचोदनात्
अङ्कयेच्चक्रशङ्खाभ्यां प्रतप्ताभ्यां विधानतः ४१
एकैकमुपवीतन्तु यतीनां ब्रह्मचारिणाम्
गृहिणाञ्च वनस्थानामुपवीतद्वयं स्मृतम् ४२
सोत्तरीयं त्रयं वाऽपि विभृयाच्छुभतन्तुना
त्रयमूर्ध्वं द्वयं तन्तु तन्तुत्रयमधोवृतम् ४३
त्रिवृच्च ग्रन्थिनैकेन उपवीतमिहोच्यते
अर्ककार्पासकौशेयक्षौमशोणमयानि च ४४
तन्तूनि चोपवीतानां योज्यानि मुनिसत्तमाः
सर्वेषामप्यलाभे तु कुर्य्यात्कुशमयं द्विजः ४५
ऐणेयमुत्तरीयं स्याद्वनस्थब्रह्मचारिणाम्
शुक्लकाषायवसने गृहस्थस्य यतेः क्रमात् ४६
उक्तालाभेषु सर्वेषाङ्कुशचीरं विशिष्यते
मौञ्जी वै मेखला दण्डं पालाशं ब्रह्मचारिणः ४७
त्रयस्तु वैष्णवा दण्डा यतेः काषायवाससी
कुशचीरं वल्कलं वा वनस्थस्य विधीयते ४८
कटीसूत्रञ्च कौपीनं महच्च शुक्लवाससा

कुण्डके चाङ्गुलीयानि गृहस्थस्य विधीयते ४९
मुण्डिनौ सूक्ष्मशिखिनौ यत्यन्तेवासिनावुभौ
वानप्रस्थो यतिर्वा स्यात्सदा वै श्मश्रुरोमधृत् ५०
सुकेशी सुशिखो वा स्याद्गृहस्थः सौम्यवेषवान्
यतिश्च ब्रह्मचारी च उभौ भिक्षाशनौ स्मृतौ ५१
शाकमूलफलाशी स्याद्वनस्थः सततं द्विजः
कुसूलकुम्भधान्यो वा त्र्याहिको वा भवेद्गृही ५२
प्रतिगृहेण सौम्येन जीवेद्यायावरेण वा
यस्त्वेकं दण्डमालम्ब्य धर्मं ब्राह्मं परित्यजेत् ५३
विकर्म्मस्थो भवेद्विप्रः स याति नरकं ध्रुवम्
शिखायज्ञोपवीतादि ब्रह्मकर्म यतिस्त्यजेत् ५४
सजीवं न च चण्डालो मृतश्वानोऽभिजायते
स्वरूपेणैव धर्मस्य त्यागो हानिर्भवेद्ध्रुवम् ५५
कर्मणां फलसन्त्यागः सन्न्यासः स उदाहृतः
अनाश्रितः कर्मफलं कृत्यं कर्म समाचरेत् ५६
स सन्न्यासी च योगी च स मुनिः सात्विकः स्मृतः
तुष्ट्यर्थं वासुदेवस्य धर्मं वै यः समाचरेत् ५७
स योगी परमेकान्तं हरेः प्रियतमो भवेत्
मोहाद्दास्यं विना विष्णोः किञ्चित्कर्म समाचरेत् ५८
न तस्य फलमाप्नोति तामसीं गतिमश्नुते
हित्वा यज्ञोपवीतन्तु हित्वा चक्रस्य धारणम् ५९
हित्वा शिखोर्ध्वपुण्ड्रे च विप्रत्वाद् भ्रश्यते ध्रुवम्
पञ्चसंस्कारपूर्वेण मन्त्रमध्यापयेद्गुरुः ६०
संस्काराः पञ्च कर्तव्याः पारमैकान्त्यसिद्धये
प्रतिसम्वत्सरं कुर्य्यादुपाकर्म ह्यनुत्तमम् ६१
सर्ववेदव्रतं कृत्वा तत्र सम्पूजयेद्धरिम्

दद्यादत्रोपवीतानि विष्णवे परमात्मने ६२
ब्राह्मणेभ्यश्च दत्त्वाऽथ विभृयात् स्वयमेव च
तदग्नौ पूज्य सन्तर्प्य चक्रञ्चैवाङ्कयेद्भुजे ६३
एवं प्रात्याह्निकं धार्यमुपवीतं सुदर्शनम्
पुण्ड्रास्तु प्रतिसन्ध्यन्तु नित्यमेव च धारयेत् ६४
द्वारवत्युद्भवं गोपी चन्दनं वेङ्कटोद्भवम्
सान्तरालं प्रकुर्वीत पुण्ड्रं हरिपदाकृति ६५
श्राद्धकाले विशेषेण कर्ता भोक्ता च धारयेत्
अर्थं पञ्चकतत्वज्ञः पञ्चसंस्कारदीक्षितः ६६
महाभागवती विप्रः सततं पूजयेद्धरिम्
नारायणः परं ब्रह्म विप्राणां दैवतं सदा ६७
तस्य भुक्तावशेषन्तु पावनं मुनिसत्तमाः
हरिभुक्तोऽपि तं दद्यात्पितृणाञ्च दिवौकसाम् ६८
तदेव जुहुयाद्वह्नौ भुञ्जीयात्तु तदेव हि
हरेरनर्पितं यत्तु देवानामर्पितञ्च यत् ६९
मद्यमांससमं प्रोक्तं तद्भुञ्जीयात्कदाचन
हरेः पादजलं प्राश्यं नित्यं नान्यद्दिवौकसाम् ७०
सुराणामितरेषां तु फलपुष्पजलादिकम्
निर्माल्यमशुभं प्रोक्तमस्पृश्यं हि कदाचन ७१
विधिर्ह्येष द्विजातीनां नेतरेषां कदाचन
शिवार्च्चनं त्रिपुण्ड्रञ्च शूद्राणां तु विधीयते ७२
तद्विधानामिदं ये च विप्राः शिवपरायणाः
ते वै देवलका ज्ञेयाः सर्वकर्मबहिष्कृताः ७३
वैखानसास्तु ये विप्राः हरिपूजनतत्पराः
न ते देवलका ज्ञेया हरिपादाब्जसंश्रयात् ७४
नापहृत्य हरेर्द्रव्यं ग्रामार्च्चनपरो भवेत्

भक्त्या संपूज्य देवेशं नासौ देवलकः स्मृतः ७५
भक्त्या योऽप्यर्चयेद्देवं ग्रामार्च्चं हरिमव्ययम्
प्रसादतीर्थस्वीकारान्नासौ देवलकः स्मृतः ७६
शङ्खचक्रोर्ध्वपुण्ड्रादिधारणं स्मरणं हरेः
तन्नामकीर्तनञ्चैव तत्पादाम्बुनिषेवणम् ७७
तत्पादवन्दनञ्चैव तं निवेदितभोजनम्
एकादश्युपवासश्च तुलस्यैवार्चनं हरेः ७८
तदीयानामर्चनञ्च भक्तिर्नवविधास्मृता
एतैर्नवविधैर्युक्तो वैष्णवः प्रोच्यते बुधैः ७९
एतैर्गुणैर्विहीनस्तु न तु विप्रो न वैष्णवः
कर्मणा मनसा वाचा न प्रमाद्येज्जनार्दनम् ८०
भक्तिः सा सात्विकी ज्ञेया भवेदव्यभिचारिणी
नान्यं देवं नमस्कुर्य्यान्नान्यं देवं प्रपूजयेत् ८१
नान्यप्रसादं भुञ्जीत नान्यदायतनं विशेत्
न त्रिपुण्ड्रं तथा कुर्य्यात्पटचाकारं जगत्त्रयम् ८२
यतिर्यस्य गृहे भुङ्क्ते तस्य भुङ्क्ते हरिं स्वयम्
हरिर्यस्य गृहे भुङ्क्ते तस्य भुङ्क्ते जगत्त्रयम् ८३
महाभागवतो विप्रः सततं पूजयेद्धरिम्
पाञ्चकाल्प विधानेन निमित्तेषु विशेषतः ८४
अप्स्वग्नौ हृदये सूर्य्ये स्थण्डिले प्रतिमासु च
षट्सु तेषु हरेः पूजा नित्यमेव विधीयते ८५
स्नानकाले तु संप्राप्ते नद्यां पुण्यजले शुभे
ध्यात्वा नारायणं देवं नागपर्यङ्कशायिनम् ८६
द्वादशार्णेन मनुना सोऽर्चयित्वाऽक्षतादिभिः
अष्टोत्तरशतं जप्त्वा ततः स्नानं समाचरेत् ८७
एतदप्यर्चनं प्रोक्तं ब्राह्मणस्य जगत्पतेः

होमकाले तु सततं परिस्तीर्यानलं शुभम् ८८
यज्ञरूपं महात्मानं चिन्तयेत्पुरुषोत्तमम्
साङ्गत्रयीमयं शुभ्रदिव्याङ्गोपाङ्गशोभितम् ८९
सर्वलक्षणसम्पन्नं शुद्धजाम्बूनदप्रभम्
युवानं पुण्डरीकाक्षं शङ्खचक्रधनुर्धरम् ९०
सर्वयज्ञमयं ध्यायेद्वामाङ्काश्रितपद्मया
सम्पूज्य चाक्षतैरेव पश्चाद्धोमं समाचरेत् ९१
प्राणाग्निहोत्रसमये सम्यगाचम्य वारिणा
कुशासने समासीनः प्राग्वा प्रत्यङ्मुखोऽपि वा
पतिष्यासनमात्मानं प्राणायामं समाचरेत् ९२
मन्त्रेणोद्बुध्य हृदयपङ्कजं केशरान्वितम्
तस्मिन्वह्न्यर्कशीतांशुबिम्बान्यनु विचिन्तयेत् ९३
सर्वाक्षरमयं दिव्यरन्तपीठं तदुत्तरे
तन्मध्येऽष्टदलं पद्मं ध्यायेत्कल्पतरोरधः ९४
वीरासने समासीनं तस्मिन्नीशं विचिन्तयेत्
स्निग्धदूर्बादलश्यामं सुन्दरं भूषणैर्युतम् ९५
पीताम्बरं युवानं च चन्दनस्त्रग्विभूषितम्
शरत्पद्मासनं रक्तपद्माभाङ्घ्रिकरद्वयम् ९६
स्निग्धवर्णं महाबाहुं विशालोरस्कमव्ययम्
चक्रशङ्खगदावाणपाणिं रघुवरं हरिम् ९७
जानकीलक्ष्मणोपेतं मनसैवार्च्चयेद्विभुम्
मन्त्रद्वयेनार्च्चयित्वा जप्त्वा चैव षडक्षरम् ९८
पश्चाद्वै जुहुयात् पञ्च प्राणानभ्यर्च्च्य तं पुनः
ध्यायन्वै मनसा विष्णुं सुखं भुञ्जीत वाग्यतः ९९
एवं ह्यर्चनं विष्णोरुत्तमं मुनिसत्तमाः
अत्यन्ताभिमता विष्णोर्हृत्पूजा परमात्मनः १००

सन्ध्याकाले तु सम्प्राप्ते रविमराडलमध्यगम्
हिररायगर्भं पुरुषं हिररायवपुषं हरिम् १०१
श्रीवत्सकौस्तुभोरस्कं वैजयन्तीविराजितम्
शङ्खचक्रादिभिर्युक्तं भूषितैर्दोर्भिरायतैः १०२
शुक्लाम्बरधरं विष्णुमुक्ताहारविभूषितम्
ध्यात्वा समर्चयेद्देवं कुसुमैरक्षतैरपि १०३
प्रणवेण च सावित्र्या पश्चात्सूक्तं निवेदयेत्
ध्यायन्नेवं जपेद्विष्णुं गायत्रीं भक्तिसंयुतः १०४
तयैवाभ्यच्चर्यगोविन्दं नमस्कृत्वा विसर्जयेत्
एवमभ्यर्च्चयेद्देवं त्रिसन्ध्यासु तथा हरिम् १०५
वैश्वदेवावसाने तु पुरस्ताद्वै विभावसोः
उपलिप्य स्थरिडले तु जुहुयाद्भक्तिकर्म तत् १०६
ध्यात्वा सर्वगतं विष्णुं घनश्यामं सुलोचनम्
कौस्तुभोद्भासितोरस्कं तुलसीवनमालिनम् १०७
पीताम्बरधरं देवं रत्नकुराडलशोभितम्
हरिचन्दनलिप्ताङ्गं पुराडरीकायतेक्षणम् १०८
मौक्तिकान्वितनासाग्रं जगन्मोहनविग्रहम्
गोपीजनैः परिवृतं वेणुं गायन्तमच्युतम् १०९
ध्यात्वा कृष्णं जगन्नाथं पूजयित्वा यथाविधिः
जुहुयाद्धरिचक्रं तद्देवानुद्दिश्य सत्तमाः ११०
जप्त्वा कृष्णमनुं पश्चादभ्यर्च्य मनसा हरिम्
श्राचम्य प्रयतो भूत्वा नमस्कृत्य विसर्जयेत् १११
स्थरिडलेऽभ्यर्च्चनं विष्णोरेवं कुर्याद्विधानतः
त्रिसन्ध्यास्वर्चयेद्विष्णुं प्रतिमासु विशेषतः ११२
सुवर्णरजताद्यैर्वा शिलादार्वादिनाऽपि वा
कृत्वा बिम्बं हरेः सम्यक् सर्वावयवशोभितम् ११३

सर्वलक्षणसम्पन्नं सर्वायुध समन्वितम्
ततोऽधिवासनं कुर्यात्त्रिरात्रं शुद्धवारिषु ११४
तत्रार्च्चयेद्विधानेन जपहोमादिकर्मभिः
स्नाप्य पञ्चामृतैर्गव्यैस्तदा मन्त्रजलैरपि ११५
यज्ञपेद्यां समारोप्य पूजयेत्तत्र दीक्षितः
मङ्गलद्रव्यसंयुक्तैः पूर्णकुम्भैः समन्वितः ११६
शरावैर्द्रव्यसम्पूर्णैः पताकैस्तोरणादिभिः
कुम्भेषु वासुदेवादीन् सुरान् संपूजयेत् क्रमात् ११७
वासुदेवो हयग्रीवस्तथा सङ्कर्षणो विभुः
महावराहः प्रद्युम्नो नारसिंहस्तथैव च ११८
अनिरुद्धो वामनश्च पूजनीया यथाक्रमात्
तस्य पूर्णशरावेषु लोकेशानर्चयेत्ततः ११९
मध्ये तु वारुणं कुम्भं पञ्चरत्नसमन्वितम्
पूजयेद्गन्धपुष्पाद्यैर्ध्यात्वाऽस्मिन् जलशायिनम् १२०
ततः संपूजयेद्देवं धान्योपरि निधाय च १२१
व्याघ्रचर्म्म समास्तीर्य तस्मिन् कौशेयवाससि
निवेद्य पूजयेद्बिम्बं मूलमन्त्रेण वैष्णवः १२२
तारणेषु चतुर्दिक्षु चण्डादीनर्चयेत्तदा
कुमुदादि सुरान् दिक्षु तथा धर्मादिदेवताः १२३
संपूज्य विधिना तस्मिन् पश्चाद्धोमं समाचरेत्
आग्नेयं कल्पयेत् कुण्डं मेखलाद्युपशोभितम् १२४
अश्वत्थाद्वा शमीगर्भादाहृत्याग्नौ विनिक्षिपेत्
वैष्णवस्य गृहाद्वाऽपि समानीयानलं द्विजः १२५
गृह्योक्तविधिनेवात्र प्रतिष्ठाप्य हुताशनम्
इध्माधानादि पर्यन्तं कृत्वा होमं समाचरेत् १२६
पायसेन गवाज्येन तिलैर्व्रीहिभिरेव च

चतुर्भिर्वैष्णवैः सूक्तैः पायसं जुहुयाद्धविः १२७
हिरण्यगर्भसूक्तेन श्रीसूक्तेन तथैव च
अहं रुद्रेभिरिति च गवाज्यं जुहुयात्ततः १२८
त्वमग्ने द्युभिरिति च सूक्तेन प्रत्यृचन्त्रिभिः
अस्य वामेति सूक्तेन प्रत्यृचं व्रीहिभिस्तथा १२९
अग्निं नरो दीधितिभिः सूक्तेन प्रत्यृचं तथा
समिद्भिः पिप्पलीरौद्रैर्होतव्यं मुनिसत्तमाः १३०
अष्टोत्तरं सहस्रं वा शतमष्टोत्तरं तु वा
होतव्यमाज्यं पश्चात्तु तथा मन्त्रचतुष्टयम् १३१
वैकुण्ठपार्षदं होमं पायसेन घृतेन वा
समाप्य होमं हविषः शेषं तस्मै निवेदयेत्
चतुर्मन्त्रांश्चतुर्वेदांश्चतुर्दिक्षु जपेत्ततः १३२
तत्र जागरणं कुर्य्याद्गीतवादित्रनर्तकैः
रजन्यां तु व्यतीतायां स्नात्वा नद्यां विधानतः १३३
वैकुण्ठतर्पणं कुर्य्यादृत्विग्भिर्ब्राह्मणैः सह
तर्पयित्वा पितॄन् देवान्वाग्यतो भवनं विशेत् १३४
आचम्य पूर्ववत् पूजां कृत्वा होमं समाचरेत्
जुहुयाद्ब्रह्मणः स्तुत्यैः सूक्तैश्च घृतपायसम् १३५
पौरुषेण तु सूक्तेन श्रीसूक्तेन तथैव च
वैकुण्ठपार्षदं हुत्वा कर्मशेषं समापयेत् १३६
नयनोन्मीलनं कुर्य्यात् सुमुहूर्तेन वैष्णवः
महाभागवतः श्रेष्ठः सूक्ष्महेमशलाकया १३७
द्वयेनैव प्रकुर्व्वीत नयनोन्मीलनं हरेः
निवेश्य भद्रपीठे तु स्नापयेत्सुसमाहितः १३८
सर्वैश्च वैष्णवैः सूक्तैर्ऋत्विजः कलशोदकैः
ततस्तन्मध्यमं कुम्भमादाय द्विजसत्तमः १३९

स्नापयेन्मन्त्ररत्नेन शतवारं समाहितः
सौवर्णेन च ताम्रेण शङ्खेन रजतेन वा १४०
स्नाप्य पञ्चामृतैर्गव्यैरुद्धृत्य शुभचन्दनैः
मन्त्रेण स्नापयित्वा च तुलसीमिश्रितैर्जलैः १४१
वासोभिर्भूषणैः सम्यगलङ्कृत्यं च वैष्णवः
उपचारैः समभ्यर्च्चैः पश्चान्नीराजयेत्तदा १४२
अलङ्कृते शुभे गेहे पीठे संस्थापयेद्धरिम्
सूकेत्नोत्तानपादस्य दृढं स्थाप्य सुखासने १४३
अष्टोत्तरशतं वारं शुभमन्त्रचतुष्टयात्
ध्यात्वा पुष्पाञ्जलिं दद्यान्महाभागवतोत्तमः १४४
नत्वा गुरुन् परं धाम्नि स्थितं देवं सनातनम्
ध्यात्वैव मन्त्ररत्नेन तस्मिन् बिम्बे निवेशयेत् १४५
अर्चयित्वोपचारैस्तु मङ्गलानि निवेदयेत्
दर्पणं कपिलां कन्यां शङ्खं दूर्व्वाक्षतान् पयः १४६
सौवर्णमाज्यं लाजांश्च मधुसर्षपमञ्जनम्
एवं त्रयोदशे मासि मङ्गलानि निवेदयेत् १४७
तथैव दशमुद्राश्च मन्त्रेणैव समीक्षयेत्
तद्बिम्बमूर्त्तिं मन्त्रेण पश्चाद्दशशतानि तु १४८
पुष्पाणि दद्याद्भक्त्या च जपेच्च सुसमाहितः
सतिलैस्तण्डुलैः शुभ्रैर्जुहुयाच्च द्विजोत्तमः १४९
आशिषो वाचनं कृत्वा दीपैर्नीराजयेत्तदा
भोजयित्वा ततो विप्रान् दक्षिणाभिश्च तोषयेत् १५०
आचार्य मृत्विजश्चापि विशेषेण समर्चयेत्
तदग्निं संग्रहेन्नित्यं होमार्थं परमात्मनः १५१
त्रिरात्रमुत्सवं तत्र कुर्य्याच्छक्त्या यतात्मवान्
वैष्णवैः पापमाप्नुश्च तत्र पुष्पाञ्जलिं चरेत् १५२

आज्येन चरुणा वाऽपि होमं कुर्व्वीत वैष्णवः
प्रत्यहं भोजयेद्विप्रान् वैष्णवान् धृतपायसम् १५३
तन्मूर्तिप्रीतये शक्त्या दद्याद्वासांसि दक्षिणाः
कुर्यादवभृथेष्टिञ्च महाभागवतैः सह १५४
सहस्रनामभिर्विष्णोः सूक्तैर्विष्णुप्रकाशकैः
नद्यामवभृथं कृत्वा तर्पयेत्पितृदेवताः १५५
अस्य वामेति सूक्तेन पायसं मधुसंयुतम्
आज्येन मूलमन्त्रेण सहस्रं जुहुयात्तदा १५६
आशिषो वाचनं कृत्वा भोजयेद्द्विजसत्तमान्
एवं संस्थापयेद्देवमर्च्चयेद्विधिना तदा १५७
गृहार्चायां स्थापने तु लघुतन्त्रं समाचरेत्
आधिवासनवेद्यादि मन्त्रमत्र विवर्जयेत् १५८
एकत्र पञ्चगव्येषु विनिक्षिप्य परेऽहनि
पञ्चामृतैः स्नापयित्वा पश्चादुद्वर्तनादिकम् १५९
आदाय कलशं शुद्धं पवित्रोदकपूरितम्
निक्षिप्य पञ्चरत्नानि सुवर्णतुलसीदलम् १६०
चन्दनाक्षतदूर्व्वांश्च तिलान् धात्रीञ्च सर्षपम्
अभिमन्त्र्य कुशैः पश्चान्मन्त्ररत्नेन वैष्णवः १६१
शतवारं सहस्रं वा मन्त्रेणैवाभिषेचयेत्
सर्वैश्च वैष्णवैः सूक्तैर्गायत्र्या वैष्णवेन च १६२
नामभिः केशवाद्यैश्च सर्वैर्मन्त्रैश्च वैष्णवैः
स्नाप्य वस्त्रैर्भूषणैश्च शुभे धान्ये निवेशयेत् १६३
स्थण्डिलेऽग्निं प्रतिष्ठाप्य इध्माधानादि पूर्ववत्
होमं कुर्य्याद् गवाज्येन पायसान्नेन वैष्णवः १६४
कर्तुरौपासनाग्नौ तु होममत्र विशिष्यते
प्रत्यृचं वैष्णवैः सूक्तैर्जुहुयाद् घृतपायसम् १६५

अस्य वामेति सूक्तेन गवाज्यं जुहुयात्ततः
मन्त्ररत्नेन जुहुयादष्टोत्तरसहस्रकम् १६६
तद्बिम्बमूर्तिमन्त्रेण तिलहोमं तथैव च
अविज्ञातस्तु तन्मत्रं मूलमन्त्रेण वा यजेत् १६७
यजेच्छ्री भूप्रकाशैश्च गायत्र्या विष्णुसंज्ञया
वैकुण्ठपार्षदं होमं कृत्वा होमं समापयेत् १६८
नयनोन्मीलनं कृत्वा सौवर्णेन कुशेन वा
निवेश्याऽऽवाहयेत्पीठे मन्त्ररत्नेन वैष्णवः १६९
मन्त्रेणैवार्चनं कृत्वा पश्चात्पुष्पाञ्जलिं यजेत्
तस्मिन्बिम्बे तु तन्मूर्तिं ध्यात्वा नियतमानसः १७०
अष्टोत्तरसहस्रन्तु दद्यात्पुष्पाञ्जलिं ततः
सर्वैश्च वैष्णवैः सूक्तैर्दद्यात्पुष्पाणि वैष्णवः १७१
ब्राह्मणान्भोजयेत्पश्चात्पायसान्नं घृतान्वितम्
शक्त्या च दक्षिणां दत्त्वा विशेषेणार्च्चयेद्गुरुम् १७२
सहस्रनामभिः स्तुत्वा आशीर्भिरभिवादयेत्
प्रदक्षिणानमस्कारान्कुर्व्वीतात्र पुनः पुनः १७३
प्रसीद मम नाथेति भक्त्या सम्प्रार्थयेद्विभुम्
दीप्तैर्नीराजयेत्पश्चाच्छक्त्या तेन समाहितः १७४
हुतशेषं हविः प्राश्य जप्त्वा मन्त्रमनुत्तमम्
ध्यायन् कमलपत्राक्षं भूमौ स्वप्यात्कुशोत्तरम् १७५
एवं गृहार्चा बिम्बस्य विष्णुं संस्थाप्य वैष्णवः
अर्चयेद्विधिना नित्यं यावद्देहनिपातनम् १७६
शालग्रामशिलायान्तु पूजनं परमात्मनः
कोटिकोटिगुणाधिक्यं भवेदत्र न संशयः १७७
न जपो नाधिवासश्च न च संस्थापनक्रिया
शालग्रामार्चने विष्णुस्तस्मिन् सन्निहितस्तथा १७८

मूर्तीनान्तु हरेस्तस्य यस्यां प्रीतिरनुत्तमा
तस्यामेव तु तां ध्यात्वा पूजयेत्तद्विधानतः १७९
मूर्त्यन्तरमबिम्बे तु न यष्टव्यं तदेव तत्
शालग्रामशिलायान्तु यष्टव्या इष्टमूर्तयः १८०
अर्चनं वन्दनं दानं प्रणामं दर्शनं नृणाम्
शालग्रामशिलायान्तु सर्वं कोटिगुणं भवेत् १८१
न स्नातः सर्वतीर्थेषु सर्वयज्ञेषु दीक्षितः
यो वहेच्छिरसा नित्यं सालग्रामशिलाजलम् १८२
असत्यकथनं हिंसामभक्ष्याणाञ्च भक्षणम्
शालग्रामजलं पीत्वा सर्वं दहति तत्क्षणात् १८३
द्विजानामेव नान्येषां शालग्रामशिलार्चनम्
बालकृष्णवपुर्देवं पूजयेत्तद्द्विजः सदा १८४
पठेद्वाऽप्यर्चयेद्विष्णुं विशिष्टः शूद्रयोनिजः
स्थण्डिले हृदये वाऽपि पूजयेत्तद्द्विजः सदा १८५
वाराहं नारसिंहञ्च हयग्रीवञ्च वामनम्
ब्राह्मणः पूजयेद्विष्णुं यज्ञमूर्तिञ्च केवलम् १८६
क्षत्रियः पूजयेद्रामं केशवं मधुसूदनम्
नारायणं वासुदेवमनन्तञ्च जनार्दनम् १८७
प्रद्युम्नमनिरुद्धञ्च गोविन्दञ्चाच्युतं हरिम्
सङ्कर्षणं तथा कृष्णं वैश्यः संपूजयेत्तदा १८८
बालं गोपालवेषं वा पूजयेच्छूद्रयोनिजः
सर्व एव हि संपूज्या विप्रेण मुनिसत्तमाः १८९
सर्वेऽपि भगवन्मन्त्रा जप्तव्याः सर्वसिद्धिदाः
तस्माद्द्विजोत्तमः पूज्यः सर्वेषां भूतिमिच्छताम् १९०
पञ्चसंस्कारसम्पन्नो मन्त्ररत्नार्थकोविदः
शालग्रामशिलायां तु पूजयेत्पुरुषोत्तमम्

पूजितस्तुलसीपत्रैर्दद्याद्धि सकलं हरिः १९१
यः श्राद्धं कुरुते विप्रः शालग्रामशिलाग्रतः
पितॄणां तत्र तृप्तिः स्याद् गयाश्राद्धादनन्तरम् १९२
जप्तं हुतं तथा दानं बन्दनं च ततः क्रिया
शालग्रामसमीपे तु सर्वं कोटिगुणं भवेत् १९३
ध्यात्वा कमलपत्राक्षं शालग्रामशिलोपरि
पौरुषेण तु सूक्तेन पूजयेत् पुरुषोत्तमम् १९४
अनुष्टुभस्य सूक्तस्य त्रिष्टुबन्त्वाऽस्य देवता
पुरुषो यो जगद्बीजमृषिर्नारायणः स्मृतः १९५
प्रथमां विन्यसेद्वामे द्वितीयां दक्षिणे करे
तृतीयां वामपादे तु चतुर्थीं दक्षिणे तथा १९६
पञ्चमीं वामजानौ तु षष्ठीं वै दक्षिणे तथा
सप्तमीं वामकट्यां तु ह्यष्टमीं दक्षिणेऽपि च १९७
नवमीं नाभिदेशे तु दशमीं हृदि विन्यसेत्
एकादशीं कण्ठदेशे द्वादशीं वामबाहुके १९८
त्रयोदशीं दक्षिणे तु स्वास्यदेशे चतुर्दशीम्
अक्ष्णोः पञ्चदशीं मूर्ध्नि षोडशीञ्चैव विन्यसेत् १९९
एवं न्यासविधिं कृत्या पश्चाद्ध्यानं समाचरेत्
सहस्रार्कप्रतीकाशङ्कन्दर्पायुतसन्निभम् २००
युवानं पुण्डरीकाक्षं सर्वाभरणभूषितम्
पीनवृत्तायतैर्दोर्भिश्चतुर्भिर्भूषणान्वितैः २०१
चक्रं पद्मं गदां शङ्खं बिभ्राणं पीतवाससम्
शुक्लपुष्पानुलेपञ्च रक्तहस्तपदाम्बुजम् २०२
सुस्निग्धनीलकुटिलकुन्तलैरुपशोभितम्
श्रिया भूम्या समाश्लिष्टपार्श्वं ध्यात्वा समर्चयेत् २०३
यथाऽऽत्मनि तथा देवे न्यासकर्म्म समाचरेत्

आद्ययाऽऽवाहनं विष्णोरासनं च द्वितीयया २०४
तृतीयया च तत्पाद्यं चतुर्थ्याऽर्घ्यं निवेदयेत्
पञ्चम्याऽऽचमनीयं तु दातव्यं च ततः क्रमात् २०५
षष्ठ्या स्नानन्तु सप्तम्या वस्त्रमप्युपवीतकम्
अष्टम्या चैव गन्धन्तु नवम्याथ सुपुष्पकम् २०६
दशम्या धूपकञ्चैवमेकादश्या च दीपकम्
द्वादश्या च त्रयोदश्या चरुं दिव्यं निवेदयेत् २०७
चतुर्दश्या नमस्कारं पञ्चदश्या प्रदक्षिणम्
षोडश्या शयनं दत्त्वा शेषकर्म्म समाचरेत् २०८
स्नानवस्त्रोपवीतेषु चरौ चाऽचमनं चरेत्
हुत्वा षोडशभिर्मन्त्रैः षोडशाऽऽज्याहुतीः क्रमात् २०९
तथावाऽऽज्येन होतव्यं मृद्भिः पुष्पाञ्जलिं चरेत्
तच्च सर्वं जपेत्सद्यः पौरुषं सूक्तमुत्तमम् २१०
कृत्वा माध्याह्निकस्नानमूर्द्ध्वपुण्ड्रधरस्ततः
नित्यां सन्ध्यामुपास्याथ रविमण्डलमध्यगम् २११
हरिं ध्यायन्नगदः स्यादेनसः शुचिरित्यृचा
सावित्रीं च जपेत्तिष्ठन् प्राणानायम्य पूर्वतः २१२
सौरेण चानुवाकेन उपस्थानजपं तथा
आत्मानं च परीक्ष्याथ दर्भान्तरपुटाञ्जलिम् २१३
दक्षिणाङ्के तु विन्यस्य जपयज्ञाप्तये बुधः
सव्याहृतिं सप्रणवां गायत्रीं तु जपेत्तदा २१४
शक्त्या च चतुरो वेदान् पुराणं वैष्णवं जपेत्
चरितं रघुनाथस्य गीतां भगवतो हरेः २१५
ध्यायन्वै पुण्डरीकाक्षं जप्त्वा वाऽप उपस्पृशेत्
पूर्ववत्तर्पयेद्देवं वैकुण्ठपार्षदं तथा २१६
देवानृषीन्पितॄंश्चैव तर्पयित्वा तिलोदकैः

निष्पीड्य वस्त्रमाचम्य गृहमाविश्य पूर्ववत् २१७
पूजयित्वाऽच्युतं भक्त्या पौरुषेण विधानतः
दैवं भूतं पैतृकं च मानुषञ्च विधानतः २१८
प्रीतये सर्वयज्ञस्य भोक्तुर्विष्णोर्यतेत्ततः
वैकुण्ठं वैष्णवं होमं पूर्ववज्जुहुयात्तदा २१९
चतुर्विधेभ्यो भूतेभ्यो बलिं पश्चाद्विनिक्षिपेत्
द्वारि गोदोहमात्रन्तु तिष्ठेदतिथिवाञ्छया २२०
भोजयेच्चाऽऽगतान् काले फलमूलौदनादिभिः
महाभागवतान् विप्रान् विशेषेणैव पूजयेत् २२१
मधुपर्कप्रदानेन पाद्यार्घ्याचमनादिभिः
गन्धैः पुष्पैश्च ताम्बूलैर्धूपैर्दीपैर्निवेदनैः २२२
ब्रह्मासने निवेश्यैव पूजयेच्छ्रद्धयाऽन्वितः
सकृत्संपूजिते विप्रे महाभागवतोत्तमे २२३
षष्टिं वर्षसहस्राणि हरिः संपूजितो भवेत्
मोहादनर्चयेद्यस्तु महाभागवतोत्तमम् २२४
कोटिजन्मार्जितात्पुण्याद् भ्रश्यते नात्र संशयः
गृहे तस्य न चाश्नाति शतवर्षाणि केशवः २२५
मुखं हि सर्वदेवानां महाभागवतोत्तमः
तस्मिन् सम्पूजिते विप्रे पूजितं स्याज्जगत्त्रयम् २२६
अर्थपञ्चकतत्वज्ञः पञ्चसंस्कारसंस्कृतः
नवभक्तिसमायुक्तो महाभागवतः स्मृतः २२७
काले समागते तस्मिन् पूजिते मधुसूदनः
क्षणादेव प्रसन्नः स्यादीप्सितानि प्रयच्छति २२८
महाभागवतानाञ्च पिबेत्पादोदकं तु यः
शिरसा वा श्रयेद्भक्त्या सर्वपापैः प्रमुच्यते २२९
यस्मिन् कस्मिन् हि वसति महाभागवतोत्तमे

अप्येकरात्रमथवा तद्देशस्तीर्थसम्मितः २३०
भोजयित्वा महाभागान् वैष्णवानतिथीनपि
ततो बालसुहृद्वृद्धान् बान्धवांश्च समागतान् २३१
भोजयित्वा यथा शक्त्या यथाकालं जितक्षुधः
भिक्षां दद्यात्प्रयत्नेन यतीनां ब्रह्मचारिणाम् २३२
शूद्रो वा प्रतिलोमो वा पथि श्रान्तः क्षुधातुरः
भोजयेत्तं प्रयत्नेन गृहमभ्यागतो यदि २३३
पाषण्डः पतितो वाऽपि क्षुधार्त्तो गृहमागतः
नैव दद्यात्स्वपक्वान्नमाममेव प्रदापयेत् २३४
स्वशक्त्या तर्पयित्वैवमतिथीनागतान् गृहे
सम्यङ्निवेदितं विष्णोः स्वयं भुञ्जीत वाग्यतः २३५
प्रक्षाल्य पादौ हस्तौ च सम्यगाचम्य वारिणा
विष्णोरभिमुखं पीठे हेमदिग्धे कुशोत्तरे २३६
प्राग्वा प्रत्यङ्मुखो वाऽपि जान्वोरन्तःकरः शुचिः
उदङ्मुखो वा पैत्र्ये तु समासीताभिपूजितः २३७
वंशतालादिपत्रैस्तु कृतं वसनमश्म च
कपालमिष्टकं वापि वर्णं तृणमयं तथा २३८
चर्मासनं शुष्ककाष्ठं खलं पर्य्यङ्कमेव च
निषिद्धधातु पीठं च दान्तमस्थिमयञ्च यत् २३९
दग्धं परावितं तालमायसञ्च विवर्जयेत्
विभीतकन्तिन्दुकञ्च करञ्जं व्याधिघातकम् २४०
भल्लातकं कपित्थं च हिन्तालं शिग्रुमेव च
निषिद्धतरवो ह्येते सर्वकर्मसु गर्हिताः २४१
शुद्धदारुमये पीठे समासीने कुशोत्तरे
पीठे त्वलाभे सौम्ये स्यात्केवलं कुशविष्टरम् २४२
चतुरस्त्रं त्रिकोणं वा वर्तुलञ्चार्द्ध चन्द्रकम्

वर्णानामानुपूर्वेण मराडलानि यथाक्रमात् २४३
स्वलङ्कृते मराडलेऽस्मिन् विमलं भाजनं न्यसेत्
स्वर्णं रौप्यं च कांस्यं वा पर्णं वा शास्त्रचोदितम् २४४
चतुःषष्टिपलं कांस्यं तदर्धं पादमेव वा
गृहिणामेव भोज्यं स्यात्ततो हीनन्तु वर्जयेत् २४५
पलाशपद्मपत्रे तु गृही यत्नेन वर्जयेत्
यतीनाञ्च वनस्थानां पितृणाञ्च शुभप्रदम् २४६
वटाश्वत्थार्कपर्णानि कुम्भीतिन्दुकयोस्तथा
एरराडतालबिल्वेषु कोविदारकरञ्जके २४७
भल्लातकाश्वपर्णानां पर्णानि परिवर्जयेत्
मोचागर्भपलाशं च वर्जयेत्तत्तु सर्वदा २४८
मधुकं कूटजं ब्राह्मजम्बूप्लक्षमुदुम्बरम्
मातुलङ्गं पनसं च मोचाचर्मदलानि च २४९
पालाक्यवर्णं श्रीपर्णं शुभानीमानि भोजने
यथाकालोपपन्ने तु भोजने घृतसंस्कृते २५०
पत्न्यादिभिर्दत्तवस्तु वास्तुदेवार्पिते शुभे
गायत्र्या मूलमन्त्रेण संप्रोक्ष्य शुभवारिणा २५१
ऋतसत्याभ्यामिति च मन्त्राभ्यां परिषेचयेत्
अन्नरूपं विराजं संध्यात्वा मन्त्रं जपेद्बुधः २५२
ध्यात्वा हृत्पङ्कजे विष्णुं सुधांशुसदृशद्युतिम्
शङ्खचक्रगदापद्मपाणिं वै दिव्यभूषणम् २५३
मनसैवार्चयित्वाऽथ मूलमन्त्रेण वैष्णवः
पादोदकं हरेः पुरायं तुलसीदलमिश्रितम् २५४
अमृतोपस्तरणमसीति मन्त्रेण प्राशयेत्
उद्दिश्यैव हरिं प्राणान् जुहुयात्सघृतं हविः २५५
अन्नलाभे तु होतव्यं शाकमूलफलादिभिः

पञ्चप्राणाद्या हुतयो मन्त्रैस्तैर्जुहुयाद्धरेः २५६
श्रद्धायां प्राणे विष्टेति मन्त्रेण च यथाक्रमात्
तर्जनीमध्यमाङ्गुष्ठैः प्राणायेति यजेद्धविः २५७
मध्यमानामिकाङ्गुष्ठैरपानायेत्यनन्तरम्
कनिष्ठानामिकाङ्गुष्ठैर्व्यानायेत्याहुतिं ततः २५८
कनिष्ठतर्जन्यङ्गुष्ठैरुदानायेति वै यजेत्
समानायेति जुहुयात्सर्वैरङ्गुलिभिर्द्विजः २५९
अयमग्निर्वैश्वानरिरित्यात्मानमनन्तरम्
शतमष्टोत्तरं मन्त्रं मनसैव जपेत्ततः २६०
ध्यायन् नारायणं देवं भुञ्जीयात्तु यथासुखम्
वक्त्रादपातयन् पासं चिन्तयन्मधुसूदनम् २६१
नाऽऽसनारूढपादस्तु न वेष्टितशिरास्तथा
न स्कन्दयन् न च हसन् बहिर्नाप्यवलोकयन् २६२
नाऽऽत्मीयान् प्रलपन् जल्पन् बहिर्जानुकरो न च
न वादकोपितनरः पृथिव्यामपि वा न च २६३
न प्रसारितपादश्च नोत्सङ्गकृतभाजनः
नाश्नीयाद्भार्यया सार्धं न पुत्रैर्वापि विह्वलः २६४
न शयानो नातिसङ्गो न विमुक्तशिरोरुहः
अन्नं वृथा न विकिरन् निष्ठीवन् नातिकाङ्क्षया २६५
नातिशब्देन भुञ्जीत न वस्त्रार्थोपवेष्टितः
प्रगृह्य पात्रं हस्तेन भुञ्जीयात्पैतृकं यदि २६६
चषके पुटके वाऽपि पिबेत्तोयं द्विजोत्तमः
तक्रं वाऽप्यथ वा क्षीरं पानकं वाऽपि भोजने २६७
वक्त्रेण सान्तर्धानेन दत्तमन्येन वा पिबेत्
ग्रासशेषं नचाश्नीयात्पीतशेषं पिबेन्न तु २६८
शाकमूलफलादीनि दन्तच्छिन्नं न खादयेत्

उद्धृत्य वामहस्तेन तोयं वक्त्रेण यः पिबेत् २६९
स सुरां वै पिबेद् व्यक्तां सद्यः पतति रौरवे
शब्देनापोशने पीत्वा शब्देन दधिपायसे २७०
शब्देनान्नरसं क्षीरं पीत्वेव पतितो भवेत्
प्रत्यक्षलवणं शुक्तं क्षीरं च लवणान्वितम् २७१
दधि हस्तेन मथितं सुरापानसमं स्मृतम्
आरनालरसं तद्वत्तद्वैवानार्पितं हरेः २७२
आसनेन तु पात्रेण नैव दद्याद्धृतादिकम्
नोच्छिष्टं घृतमादद्यात्पैतृके भोजने विना २७३
तथैव तु पुरोडाशं पृषदाज्यञ्च माक्षिकम्
पानीयं पायसं क्षीरं घृतं लवणमेव च २७४
हस्तदत्तं न गृह्णीयात्तुल्यं गोमांसभक्षणम्
अपूपं पायसं माषं यावकं कृसरं मधु २७५
केवलं यो वृथाऽश्नाति तेन भुक्तं सुरासमम्
करञ्जं मूलकं शिग्रु लशुनं तिलपिष्टकम् २७६
तलास्थि श्वेतवृन्ताकं सुरापानसमं स्मृतम्
अन्यच्च फलमूलाद्यं भक्ष्यं पानादिकञ्च यत् २७७
स्रक्चन्दनादि ताम्बूलं यो भुङ्क्ते हर्यनर्पितम्
कल्पकोटिसहस्राणि रेतोविरामूत्रभाग्भवेत् २७८
तस्मात्सर्वं सुविमलं हरिभुक्तं यथोक्तवत्
स पवित्रेण यो भाङ्क्ते सर्वयज्ञफलं लभेत् २७९
ध्यायन् नारायणं देवं वाग्यतः प्रयतात्मवान्
भुक्त्वावनतितृप्तयैव प्राशयेदम्बु निर्मलम् २८०
अमृतापिधानमसीतिमन्त्रेण कुशपाणिना
किञ्चिदन्नमुपादाय पीतशेषेण वारिणा २८१
पैतृकेण तु तीर्थेन भूमौ दद्यात्तदर्थिनाम्

रौरवे नरके घोरे वसतां क्षुत्पिपासया २८२
तेषामन्नं सोदकञ्च अक्षय्यमुपतिष्ठतु
इति दत्त्वोदकं तेषां तस्मिन्नेवाऽऽसने स्थितः २८३
प्रक्षयाल्य हस्तौ पादौ च वक्त्रं संशोध्य वारिभिः
द्विराचम्य विधानेन मन्त्रेण प्राशयेज्जलम् २८४
पीत्वा मन्त्रजलं पश्चादाचम्य हृदयाम्बुजे
राममिन्दीवरश्यामं चक्रशङ्खधनुर्धरम् २८५
युवानं पुण्डरीकाक्षं ध्यात्वा मन्त्रं जपेद्बुधः
समासीनः सुखासने वेदमध्यापयेत्ततः
सच्छिष्यान् यांस्तु शास्त्रं वा स्नेहाद्वा धर्मसंहिताम् २८६
इतिहासपुराणं वा कथयेच्छृणुयाच्च वा
एवावस्तङ्गते सन्ध्यां बहिः कुर्व्वीत पूर्ववत् २८७
बहिः सन्ध्या शतगुणं गोष्ठे शतगुणं तथा
गङ्गाजले सहस्रं स्यादनन्तं विष्णुसन्निधौ २८८
उपास्य पश्चिमां सन्ध्यां जप्त्वा जप्यं समाहितः
पूर्ववत्पूजयेद्विष्णुं गन्धपुष्पाक्षतादिभिः २८९
अष्टाक्षरविधानेन निवेश्यैवं समाहितः
सायमौपासनं हुत्वा वैष्णवं होममाचरेत् २९०
ध्यात्वा यज्ञमयं विष्णुं मन्त्रेणाष्टोत्तरं शतम्
तिलव्रीह्याज्यचरुभिस्तत्रैकेनापि वा यजेत् २९१
वैश्वदेवं भूतबलिं हुत्वा दत्त्वा च आचमेत्
शय्यायां विन्यसेद्देवं पर्य्यङ्के समलङ्कृते २९२
सविताने गन्धपुष्पधूपैरामोदिते शुभे
शाययित्वा च देवेशं देवीभ्यां सहितं हरिम् २९३
हिरण्यगर्भसूक्तेन नासदासीदनेन च
कृत्वा पुष्पाञ्जलिं पश्चादुपचारैः समर्चयेत् २९४

श्रिये जात इत्यृचैव ध्रुवसूक्तेन च द्विजः
दीपैर्नीराजनं कृत्वा पश्चादर्घ्यं निवेदयेत् २९५
सुवाससा यवनिकां विन्यस्याथ समाहितः
द्वादशार्णं महामन्त्रं जपेदष्टोत्तरं शतम् २९६
अस्त्रैश्च शङ्खचक्राद्यैर्दिक्षु रक्षां सुविन्यसेत्
स्तोत्रैः स्तुत्वा नमस्कृत्वा पुनः पुनरनन्तरम् २९७
वैष्णवैश्च सुहृद्भिश्च भुञ्जीयादर्पितं हरेः
आचम्याग्निमुपस्पृश्य समासीनस्तु वाग्यतः २९८
ध्यायन् हृदि शुभं मन्त्रं जपेदष्टोत्तरं शतम्
शेषाहिशायिनं देवं मनसैवार्चयेत्ततः २९९
शयीत शुभशय्यायां विमले शुभमण्डले
ऋतौ गच्छेद्धर्मपत्नीं विना पञ्चसु पर्वसु ३००
पुत्रार्थी चेत्तु युग्मासु स्त्रीकामी विषमासु च
न श्राद्धदिवसे चैव नोपवासदिने तथा ३०१
नाशुचिर्मलिनो वाऽपि न चैव मलिनां तथा
न क्रुद्धां न च क्रुद्धः सन् न रोगी न च रोगिणीम् ३०२
न गच्छेत्क्रूरदिवसे मघामूलद्वयोरपि
ब्राह्मे मुहूर्ते उत्थाय आचामेत्प्रयतात्मवान् ३०३
यती च ब्रह्मचारी च वनस्थो विधवा तथा
अजिने कम्बले वाऽपि भूमौ स्वप्यात् कुशोत्तरे ३०४
ध्यायन्तः पद्मनाभं तु शयीरन् विजितेन्द्रियाः
अर्पयेद्वाऽर्चयेद्विष्णुं त्रिकालं श्रद्धयाऽन्विताः ३०५
आचरेयुः परं धर्मं यथावृत्त्यनुसारतः
प्रातः कृष्णं जगन्नाथं कीर्तयेत्पुण्यनामभिः ३०६
शौचादिकन्तु यत्कर्म पूर्व्वोक्तं सर्वमाचरेत्
नैमित्तिकविशेषेण पूजयेत्पतिमव्ययम् ३०७

तत्तत्काले तु तन्मूर्ते रर्चनं मुनिभिः स्मृतम्
प्रसुप्ते पद्मनाभे तु नित्यं मासचतुष्टयम् ३०८
द्रोणयान्दोलायामपि वा भक्त्या संपूजयेद्विभुम्
क्षीराब्धौ शेषपर्यङ्के शयानं रमया सह ३०९
नीलजीमूतसङ्काशं सर्वालङ्कारसुन्दरम्
कौस्तुभोद्भासिततनुं वैजयन्त्या बिराजितम् ३१०
लक्ष्मीघनकुचस्पर्शशुभोरस्कं सुबर्चसम्
ध्यात्वैवं पद्मनाभन्तु द्वादशार्णेन नित्यशः ३११
पूजयेद्गन्धपुष्पाद्यैस्त्रिसन्ध्यास्वपि वैष्णवः
निवेद्य पायसान्नं तु दद्यात्पुष्पाञ्जलिं ततः ३१२
सहस्रं शतवारं वा द्वयं मन्त्रं जपेत्सुधीः
द्वादशार्णमनुञ्चैव जप्त्वाऽऽज्येन तिलैश्च वा ३१३
केवलं चारुणा वाऽपो जुहुयात्प्रतिवासरम्
अधःशायी ब्रह्मचारी सर्वभोगविवर्जितः ३१४
वार्षिकांश्चतुरो मासानेवमभ्यच्चर्य केशवम्
बोधयित्वाऽथ कार्तिक्यां दद्यात्पुष्पाण्यनेकशः ३१५
साज्यैस्तिलैः पायसेन मधुना च सहस्रशः
मूलमन्त्रेण जुहुयात्सूक्तैश्चावभृथं ततः ३१६
सहस्रनामभिः कृत्वा दद्याद्दर्पणमेव च
गृहं गत्वाऽथ देवेशम्पूजयित्वा यथाविधि ३१७
भोजयेद्वैष्णवान्विप्रान्दक्षिणाभिश्च तोषयेत्
शुक्लपक्षे नभोमासि द्वादश्यां वैष्णवः शुचिः ३१८
पवित्रारोपणं कुर्य्यान्नाभिमात्रायतं न्यसेत्
तथा वक्षसि पर्यन्तं सहस्रन्तान्तवं स्मृतम् ३१९
कुशग्रन्थिसहस्रन्तु पादान्तं विन्यसेत्ततः
सौवर्णीं राजतीं मालां शतग्रन्थियुतां न्यसेत् ३२०

मृणालतान्तवं पश्चात्पुष्पमालां ततः परम्
शतमौक्तिकहाराणि नानारत्नमयान्यपि ३२१
उपोष्यैकादशीं तत्र रात्रौ जागरणान्वितः
अभ्यर्च्चयेज्जगन्नाथं गन्धपुष्पफलादिभिः ३२२
नीत्वा रात्रिं नर्तनाद्यैः प्रभाते विमले नदीम्
गत्वा स्नात्वा च विधिना तर्पयित्वेशमर्चयेत् ३२३
सर्वैश्च वैष्णवैः सूक्तैर्मध्वाज्यतिलपायसैः
हुत्वा दत्त्वा दशांशेन सहस्रं जुहुयात्ततः ३२४
पश्चादारोपयेद्विष्णोः पवित्राणि शुभानि वै
पवस्व सोम इति च जपन् सूक्तं सुपावनम् ३२५
निवेदयेत्पवित्राणि तथा विष्णोर्यथाक्रमात्
मन्दिरं कुशयोक्त्रेण वेष्टयन् परमात्मनः ३२६
वितानपुष्पमालाद्य रलङ्कृत्य च सर्वतः
सहस्रं द्वादशांशेन भक्त्या पुष्पाञ्जलिं न्यसेत् ३२७
अथोपनिषदुक्तानि पञ्चसूक्तान्यनुक्रमात्
त्वयाहन् पीतमिज्यादि जपन् पुष्पाञ्जलि ततः ३२८
ब्राह्मणान् भोजयेत्पश्चात्स्वयं कुर्वीत पारणम्
शक्त्या वा चोत्सवं कुर्य्यात्त्रिरात्रं वैष्णवोत्तमः ३२९
प्रत्यब्दमेवं कुर्वीत पवित्रारोपणं हरेः
क्रतुकोटिसहस्रस्य फलं प्राप्नोत्यसंशयः ३३०
तत्र दुर्भिक्षरोगादिभयं नास्ति कदाचन
संप्राप्ते कार्तिके मासे सायाह्ने पूजयेद्धरिम् ३३१
हृद्यैः पुष्पैश्च जातीभिः कोमलैस्तुलसीदलैः
अर्चयेद्विष्णुं गायत्र्याऽनुवाकैर्वैष्णवैरपि ३३२
पावमान्यैश्च तन्मासं भक्त्या पुष्पाञ्जलिं न्यसेत्
अष्टोत्तरसहस्रं वा शतमष्टोत्तरं तु वा ३३३

अष्टाविंशतिं वा शक्त्या दद्याद्दीपान् सुपालिकान्
सुवासितेन तैलेन गवाज्येनाथवा हरेः ३३४
अष्टोत्तरशतं नित्यं तिलहोमं समाचरेत्
मनुना वैष्णवेनापि गायत्र्या विष्णुसंज्ञया ३३५
हुत्वा पुष्पाञ्जलिं दत्वा ताभ्यामेव तदा विभोः
हविष्यं मोदकं शुद्धं नक्तं भुञ्जीत वाग्यतः ३३६
तैलं शुक्तं तथा मांसं निष्पावान्माक्षिकं तथा
चणकानपि माषांश्च वर्जयेत्कार्तिकेऽहनि ३३७
भोजयेद्वैष्णवान्विप्रान् नित्यं दानादिशक्तयः
अन्ते च भोजयेद्विप्रान् दक्षिणाभिश्च तोषयेत् ३३८
एवं संपूज्य देवेशं कार्तिके क्रतुकोटिभिः
पुण्यं प्राप्यानघो भूत्वा विष्णुलोके महीयते ३३९
दशमीमिश्रितां त्यक्त्वा वेलायामरुणोदये
उपोष्यैकादशीं शुद्धां द्वादशीं वाऽपि वैष्णवः ३४०
स्नात्वाऽऽमलक्या नद्यां तु विधानेन हरिं यजेत्
सुगन्धकुसुमैः शुभ्रैरुपचारैश्च सर्वशः ३४१
रात्रौ जागरणं कुर्यात्पुराणं संहितां पठेत्
जागरेऽस्मिन्नशक्तश्चेद्दर्भानास्तीर्य वैष्णवः ३४२
पुरतो वासुदेवस्य --- स्वप्यात्समाहितः
ततः प्रभातसमये तुलसीमिश्रितैर्जलैः ३४३
स्नात्वा सन्तर्प्य देवेशं तुल्यस्या मूलमन्त्रतः
द्वयेन वा विष्णुसूक्तैः कुर्य्यात्पुष्पाञ्जलीस्ततः ३४४
तथैव जुहुयादाज्यं मन्त्रेणैव शतं ततः
पायसान्नं निवेद्येशे ब्राह्मणान् भोजयेत्ततः ३४५
ध्यायन् कमलपत्राक्षं स्वयं भुञ्जीत वाग्यतः
अहःशेषं समानीय पुराणं वाचयन्बुधः ३४६

सायाह्ने समनुप्राप्ते दोलायां पूजयेद्धरिम्
अभ्यर्च्य गन्धपुष्पाद्यैर्भक्ष्यैर्नानाविधैरपि ३४७
ब्राह्मणस्य तु सूक्तैश्च शनैर्दोलां प्रचालयेत्
इतिहासपुराणाभ्यां गीतवाद्यैः प्रबन्धकैः ३४८
एवं संपूजयेद्देवं तस्यां निशि समाहितः
मध्याह्ने पूजयेद्विष्णुं वैष्णवेन समाहितः ३४९
चम्पकैः शतपत्रैश्च करवीरैः सितैरपि
वैष्णवेनैव मन्त्रेण पूजयेत्कमलापतिम् ३५०
नकरीन्द्रेति सूक्तेन दद्यात्पुष्पाञ्जलिं हरेः
मन्त्रेणाष्टोत्तरशतं दद्यात्पुष्पाणि भक्तितः ३५१
तथैव होमं कुर्वीत तिस्त्रौ व्रीहिभिरेव वा
सुदध्यन्नं फलयुतं नैवेद्यं विनिवेदयत् ३५२
दीपैर्नीराजनं कृत्वा वैष्णवान् भोजयेत्ततः
मन्दवारे तु सायाह्ने तावत्सम्यगुपोषितः ३५३
तिलैः स्नात्वा विधानेन सन्तर्प्य च सनातनम्
नृसिंहवपुषं देवं पूजयेत्तद्विधानतः ३५४
मन्त्रराजेन गायत्र्या मूलमन्त्रेण वा यजेत्
अखण्डबिल्वपत्रैश्च जातिकुन्दैश्च यूथिकैः ३५५
छन्नः पञ्चोशना शान्त्याः त्वमग्ने द्युभिरीति च
दद्यात्पुष्पाञ्जलिं भक्त्या मन्त्रेणैव शतं यथा ३५६
आम्यामेबानुवाकाभ्यां प्रत्यृचं जुहुयाद् घृतम्
मन्त्रेणाष्टोत्तरशतं बिल्वपत्रैर्वृतान्वितैः ३५७
वैकुण्ठपार्षदं हुत्वा होमशेषं समापयेत्
मधुशर्करसंयुक्तानपूपान्मोदकांस्तथा ३५८
मण्डकान्विविधान्भक्ष्यान्सूपान्नं मधुमिश्रितम्
सुवासितं पानकञ्च नृसिंहाय समर्पयेत् ३५९

नृत्यं गीतं तथा वाद्यं कुर्वीत पुरतो हरेः
भोजयेच्च ततो विप्रान् नव सप्ताथ पञ्च वा ३६०
हर्यर्पितहविष्यान्नं भुञ्जीयाद्वाग्यतः स्वयम्
ध्यायेन्नृसिंहं मनसा भूमौ स्वप्याज्जितेन्द्रियः ३६१
एवं शनिदिने देवमभ्यर्च्य नरकेसरिम्
सर्वान् कामानवाप्नोति सोऽश्वमेधायुतं लभेत् ३६२
षष्टिवर्षसहस्त्रं स पूजां प्राप्नोति केशवः
कुलकोटिं समुद्धृत्य वैकुण्ठपुरमाप्नुयात् ३६३
प्रायश्चित्तमिदं गुह्यं पातकेषु महत्स्वपि
अपुत्रो लभते पुत्रमधनो धनमाप्नुयात् ३६४
पक्षे पक्षे पौर्णमास्यामुदितेऽस्मिन्दिवाकरे
स्नात्वा संपूजयेद्विष्णुं वामनं देवमव्ययम् ३६५
समासीनं महात्मानं तस्मिन् पूर्णेन्दुमण्डले
सन्तर्पयेच्छुभजलैः कुसुमाक्षतमिश्रितैः ३६६
तत्र मूलेन मन्त्रेण पूजयेत्परमेश्वरम्
तुलसीकुन्दकुसुमैरथ पुष्पाञ्जलिं चरेत् ३६७
त्वं सोम इति सूक्तेन प्रत्यृच कुसुमैर्यजेत्
पश्चाद्धोमं प्रकुर्वीत पायसान्नं सशर्करम् ३६८
मन्त्रेणाष्टोत्तरशतं सूक्तेन प्रत्यृचं तथा
अग्निसोमानुवाकेन समिद्भिः पिप्पलैर्यजेत् ३६९
सहस्त्रनामभिः स्तुत्वा नमस्कृत्वा जनार्दनम्
वैष्णवान् भोजयेत्पश्चात्पायसान्नेन शक्तितः ३७०
स्वयं भुक्त्वा हविः शेषं शयीत नियतेन्द्रियः
एवं संपूज्य देवेशं पौर्णमास्यां जनार्दनम् ३७१
सर्वपापविनिर्मुक्तो विष्णु सायुज्यमाप्नुयात्
मघायामपि पूर्वाह्णे स्नात्वा कृष्णं जलैर्द्विजः ३७२

सन्तर्प्य मूलमन्त्रेण तिलमिश्रितवारिभिः
तर्पयित्वा पितृन्देवानर्चयेदच्युतं ततः ३७३
कृष्णैश्च तुलसीपत्रैः केतकैः कमलैरपि
शोणितैः करवीरैश्च जपाकुटजपाटलैः ३७४
अस्य वामेति सूक्तेन दद्यात्पुष्पाञ्जलिं हरेः
मन्त्रेणाष्टोत्तरशतं कृष्णं श्रीतुलसीदलैः ३७५
तथैव जुहुयादग्नौ तिलैः कृष्णैः सकर्शरैः
आज्येन पौरुषं सूक्तं प्रत्यृचं जुहुयात्ततः ३७६
नारायणानुवाकेन उपस्थाय जनार्दनम्
सुसंयावैः सौहृदैश्च शाल्यन्नं विनिवेदयेत् ३७७
वैष्णवान्भोजयेत्पश्चात्स्वयं भुञ्जीत वाग्यतः
तस्यां रात्रौ जपेन्मन्त्रमयुतं हरिसन्निधौ ३७८
वैष्णवैरनुवाकैश्च दत्त्वा पुष्पाञ्जलिं ततः
पुरतो वासुदेवस्य भूमौ स्वप्यात्कुशोत्तरे ३७९
एवं संपूज्य देवेशं मघायां वैष्णवोत्तमः
उद्धृत्य वंशजान् सर्वान् वैष्णवं पदमाप्नुयात् ३८०
व्यतीपाते तु संप्राप्ते हयग्रीवं जनार्दनम्
पुष्पैश्च करवीरैश्च पुण्डरीकैः समर्चयेत् ३८१
योरयीत्यनुवाकेन प्रत्यृचं वै यजेद्बुधः
मन्त्रेण च शतं दत्त्वा पश्चाद्धोमं समाचरेत् ३८२
यवैश्च तण्डुलैर्वाऽपि तिलैः पुष्पैरमापि वा
मन्त्रेणाष्टोत्तरशतं जुहुयाद्वैष्णवोत्तमः ३८३
अभूदेकाद्यष्टसूक्तैः प्रत्यृचं जुहुयाच्चरुम्
शेषं निवेद्य हरये संप्राश्याऽऽचमनं चरेत् ३८४
सहस्रशीर्षसूक्तेन उपस्थाय जनार्दनम्
शाल्योदनं सूपयुतं विविधैश्च फलैरपि ३८५

गवाज्येन युतं दत्त्वा दीपैर्नीराजयेत्ततः ३८६
ब्राह्मणान् भोजयेत्पश्चाद्दक्षिणाभिश्च तोषयेत्
हविष्यन्तु स्वयं भुक्त्वा भूमौ स्वप्याज्जितेन्द्रियः ३८७
एवं संपूज्य देवेशं व्यतीपाते सनातनम्
दशवर्षसहस्रस्य पूजायाः फलनाप्नुयात् ३८८
ग्रहणे रविसंक्रान्तौ वराहवपुषं हरिम्
कुमुदैरुज्वलैः पद्मैस्तुलसीभिः कुरन्दकैः ३८९
अर्चयेद्भूधरं देवं तन्मन्त्रेणैव वैष्णवः
दूरादिहेति सूक्तेन दद्यात्पुष्पाञ्जलिं द्विजः ३९०
मन्त्रेण च सहस्रं तु शतं वाऽपि यजेत्तदा
तिलैश्च जुहुयात्तद्वत् सूक्तेन प्रत्यृचं घृतम् ३९१
सूपान्नं कृसरान्नं च भक्ष्यापूपान्घृतप्लुतान्
नैवेद्यं विनिवेद्येशे ब्राह्मणान्भोजयेत्ततः ३९२
एवं संपूज्य देवेशं संक्रान्तौ ग्रहणे हरिम्
कल्पकोटिसहस्राणि विष्णुलोके महीयते ३९३
वैशाखे पूजयेद्रामं काकुत्स्थं पुरुषोत्तमम्
सीतालक्ष्मणसंयुक्तं मध्याह्ने पूजयेद्विभुम् ३९४
पुन्नागकेतकीपद्मैरुत्पलैः करवीरकैः
चाम्पेयैबकुलैः पूजां षडर्णेनैव कारयेत् ३९५
जातये वातिसूक्तेन कुर्यात्पुष्पाञ्जलिं ततः
संक्षेपेण शतश्लोक्यां प्रतिश्लोकं यजेत्ततः ३९६
पुष्पाञ्जलिं सहस्रं तु मन्त्रेणैव यजेत्ततः
त्वमग्न इति सूक्तेन पायसं जुहुयादृचा ३९७
पश्चान्मत्रेणाऽऽज्यहोमो नैवेद्यं पायसं घृतम्
कदलीफलं शर्करां च पानकं च निवेदयेत् ३९८
पञ्च सप्त त्रयो वाऽपि पूजनीया द्विजोत्तमाः

सुहृद्यैरन्नपानाद्यैर्गोहिरण्यादिदक्षिणैः ३९९
हविष्यान्नं स्वयं भुक्त्वा पठेद्रामायणं नरः
एवं संपूज्य विधिवद्राघवं जानकीयुतम् ४००
भुक्त्वा भोगान् मनोरम्यान् विष्णुलोके महीयते
लक्ष्मीनारायणं देवं भार्गवे वासरे निशि ४०१
अखण्डबिल्वपत्रैश्च तुलसीकोमलैर्दलैः
अर्चयेन्मन्त्ररत्नेन वामाङ्कस्थश्रिया सह ४०२
चन्दनं कुङ्कमोपेतङ्कस्तूर्या च समर्चयेत्
श्रीसूक्तपुरुषसूक्ताभ्यां दद्यात्पुष्पाञ्जलिं ततः ४०३
मन्त्रद्वयेन पुष्पाणां सहस्रं च निवेदयेत्
त्वमग्न इति सूक्तेन प्रत्यृचं कुसुमान् यजेत् ४०४
अखण्डबिल्वपत्रैर्वा पद्मपत्रैर्घृतेन वा
श्रीसूक्तपुरुषसूक्ताभ्यां प्रत्यृचं जुहुयात्ततः ४०५
अग्निं न वेति सूक्तेन तिलैर्व्रीहिभिरेव वा
मन्त्ररत्नेन जुहुयात्सुगन्धकुसुमैः शतम् ४०६
मण्डकान् क्षीरसंयुक्तान्पायसान्नं सशर्करम्
शाल्यन्नं पृषदाज्यं च भक्त्यास्मै विनिवेदयेत् ४०७
अभ्यर्च्य विप्रमिथुनान् वासोऽलङ्कारभूषणैः
भोजयित्वा यथाशक्त्या पश्चाद्भुञ्जीत वाग्यतः ४०८
मन्वन्तरशतं विष्णुं दुग्धाब्धौ हेमपङ्कजैः
संपूज्य यदवाप्नोति तत्फलं भृगुवासरे ४०९
एवं संपूज्यमानस्तु तस्मिन्नहनि वैष्णवैः
लक्ष्म्या सह हरिः साक्षात्प्रत्यक्षं तत्क्षणाद्भवेत् ४१०
कृष्णाष्टम्यां चतुर्दश्यां सायंसन्ध्यासमागमे
गोपालपुरुषं कृष्णमर्चयेच्छ्रद्धयाऽन्वितः
मल्लिकामालतीकुन्दयूथी कुटजकेतकैः ४११

लोध्रनीपार्जुनैर्नागैः कर्णिकारैः कदम्बकैः
कोविदारैः करवीरैर्बिल्वरास्फोटकैरपि ४१२
दशाक्षरेण मन्त्रेण पूजयेत्पुरुषोत्तमम्
ये त्रिंशतीति सूक्तेन दद्यात्पुष्पाञ्जलिं ततः ४१३
श्रीकृष्णं तुलसीपत्रैः प्रत्यृचं पूजयेद्विभुम्
श्रीकृष्णाय नम इति सूक्तेनाष्टोत्तरं शतम् ४१४
पूजयित्वाऽथ होमन्तु तिलैः कृष्णैर्घृतान्वितैः
प्रत्यृचं वैष्णवैः सूक्तैर्जुहुयात्पुरुषोत्तमम् ४१५
समिद्भिः पिप्पलैश्चापि मन्त्रेणाष्टोत्तरं शतम्
नामभिः केशवाद्यैश्च चरुं पश्चाद्घृतप्लुतम् ४१६
वैष्णव्या चैव गायत्र्या पृषदाज्यं शतं तथा
गुडोदनं सर्पिषाऽक्तं भक्ष्याणि विविधानि च ४१७
क्षीरान्नं शर्करोपेतं नैवेद्यञ्च समर्पयेत्
वैष्णवान्भोजयेत्पश्चात्स्वयं भुञ्जीत वाग्यतः ४१८
एवमभ्यर्च्य गोविन्दं कृष्णाष्टम्यां विधानतः
सर्वपापविनिर्मुक्तो विष्णुसायुज्यमाप्नुयात् ४१९
द्वयोरप्यनयोः श्रीशं कूर्मरूपं समर्च्चयेत्
ससागरां महीं सर्व्वां लभते नात्र संशयः ४२०
अर्चयेन्मूलमन्त्रेण गन्धपुष्पाक्षतादिभिः
अर्च्चयित्वा विधानेन हविष्यं व्यञ्जनैर्युतम् ४२१
सुदीर्घयन्त्रजान्सूपघृतमिश्रान्निवेदयेत्
अहं पूर्वेति सूक्तेन कुर्यात्पुष्पाञ्जलिं ततः ४२२
सहस्रं मूलमन्त्रेण पूजयेत्तुलसीदलैः
तिलमिश्रैश्च पृथुकैर्जुहुयाद्धव्यवाहने ४२३
प्रयद्व इति सूक्ताभ्यां नासदासीत्यनेन च
मन्त्रेणाऽऽज्यं सहस्रन्तु जुहुयाद्वैष्णवोत्तमः ४२४

भोजयेद्वैष्णवान्भक्त्या विशेषेणार्च्चयेद्गुरुम्
कौर्मे तु शतवर्षन्तु समभ्यर्च्य विधानतः ४२५
अत्राप्यर्चनमात्रेण तत्फलं समवाप्नुयात्
मधुशुक्लप्रतिपदि केशवं पूजयेद्द्विजः ४२६
स्नात्वा मध्याह्नसमये करवीरैः सुगन्धिभिः
अग्निमील इत्याद्येन प्रत्यृचं कुसुमैर्यजेत् ४२७
मन्त्ररत्नेन वाऽभ्यर्च्य चरुपायसहोमकृत्
ईले द्यावेति सूक्तेन यदिन्द्राग्नीत्यनेन च ४२८
विष्णुसूक्तैश्च जुहुयाद्गायत्र्या विष्णुसंज्ञया
अपूपान्कटकाकारान्शाल्यन्नं घृतसंयुतम् ४२९
फलैश्च भक्ष्यभोज्यैश्च नैवेद्यं विनिवेदयेत्
भोजयेद्ब्राह्मणान्शक्त्या दक्षिणाभिः प्रपूजयेत् ४३०
साग्रं सम्वत्सरं तत्र सम्यक् संपूजयेद्धरिम्
सर्वान् कामानवाप्नोति हयमेधायुतं लभेत् ४३१
तस्मिन्नवम्यां शुक्ले तु नक्षत्रेऽदितिदैवते
तत्र जातो जगन्नाथो राघवः पुरुषोत्तमः ४३२
तस्मिन्नुपोष्य मध्याह्ने स्नात्वा सन्ध्यां विधानतः
तर्पयित्वा पितृन् देवानर्चयेद्राघवं हरिम् ४३३
षडक्षरेण मन्त्रेण गन्धमाल्यानुलेपनैः
अभ्यर्च्य जगतामीशं जपेन्मन्त्रं समाहितः
शान्तिं शास्त्रं पुराणञ्च नाम्नां विष्णोः सहस्त्रकम् ४३४
पावमानैर्विष्णुसूक्तैः कुर्यात्पुष्पाञ्जलिं ततः
रामायणशतश्लोक्या दद्यात्पुष्पाणि वैष्णवः ४३५
सशर्करं पायसान्नं कपिलाघृतसंयुतम्
रम्भाफलं पानकञ्च नैवेद्यं विनिवेदयेत् ४३६
पीतानि नागपर्णानि स्निग्धपूगीफलानि च

कर्पूरेण च संयुक्तं ताम्बूलञ्च समर्पयेत् ४३७
दीपान्नीराजयेद्भक्त्या नमस्कृत्य पुनः पुनः
प्रीतये रघुनाथस्य कुर्याद्दानानि शक्तितः ४३८
षडक्षरेण साहस्रं तिलैर्वा पायसेन वा
कमलैर्बिल्वपत्रैर्वा घृतेन जुहुयात्ततः ४३९
अस्य वामेति सूक्तेन समिद्भिः पिप्पलस्य तु
वैकुण्ठपार्षदं हुत्वा होमशेषं समापयेत् ४४०
रात्रौ जागरणं कुर्यात् द्वित्रियामं समर्चयेत्
प्रभाते विमले चापि ततो भरतजन्मनि ४४१
तृतीयेऽहनि मध्याह्ने सौमित्रेर्जन्मवासरे
सानुजं जगतामीशमर्चयेत्पूर्ववद्द्विजः ४४२
पूजां पुष्पाञ्जलिं होमं जपं ब्राह्मणभोजनम्
अविच्छिन्नं तथा कुर्यादग्निहोत्रं त्रिवासरम् ४४३
एवं त्रिरात्रं कुर्वीत राघवाणां विधानतः
महोत्सवं जन्मभेषु प्रत्यब्दं चैत्रमासिके ४४४
चतुर्थेऽह्नि तथा नद्यां कुर्यादवभृथं द्विजः
वैष्णवैरनुवाकैश्च रामनामभिरेव च ४४५
चरितं रघुनाथस्य जपन्नवभृतं चरेत्
देवान् पितॄंश्च सन्तर्प्य गृहं गत्वाऽर्चयेत्प्रभुम् ४४६
कुर्यादवभृथेष्टिञ्च चरुणा पायसेन वा
अस्य वामेति सूक्तेन परोमात्रेत्यनेन च ४४७
प्रत्यृचं जुहुयात्पश्चान्मन्त्रेण शतसंख्यया
हुत्वा समाप्य होमन्तु शेषं सम्प्राशयेच्चरुम् ४४८
आचम्य पूजयेद्देवं वैष्णवान् भोजयेत्ततः
स्वयं भुञ्जीत तद्रात्रावधःशायी समाहितः ४४९
एवं द्वादशभिः पूज्यश्चैत्रे नावमिके तथा

षष्टिवर्षसहस्राणि श्वेतद्वीपनिवासिनम् ४५०
संपूज्य यदवाप्नोति तदेवात्र समश्नुते
यज्ञायुतशतं लब्ध्वा विष्णुलोके महीयते ४५१
तस्यैव पौर्णमास्याञ्च शीतांशो रुदये तथा
स्नात्वा संपूजयेद्देवं माधवं रमया सह ४५२
शुद्धजाम्बूनदप्रख्यं कन्दर्पशतसन्निभम्
लक्ष्म्या सह समासीनं विमले हेमपङ्कजे ४५३
चन्दनेन सुगन्धेन करवीराब्जपङ्कजैः
कर्पूरकुङ्कुमोपेतचन्दनेन च पूजयेत् ४५४
तन्मन्त्रमन्त्ररत्नाभ्यां माधवं विधिना यजेत्
मण्डकान् क्षीरसंयुक्तान्शाल्यन्नं घृतसंयुतम् ४५५
कृष्णरम्भाफलैर्जुष्टं नैवेद्यं विनिवेदयेत्
अस जीवत्व इत्यादि षट्सूक्तैः कुसुमैर्यजेत् ४५६
मन्त्रेणाष्टोत्तरशतं कोमलैस्तुलसीदलैः
संपूज्य होमं कुर्वीत साज्येन चरुणा ततः ४५७
विहीभोतोरित्यतेन सूक्तेन प्रत्यृचं द्विजः
कमलैर्बिल्वपत्रैर्वा मन्त्रेणाष्टोत्तरं शतम् ४५८
हुत्वाऽथ पौरुषं सूक्तं श्रीसूक्तं जुहुयाद्द्विजः
सहस्रनामभिः स्तुत्वा वैष्णवान् भोजयेत्ततः ४५९
हुतशेषं स्वयं भुक्त्वा भूमौ स्वप्याज्जितेन्द्रियः
एवं संपूज्य देवेशं माधव्यां मधुसूदनः ४६०
सर्वान् कामानवाप्नोति हरिसायुज्यमाप्नुयात्
वैशाख्यां पौर्णमास्यान्तु मध्याह्ने पुरुषोत्तमम् ४६१
अर्च्चयेद्रक्तकमलैरुत्पलैः पाटलैरपि
ह्रीवेरकरवीरैश्च गायत्र्या विष्णुसंज्ञया ४६२
दध्यन्नं फलसंयुक्तं पायसञ्च निवेदयेत्

प्रत्यृचं चेद्दिवं सूक्तैः प्रत्यृचं जुहुयात्ततः ४६३
सौराष्ट्रे द्रेति सूक्तेन दीपैर्नीराजयेत्ततः
शक्त्या विप्रान्भोजयित्वा पूजयेद्देशिकं तथा ४६४
तस्मिन् सम्पूजितो देवः प्रत्यक्षस्तत्क्षणाद्भवेत्
शयने भोजयेद्विष्णुं पूजयेच्छ्रद्धयाऽन्वितः ४६५
कुशप्रसूनदूर्व्वाग्रपुण्डरीककदम्बकैः
मूलमन्त्रेण श्रीविष्णुं गायत्र्या च समर्च्चयेत् ४६६
सत्येनोत्तमसूक्तेन ऋृग्भिः पुष्पाञ्जलिं यजेत्
मन्त्रेणाष्टोत्तरशतं तुलसीपल्लवैस्तथा ४६७
पश्चाद्धोमं प्रकुर्व्वीत विष्णुसूक्तैः सुपायसम्
मन्त्ररत्नेन जुहुयादाज्यमष्टोत्तरं शतम् ४६८
सशर्करं पायसान्नमपूपान्विनिवेदयेत्
विश्वजितेति सूक्तेन कुर्य्यान्नीराजनं ततः ४६९
भोजयेद्वैष्णवान् विप्रान् पूजयेच्च विशेषतः
सर्व्वान् कामानवाप्नोति हयमेधायुतं लभेत् ४७०
प्राजापत्यर्क्षसंयुक्ता नभःकृष्णाष्टमी यदा
नभस्यैव भवेत्सातु जयन्ती परिकीर्तिता ४७१
तस्यां जातो जगन्नाथः केशवः कंसमर्दनः
तस्मिन्नुपोष्य विधिवत्सर्वपापैः प्रमुच्यते ४७२
अष्टमी रोहिणीयोगो मुहूर्ते वा दिवानिशम्
मुख्यकाल इतिख्यातस्तत्र जातः स्वयं हरिः
मासद्वये यद्यलाभे योगे तस्मिन् दिवा निशि ४७३
नवमी रोहिणीयोगः कर्तव्यो वैष्णवैर्द्विजैः
रात्रियोगस्तु बलवान् तस्यां जातो जनार्दनः ४७४
तिलेन वै भवान्ते च पारणा यत्र चोच्यते
यामत्रयवियुक्तायां प्रातरेव हि पारणा ४७५

पूर्वेद्युर्नियमं कुर्य्याद्दन्तधावनपूर्वकम्
प्रातः स्नात्वा विधानेन पूजयेत्कृष्णामव्ययम् ४७६
षडक्षरेण मन्त्रेण बालकृष्णतनुं हरिम्
सुकृष्णतुलसीपत्रैरर्चयेच्छ्रद्धयाऽन्वितः ४७७
दुग्धं क्षीरं शर्कराञ्च नवनीतं निवेदयेत्
सहस्रमयुतं वाऽपि जपेन्मन्त्रं षडक्षरम् ४७८
गवाज्यं जुहुयाद्वह्नौ कृष्णमन्त्रेण पायसम्
सहस्रं शतवारं वा प्रत्यृचं विष्णु सूक्तकैः ४७९
हुत्वा सुगन्धिपुष्पाणि तैरेव च समर्चयेत्
सहस्रनाम्नां गीतानां पठनं गुरुपूजनम् ४८०
वैष्णवान् भोजयेच्छक्त्या हुतशेषं सकृत्स्वयम्
हुत्वा कुशोत्तरे स्वप्याद्भूमौ नियमवान् शुचिः ४८१
परेऽह्नु पोष्य विधिवत्स्नात्वा नद्यां विधानतः
तर्पयित्वा जगन्नाथं पितृन्देवांश्च तर्पयेत् ४८२
पूर्ववत्पूजयित्वेशं जपहोमादिकं चरेत् ४८३
अवैष्णवं द्विजं तस्मिन्वाङ्मात्रेणापि वार्च्चयेत्
पुराणादिप्रपाठेन रात्रौ जागरणं चरेत् ४८४
शीतांशावुदिते स्नात्वा शुक्लाम्बरधरः शुचिः
नवो नवो भवतीत्यृचाऽर्घ्यं विनिवेदयेत् ४८५
अर्चयेन्मातुरुत्सङ्गे स्थितं कृष्णं सनातनम्
तुलसीगन्धपुष्पैश्च कस्तूरीचन्द्रचन्दनैः ४८६
षडक्षरेण मन्त्रेण भक्त्या सम्पूजयेद्धरिम्
वसुदेवं नन्दगोपं बलभद्रञ्च रोहिणीम् ४८७
यशोदां च सुभद्रां च मायां दिक्षु प्रपूजयेत्
प्रह्लादादीन् वैष्णवांश्च तथा लोकेश्वरानपि ४८८
धूपं दीपञ्च नैवेद्यं ताम्बूलञ्च समर्पयेत्

अनूनमिति सूक्तेन भक्त्या नीराजनं तथा ४८९
शन्न इत्यादिसूक्तैश्च दद्यात्पुष्पाणि वैष्णवः
दशाक्षरेण मन्त्रेण पूजयेत्पुरुषोत्तमम् ४९०
सहस्रनामभिः स्तुत्वा शय्यायां विनिवेशयेत्
गीतं नृत्यञ्च वाद्यञ्च यथा शक्त्या च कारयेत् ४९१
ततः प्रभातसमये सन्ध्यामन्वास्य वैष्णवः
दशाक्षरेण मन्त्रेण तुलसीचन्दनादिभिः ४९२
सम्पूज्य वैष्णवैः सूक्तैः कुर्य्यात् पुष्पाञ्जलिं ततः
मन्त्रेण जुहुयादाज्यं सहस्रं हव्यवाहने ४९३
ममाग्र इति सूक्ताभ्यां जुहुयात्पायसं ततः
परोमात्रेति सूक्तेन चरुं तिलविमिश्रितम् ४९४
सर्वैश्च भगवन्मन्त्रैरेकैकामाहुतिं यजेत्
नामभिः केशवाद्यैश्च तथा सङ्कर्षणादिभिः ४९५
वैकुण्ठपार्षदं हुत्वा होमशेषं समापयेत्
ततो मङ्गलवादित्रैर्यानैर्योक्त्रैश्च चामरैः ४९६
लाजैर्हरिद्राचूर्णैश्च गन्धैः पुष्पैः सुगन्धिभिः
मुदा बिकीरयन् सर्वे बालवृद्धाश्च मध्यमाः ४९७
नार्य्यश्च रमणैः सार्द्धं सुवासिन्यश्च योषितः
आरोप्य शिविकायान्तु देवकीनन्दनं हरिम् ४९८
अकर्दमां नदीं रम्यां तडागं वा मनोरहम्
गच्छेयुर्ग्राहशैवालजलौकादिविवर्जितम् ४९९
कुर्य्यादवभृथं तत्र पावमान्यैः पवित्रकैः
विष्णुसूक्तैश्च सुस्नात्वा देवान्पितृंश्च तर्पयेत् ५००
विचित्राणि च भक्ष्याणि दद्यात्तत्र शुभान्वितः
गृहं गत्वा तथैवेशं पूर्ववत्पूजयेद्द्विजः ५०१
भोजयित्वा ततो विप्रान् दक्षिणाभिश्च तोषयेत्

हिरण्यवस्त्राभरणैराचार्यं पूजयेत्तु सः ५०२
स्वयञ्च पारणां कुर्य्यात्पुत्रपौत्रसमन्वितः
सायाह्ने समनुप्राप्ते दोलायामर्च्चयेद्धरिम् ५०३
चतुः स्तम्भां चतुर्धामवितानाद्यैरलङ्कृताम्
धूपैर्दीपैश्चैव रम्यां दोलां सम्पूजयेद्द्विजः ५०४
स्तम्भेषु वेदान् मन्त्रांश्च धामस्वभ्यर्च्य कच्छपम्
पादेष्वाशागजान् पीठे सप्तच्छन्दांसि चाऽऽस्तरे ५०५
प्रणवञ्चाऽऽतपत्रे तु शेषं केतौ खगेश्वरम्
इतिहासपुराणानि सर्वतः परिपूजयेत् ५०६
तस्यां निवेश्य दोलायां वासुदेवं श्रियः पतिम्
उपचारैरर्चयित्वा शनैर्दोलाञ्च दोलयेत् ५०७
वेदाद्यैर्ब्रह्मणस्पत्यैः सूक्तैरङ्गैर्द्विजोत्तमः
सामगानैः प्रबन्धैश्च गायन्कृष्णं जगद्गुरुम् ५०८
सुवासिन्यो दोलयित्वा वैष्णवान्पूजयेत्ततः
एवं संपूज्य देवेशं पापैर्मुक्तो हरिं व्रजेत् ५०९
दोलायां दर्शनं विष्णोर्महापातकनाशमम्
कोटियागानुजं पुण्यं लभते नात्र संशयः ५१०
शिवब्रह्मादयो देवा नारदाद्या महर्षयः
दोलायां दर्शनार्थं वै प्रयान्त्यनुचरैः सह ५११
गन्धर्वाप्सरसः सर्वा विमानस्थाः सकिन्नराः
गायन्ति सामगानैश्च दोलायमर्चितं हरिम् ५१२
गवाज्यसंयुतैर्दीपैर्भक्त्या नीराजनं चरेत्
मरुत्व इन्द्रसूक्तेन मङ्गलाशीर्भिरेव च ५१३
ताम्बूलफलपुष्पाद्यैर्वैष्णवान्भोजयेत्ततः
आशिषोवाचनं कृत्वा नमस्कृत्वा विसर्जयेत् ५१४
एवं संपूज्य देवेशं जयन्त्यां मधुसूदनम्

सर्वां ल्लोकान् जपेत्त्वाशु याति विष्णोः परं पदम् ५१५
मासि भाद्रपदे शुक्ले द्वादश्यां विष्णुदैवते
आदित्यामुदभूद्विष्णुरुपेन्द्रो वामनोऽव्ययः ५१६
तस्यां स्नानोपवासाद्यमक्षय्यं परिकीर्तितम्
श्रीकृष्णजन्मवत्सर्वं कुर्यादत्रापि वैष्णवः ५१७
सर्वान्कामानवाप्नोति विष्णुसायुज्यमाप्नुयात् ५१८
माघमासे तु सप्तम्या मुदिते चैव भास्करे
स्नात्वा नद्यां विधानेन पूजयेत्पुरुषोत्तमम् ५१९
रक्तैश्च करवीरैश्च कुमुदेन्दीवरादिभिः
मन्त्ररत्नेनार्चयित्वा पायसान्नं निवेदयेत् ५२०
यतश्च गोपा इत्यादि दश सूक्तान्यनुक्रमात्
पुष्पाणि दद्याद्भक्त्या वै प्रत्यृचं वैष्णवोत्तमः ५२१
सहस्रं शतवारं वा मन्त्रेणापि यजेत्ततः
पश्चाद्धोमं प्रकुर्वीत तिलैः कृष्णैः सशर्करैः ५२२
वैष्णवैरनुवाकैश्च मन्त्ररत्नेन मन्त्रवित्
वैकुण्ठपार्षदं हुत्वा शेषं कर्म्म समाचरेत् ५२३
नीराजनं ततो दद्यादयं गौरित्यनेन तु
इति वा इति सूक्तेन उपस्थाय जनार्दनम् ५२४
सहस्रनामभिः स्तुत्वा वैष्णवान् भोजयेत्ततः
गुरुं सम्पूजयेद्भक्त्या भुञ्जीत तद्धविः सकृत् ५२५
अधःशायी ब्रह्मचारी जपेद्रात्रौ समाहितः
एवं सम्पूज्य देवेशं तस्मिन्नहनि वैष्णवः ५२६
त्रिकोटिकुलमुद्धृत्य वैष्णवं पदमाप्नुयात्
द्वादश्यामपि तस्यां वै यज्ञवाराहमच्युतम् ५२७
वैष्णव्या चैव गायत्र्या पूजयेत्प्रयतात्मवान्
महिषाख्यं घृताक्तं वै धूपं दद्यात्प्रयत्नतः ५२८

दद्यादष्टाङ्गदीपं च गवाज्येन च वैष्णवः
सशर्कराज्यं सूपान्नं मोदकान्कृसरं तथा ५२९
इक्षुदण्डानि रम्याणि फलानि च निवेदयेत्
प्र ते महीति सूक्तेन दद्यात् पुष्पाणि भक्तिमान् ५३०
सर्वैश्च वैष्णवैः सूक्तैश्चरुणा पायसेन वा
मधुसूक्तेन होतव्यं गायत्र्या विष्णुसंज्ञया ५३१
आज्येन वैष्णवैर्मन्त्रैः त्रिशतं त्रिभिरेव तु
वैकुण्ठपार्षदं हुत्वा होमशेषं समापयेत् ५३२
भोजयेद्ब्राह्मणान् भक्त्या गुरुं चापि प्रपूजयेत्
सर्वयज्ञेषु यत्पुण्यं सर्वदानेषु यत्फलम् ५३३
तत्फलं लभते मर्त्यो विष्णुसायुज्यमाप्नुयात्
कोदण्डस्थे दिनकरे तस्मिन्मासि निरन्तरम् ५३४
अरुणोदयवेलायां प्रातः स्नानं समाचरेत्
तर्पयित्वा विधानेन कृतकृत्यः समाहितः ५३५
नारायणं जगन्नाथमर्च्चयेद्विधिवद्द्विजः
पौरुषेण विधानेन मूलमन्त्रेण वा यजेत् ५३६
शतपत्रैश्च जातीभिस्तुलसीबिल्वपुष्करैः
गन्धैर्धूपैश्च दीपैश्च नैवेद्यैर्विविधैरपि ५३७
पायसान्नं शर्करान्नं मुद्गान्नं सघृतं हविः
सुवासितञ्च दध्यन्नमपूपान् मधुमिश्रितान् ५३८
मोदकान्पृथुकान्लाजान्शष्कुली चणकानपि
विविधानि च भक्ष्याणि फलानि च निवेदयेत् ५३९
वेदपारायणेनैव मासमेकं निरन्तरम्
ऋचां दशसहस्राणि ऋचां पञ्चशतानि च ५४०
ऋचामशीतिपादैश्च पारायणं प्रकीर्तितम्
वेदपारायणेनैव प्रत्यृचं कुसुमान्यजेत् ५४१

रात्रौ होमं प्रकुर्व्वीत तिलैर्व्रीहिभिरेव वा
सर्ववेदेष्वशक्तस्तु होमकर्मणि वैष्णवः ५४२
वैष्णवैरनुवाकैर्वा प्रत्यहं जुहुयाद्बुधः
यजुषाऽपि तथा साम्नां शक्त्या पुष्पाञ्जलिं चरेत् ५४३
अशक्तो यस्तु वेदेन प्रतिवासरमच्युतम्
मूलमन्त्रेण साहस्रं दद्यात्पुष्पाञ्जलिं द्विजः ५४४
तेनैव जुहुयाद्भक्त्या सहस्रं वह्निमण्डले
अथवा रघुनाथस्य चारित्रेण महात्मनः ५४५
प्रतिश्लोकेन पुष्पाणि दद्यान्मासं निरन्तरम्
अधःशायी ब्रह्मचारी सकृद्भोजी भवेद्द्विजः ५४६
मासान्ते तु विशेषेण पूजयेद्वैष्णवान् द्विजान्
एवमभ्यर्च्य गोविन्दम् धनुर्मासे निरन्तरम् ५४७
दिने दिने वैष्णवेष्ट्या फलं प्राप्नोत्यसंशयः
यं यं कामयते चित्ते तं तमाप्नोति पुरुषः ५४८
महद्भिः पातकैर्मुक्तो विष्णुलोके महीयते
ततोमास्युदिते भानौ मासमेकं निरन्तरम् ५४९
स्नात्वा नद्यां तडागे वा तर्पयेत्पतिमच्युतम्
अर्चयेन्माधवं नित्यं तन्मत्रेणैव तत्र वै ५५०
मन्त्ररत्नेन वा नित्यं माधवीचूतचम्पकैः
मण्डपानि विचित्राणि शर्कराज्ययुतानि च ५५१
शाल्यन्नं दधिसंयुक्तं मोदकांश्च निवेदयेत्
वैष्णवैः पावमानैश्च कुर्यात्पुष्पाञ्जलिं ततः ५५२
तिलैश्च जुहयाद्वह्नौ मधुशर्करमिश्रितैः
प्रत्यृचं पुरुषसूक्तेन श्रीसूक्तेनापि वैष्णवः ५५३
सहस्रं मूलमन्त्रेण तन्मन्त्रेणापि वै द्विजः
सहस्रं वा शतं वाऽपि शक्त्या च जुहुयाद्बुधः ५५४

यज्ञे यज्ञमिति ऋृचा दीपान्नीराजयेत्ततः
रात्रौ दोलार्चनं कुर्याद्वैष्णवैर्द्विजसत्तमैः ५५५
मासान्ते भोजयेद्विप्रान्वासोऽलङ्कारभूषणैः
एवं सम्पूजिते तस्मिन् प्रसन्नोऽभूज्जनार्दनः ५५६
ददाति स्वपदं दिव्यं योगिगम्यं सनातनम्
फाल्गुन्यां पौर्णमास्यां वै उदिते च निशाकरे ५५७
उपोष्य विधिवद्भक्तिं पूजयेद्वैष्णवोत्तमः
तिलैश्च करवीरैश्च कर्णिकारैश्च पाटलैः ५५८
कुन्दसहस्रकुसुमैर्यजेत्तं कमलापतिम्
विष्णुसूक्तैः प्रत्यृचं च चरुणाऽज्येन मन्त्रतः ५५९
ब्रह्मा देवानामनेन दीपान्नीराजयेत्ततः
प्रसन्नो नित्यमनेन उपस्थाय सनातनम्
वैष्णवान्भोजयेच्छक्त्या भुञ्जीयाद्वाग्यतः स्वयम् ५६०
एवं सम्पूज्य देवेशं तस्यां रात्रौ सनातनम्
षष्टिवर्षसहस्रस्य पूजामाप्नोत्यसंशयः ५६१
एवं सम्पूजयेद्विष्णुं निमित्तेषु विशेषतः
यथाकालं यथावर्णं यथाशक्त्या यथाबलम् ५६२
यथोक्तपुष्पालाभे तु तुलस्या वै समर्चयेत्
नैवेद्यस्याप्यलाभे तु हविष्यं वा निवेदयेत् ५६३
सूक्तानि वैष्णवान्येव सूक्तालाभे यथा जपेत्
एकेन वा पौरुषेण सूक्तेन जुहुयात्तथा ५६४
सर्वत्राऽज्यं प्रशस्तं स्याद्धोमद्रव्याद्यलाभतः
मन्त्रालाभे मूलमन्त्रं सर्वतन्त्रेषु यो जयेत् ५६५
उपस्थानन्तु सर्वत्र तद्विष्णोरिति वा ऋृचा
नीराजनन्तु सर्वत्र श्रिये जातेत्यनेन वा ५६६
तत्तत्कालोचितं सर्वं मनसा वाऽपि पूजयेत्

तुलसीमिश्रितं तोयं भक्त्या वाऽपि समर्पयेत् ५६७
सर्वेष्वेषु निमित्तेषु महाभागवतोत्तमान्
सम्पूज्य परिपूर्णत्वमाप्नोत्यत्र न संशयः ५६८
इति वृद्धहारीतस्मृतौ विशिष्टपरमधर्मशास्त्रे भगवन्नित्यनैमित्तिक-
समाराधनविधिर्नाम पञ्चमोऽध्यायः

षष्ठोऽध्यायः

अथ महापापादिप्रायश्चित्तप्रकरणविधौ
प्रथमं भगवतः यात्रोत्सववर्णनम्

हारीत उवाच
महोत्सवविधिं कुर्याद्देवस्य परमातमनः १
ग्रामार्चायाः प्रकुर्वीत यथोक्तविधिना नृप
यात्रोत्सवे कृते विष्णोः श्रुतिस्मृत्युक्तमार्गतः २
अनावृष्टयग्निदुर्भिक्षभयं नास्त्यत्र किञ्चन
वारिजं वातजं वाऽग्निसर्पविद्युद्द्विषत्कृतम् ३
महारोगग्रहैश्चैवं यद्भयं ग्रामवासिनाम्
कृते महोत्सवे तत्र भयं नास्ति न संशयः ४
तस्य दासा भविष्यन्ति नानाजनपदेश्वराः
सार्वभौमो भवेद्राजा भक्त्या कृत्वा महोत्सवम् ५
नवाह्निकं च सप्ताहं पञ्चाहं प्रत्यहं तथा
सम्वत्सरे ऋतौ मासि पक्षेत्कुर्यात्क्रमेण तु ६
तस्मिन्नादौ शुभदिने स्वस्तिवाचनपूर्वकम्
अङ्कुरार्पणमादौ तु गरुत्मत्केतुमुच्छ्रयेत् ७
याश्च षडित्योषधयः केतुको वेद इत्यपि
अश्वत्थाख्यशमीगर्भशुभामरणिमाहरेत् ८
निर्मथितेति सूक्तेन तथैवासीदमीति च

आभ्यां च प्रत्यृचं तस्मिन्निध्माधानादि पूर्ववत् ९
चर्वाज्यैरथमन्नीति उपस्थायार्चयेत्तथा
तदाग्निं संग्रहेत्तावदुत्सवः परिपूर्यते १०
दीक्षितः स भवेत्तावदाचार्यो विजितेन्द्रियः
वेदवेदाङ्गविच्छ्रौतस्मार्तकर्मविधानवत् ११
महाभागवतो विप्रस्तान्त्रिकः सर्वकर्मसु
लौकिके वा प्रकुर्वीत मथिताग्निर्न चेद्यदि १२
आभ्यामेव च सूक्ताभ्यामग्नौ देवं यजेद्बुधः
प्रातः स्मार्तविधानेन धौतवस्त्रोर्ध्वपुण्ड्रधृत् १३
ऋत्विग्भिर्ब्राह्मणैर्दान्तैर्यागभूमिं विशेद्गुरुः
देवालयस्य मध्ये तु वेदिं रम्यां प्रकल्पयेत् १४
अङ्कुरार्पणपात्रैश्च भद्रकुम्भैरलङ्कृताम्
वितानकुसुमाद्युक्तां कृत्वा तत्र सुखासने १५
महोत्सवार्हं बिम्बं च निवेश्यास्मिन् प्रपूजयेत्
श्रीभूनिलादिसंयुक्तं नित्यैः परिजनैर्वृतम् १६
मन्त्ररत्नविधानेन पूजयित्वा जगद्गुरुम्
इमे विप्रस्येत्यादिभिस्त्रिभिः सूक्तैश्च पूजयेत् १७
सुरभीणि च पुष्पाणि प्रत्यृचं विनिवेदयेत्
चतुर्दिक्षु च चत्वारो ब्राह्मणा मन्त्रवित्तमाः १८
वाराहं नारसिंहं च वामनं राघवं मनुम्
ईशान्यादिषु चत्वारो विष्णुमन्त्रान्विदिक्षु च १९
वेद्या दक्षिणतः कुण्डं लक्षणाढ्यं च तत्र तु
हुताशनं प्रतिष्ठाप्य इध्माधानानिकं चरेत् २०
सर्वैश्च वैष्णवैः सूक्तैश्चरुं तिलविमिश्रितम्
प्रत्यृचं जुहुयाद्वह्नौ मध्वाज्यगुडमिश्रितम् २१
आज्यं श्रीभूमिसूक्ताभ्यां त्वं सोम इति पायसम्

पूर्वोक्तैर्वैष्णवैर्मन्त्रैस्तिलैर्व्रीहिभिरेव वा २२
प्रत्येकं जुहुयात्पश्चादष्टोत्तरशतं क्रमात्
वैकुण्ठपार्षदं हुत्वा होमशेषं समापयेत् २३
सुदध्यन्नं फलयुतं पानकञ्च निवेदयेत्
ताम्बूलञ्च समर्प्याथ ऋत्विजश्चापि पूजयेत् २४
ततः स्यन्दनमानीय पताकाच्छत्रसंयुतम्
श्वेतैः सलक्षणैरूह्ययानमश्वैः प्रकल्पितैः २५
वस्त्रपुष्पमणिस्वर्णभूषितं तत्र चित्रितम्
तस्मिन् मृदुतरश्लक्ष्णपर्यङ्कं स्थाप्य देशिकः २६
तस्मिन्निवेश्य देवेशं देवीभ्यां सहितं हरिम्
अर्चयेद्गन्धपुष्पाद्यैर्धूपदीपादिभिस्तथा २७
रथचक्रेषु वेदांश्च धर्मादीनपि पूजयेत्
आधारशक्तिमाधारे ईषादण्डे पुराणकम् २८
छन्दांसि कूबरे सप्त पर्यङ्के भुजगाधिपम्
हयेषु चतुरो मन्त्रान् योक्त्रेष्वङ्गानि षट् च वै २९
ध्वजे पताकराजानं छत्रेऽनन्तं स्वराणि तु
तालवृन्ते चामरे च अक्षराणि च पूजयेत् ३०
अभ्यर्च्यैवं रथं दिव्यं पश्चात्संपूजयेद्धरिम्
दिक्पालावरणांश्चैव मर्चयेद्दिक्षु सर्वतः ३१
जीमूतस्येति सूक्तेन तत्र पुष्पाञ्जलिं चरेत्
मरुत्वानिन्द्रेति सूक्तेन कृत्वा नीराजनं ततः ३२
वनस्पतीति सूक्तेन वादयेत्पटहादिकम्
गीतैर्नृत्यैश्च वादित्रैः पुण्यस्तोत्रैर्मनोहरैः ३३
हयैर्गजैः स्यन्दनैश्च परितस्तर्पयेत्प्रभुम्
ऋत्विजः पुरतो वेदानङ्गानि च जपेत्तदा ३४
गायेत्सामानि भक्त्या वै पुरतः पार्श्वतो हरेः

कुङ्कुमैः कुसुमैर्लाजैर्विकिरन्वै समन्ततः ३५
स्वलङ्कृतेषु विधिषु पर्यटन्सेवयेत्प्रभुम्
गृहद्वारेषु मार्गेषु भक्ष्यैरिक्षुभिरेव च ३६
कुसुमैर्धूपदीपैश्च ताम्बूलैश्चापि सेवयेत्
एवं निषेव्य देवेशं पुनर्गेहं निवेशयेत् ३७
तमभि प्रगायतेति जपन्सूक्तं निवेशयेत्
प्रसन्नाजमित्यनेन दीपान्नीराजयेत्ततः ३८
पीठे निवेश्य देवेशमुपचारान्समर्पयेत्
वयमुपेत्य ध्यायेम आशिषो वाचनं चरेत् ३९
अनेन विधिना कुर्यादुत्सवं प्रतिवासरम्
जपेर्होमैस्तथा दानैर्विप्राणां भोजनैरपि ४०
समाप्ते चोत्सवे विष्णोः कुर्यादवभृथं शुभम्
नदीं खातं तडागं वा देवेन सहितो व्रजेत् ४१
स्यन्दनादिषु यानेषु स्थिता नार्यः स्वलङ्कृताः
पुरुषाश्च हरिद्राश्च चूर्णादीन् विकिरन्मिथः ४२
कुर्यादवभृथं तत्र विशिष्टैर्ब्राह्मणैः सह
वासुदेवोत्सवे स्नानमश्वमेधफलं लभेत् ४३
स्नात्वा सन्तर्प्य देवादीन् प्रविश्य हरिमन्दिरम्
यजेतावभृथेष्टिञ्च अस्य वामेति सूक्ततः ४४
चरुमाज्यं तिलैर्वापि अनुवाकैश्च वैष्णवैः
एवं हुत्वावभृथेष्टिं वै वैष्णवान् भोजयेत्ततः ४५
गुरुञ्च ऋत्विजश्चैव पूजयेद्भक्तितस्ततः
पिबासोमेत्यध्यायेन कुर्यात्स्वस्त्ययनं हरेः ४६
इच्छन्ति त्वेत्य ध्यानेन प्रत्यृचञ्च द्वयेन च
अष्टोत्तरशतं जुहुयात्कुसुमैरेव वैष्णवः ४७
हिरण्यगर्भसूक्तेन तथैवाऽऽज्यं द्विजोत्तमः

पुनरेव तु होतव्यं हुत्वा वैकुण्ठपार्षदम् ४८
होमशेषं समाप्याथ वैष्णवान् भोजयेदपि
सर्वयज्ञसमाप्तौ तु पुष्पयागं समाचरेत् ४९
सर्वं सम्पूर्णतामेति परितुष्टो जनार्दनः
एवं महोत्सवं कुर्यात्प्रत्यब्दं परमात्मनः ५०
अथ नित्योत्सवे पूजा होमश्चात्र विधीयते
शिविकायां निवेश्येशं पूजयित्वा विधानतः ५१
तत्र चामरवादित्रभृङ्गारैस्तालवृन्तकैः
दीपिकाभिरनेकाभिर्दूर्वाग्रकुसुमाक्षतैः ५२
फलमोदकहस्ताभिर्नारीभिः समलङ्कृतम्
देवस्याऽऽयतनं रम्यं त्रिः प्रदक्षिणमाचरेत् ५३
तत्तन् मन्त्रान् जपेद्दिक्षु सर्वासु द्विजपुङ्गवाः
बलिञ्च निक्षिपेतासु देवानुद्दिश्य पूर्वतः ५४
प्राचीं विश्वजिते सूक्तमग्ने तव अनन्तरम्
याम्ये परे इमां सन्तु मोषुणस्तु तदन्तरम् ५५
यच्चिद्धेति प्रतीच्यान्तु विहिहोत्येत्यनन्तरम्
स सोम इति सौम्यान्तु कद्रुद्रायेत्यनन्तरम् ५६
प्रजापतिं तथा चोर्द्ध्वमधश्च पृथिवी क्षिपेत्
एवं दिक्षु बलिं दत्त्वा परिणीय जनार्दनम् ५७
स्तुतिभिः पुष्कलाभिश्च भवनं सम्प्रवेशयेत्
पीठे निवेश्य देवेशं पूजयित्वा विधानतः ५८
विहिसोतादि सूक्तेन दद्यात्पुष्पाणि शार्ङ्गिणे
नीराजनं ततो दद्यात् ध्रुवसूक्तेन वैष्णवः ५९
शाययित्वा च शय्यायां दद्यात्पुष्पाणि मन्त्रतः
इमं महेति सूक्ताभ्यां पूजयेत् विष्णुमव्ययम् ६०
सौदर्शनेन मन्त्रेण रक्षां कुर्यात्समन्ततः ६१

एवं नित्योत्सवं कुर्याद्रात्रौ चाहनि सर्वदा
गुरूणामन्त्यदिवसे भगवज्जन्मवासरे ६२
कार्तिक्यां श्रावणे वाऽपि कुर्यादिष्टिञ्च वैष्णवीम्
उपोष्य पूर्वदिवसे दीक्षितः सुसमाहितः ६३
स्वस्तिवाचनपूर्वेण कारयेदङ्कुरार्पणम्
नद्यां स्नात्वा च ऋत्विग्भिश्चतुर्भिर्वेदपारगैः ६४
पौरुषेण विधानेन पूजयेत्पुरुषोत्तमम्
गन्धैर्नानाविधैः पुष्पैर्धूपैर्दीपैर्निवेदनैः ६५
फलैश्च भक्ष्यभोज्यैश्च ताम्बूलाद्यैः प्रपूजयेत्
अर्घ्याद्यैरुपचारैस्तु सूक्तान्ते पूजयेद्धरिम् ६६
अध्यायान्ते मण्डलान्ते नैवेद्यैर्विविधैरपि
पूजयित्वा हरिं भक्त्या वैष्णवान् भोजयेत्तथा ६७
आज्येन चरुणा वाऽपि तिलैः पद्मैरथापि वा
समिद्भिर्बिल्वपत्रैर्वा होमं कुर्वीत वैष्णवः ६८
यज्ञरूपं हरिं ध्यायन्प्रत्यृचं वेदसंहिताम्
होमः समाप्यते यावत्तावद्वै दीक्षितो भवेत् ६९
जुहुयाद्वै गार्हपत्यो सोऽग्निमभ्यर्च्य भूपते
अग्निरक्षणमप्युक्तं यावदिष्टिः समाप्यते ७०
विशिष्टान् वैष्णवान् विप्रान् भोजयेत्प्रतिवासरम्
ऋत्विजश्च पठेत्तावच्चतुर्मन्त्रान् समाहितः ७१
यजेदवभृथेष्टिं च पावमान्यैश्च वैष्णवैः
अन्ते संपूजयेद्विप्रान् वासोऽलङ्कारभूषणैः ७२
ऋत्विजश्च गुरुं चैव पूजयेच्च विशेषतः
एवमिष्टिन्तु यः कुर्याद्वैष्णवीं वैष्णवोत्तमः ७३
क्रतूनां दशकोटीनां फलं प्राप्नोत्यसंशयः
यस्मिन्देशे वैष्णवेष्ट्या पूजितो मधुसूदनः ७४

दुर्भिक्षरोगाग्निभयं तस्मिन् नास्ति न संशयः
अशक्तः सर्वदेवेन कर्त्तुमिष्टिं च वैष्णवीम् ७५
सर्वैश्च वैष्णवैः सूक्तैर्जुहुयात्प्रत्यृचं हविः
तैरेव पुष्पाञ्जलिं च कुर्यादिष्ट्याः प्रपूर्त्तये ७६
अथवा मूलमन्त्रं तु लक्षं जप्त्वा हुताशने
अयुतं जुहुयात्तद्वत्पुष्पाणि च सनातने ७७
इष्टिः संपूर्णतां याति सर्ववेदाः सदक्षिणाः
एवमिष्टिं प्रकुर्वीत प्रत्यब्दं वैष्णवोत्तमः ७८
तुष्ट्यर्थं वासुदेवस्य वंशस्योज्जीवनाय च
वृध्यर्थमपि लोकस्य देवतानां हिताय च ७८
पिता वा यदि वा माता भ्राता वाऽन्ये सुहृज्जनाः
यदि पञ्चत्वमापन्नाः कथं कुर्याद्द्विजोत्तमः ७९
कनिष्ठवर्जमेवात्र वपनं मुनिभिः स्मृतम्
स्नात्वाऽऽचम्य विधानेन कारयेत्पूजनं हरेः
रङ्गबल्यादिभिस्तत्र कुर्यात्सर्वत्र मङ्गलम् ८०
रोदनं वर्जयित्वैव गोमयेन शुचि स्थलम्
विलिप्य मण्डले तत्र धान्यस्योपर्युलूखलम् ८१
कलशांस्तु चतुर्दिक्षु तण्डुलोपरि निक्षिपेत्
हिरण्यपञ्चगव्यानि पञ्चत्वक्पल्लवान् न्यसेत् ८२
वाससा तन्तुना वाऽपि वेष्टयेत्त्रिः प्रदक्षिणम्
उलूखले वासुदेवं कलशेषु क्रमेण च ८३
प्रद्युम्न मनिरुद्धञ्च सङ्कर्षणमधोक्षजम्
सम्पूज्य गन्धपुष्पाद्यैर्भक्त्या भक्ष्यं निवेदयेत् ८४
अभ्यर्च्य मुसलं पुष्पैर्गायत्र्या प्रणवेन च
हरिद्रामवहन्यात्तु परोमात्रेति वै जपन् ८५
भगवन्मन्दिरे विष्णुं हरिद्राद्यैः प्रपूजयेत्

पितुः शरीरं विधिवत्स्नापयेत्कलशोदकैः ८६
तिलैश्च पञ्चगव्यैश्च गायत्र्या वैष्णवेन च
उद्वर्त्यसर्वकर्मणेति स्नापयेत्पितरं सुतः ८७
नारायणानुवाकेन चैवं स्नाप्य ततः पितुः
धौतवस्त्रञ्च सम्वेष्ट्य भूषणैर्भूषयेत्ततः ८८
गन्धमाल्यैरलङ्कृत्य शुचौ देशे कुशोत्तरे
तिलोपरि विधायैनं वस्त्रं हित्वाऽन्यतः सुतम् ८९
धारयेदुत्तरीये द्वे यावत्कर्म समाप्यते
हुत्वैवोपासनं तस्य आर्द्रयज्ञीयकाष्ठकैः ९०
शिविकां कारयित्वाऽथ वस्त्रमूल्यादिभिः शुभाम्
तस्मिन्निवेश्य तं प्रेतं बाहकान्वरयेत्ततः ९१
स्ववर्णवैष्णवानेव पूजयेत् स्वर्णदक्षिणैः
वहेयुस्तेऽपि भक्त्या तं पठन् विष्णुस्तवान् मुदा ९२
हरिद्रालाजपुष्पाणि विकिरन् वैष्णवा मुदा
वादित्रनृत्यगीताद्यैर्व्रजेयुः कीर्तयन् हरिम्
हुताग्निमग्रतः कृत्वा गच्छेयुस्तस्य बान्धवाः ९३
वाहकानामलाभे तु शकटे गोवृषान्विते
निवेश्य शिविकां रम्यां व्रजेयुर्न्नगराद्बहिः ९४
दक्षिणेन मृतं शूद्रं पुरद्वारेण निर्हरेत्
पश्चिमोत्तरपूर्वेषु यथासङ्ख्यं द्विजातयः ९५
प्राग्द्वारं सर्ववर्णानां न निषिद्धं कदाचन
गत्वा शुभतरं देशं रम्यं शुभजलान्वितम् ९६
यज्ञवृक्षसमाकीर्णममेध्यादिविवर्जितम्
खातयेत्तत्र कुण्डं तु निम्नं हस्तत्रयं तदा
द्वाभ्यान्त्रिभिर्वा विस्तारं चतुरायतमेव च ९६
ततः संमार्जनं कृत्वा गोमयान्वितवारिणा

सम्प्रोन्दय यज्ञियैः काष्ठैः स्थितिं कुर्याद्यथाविधि ९७
आस्तीर्य दक्षिणामेवमेणाजिनमनुत्तमम्
तस्मिन्नास्तीर्य्य दर्भांस्तु विकीर्य च तिलांस्तथा ९८
तस्मिन्निवेश्य तं देवं घृताक्तं नववस्त्रकम्
ईषद्धौतं नवं श्वेतं सदशं यन्न धारितम् ९९
अहतं तद्विजानीयाद्दैवे पित्र्ये च कर्मणि
परिषिच्य चितिं पश्चादापोऽप्यस्मानितीत्यृचा १००
परिस्तीर्य शुभैर्दर्भैरपसव्येन सव्यतः
उरस्यग्निं निधायास्य पात्रासादनमाचरेत् १०१
प्रोक्षणं चमसाज्येन चरुमिध्मस्त्रुवौ तथा
आसाद्योक्तविधानेन इध्माधानान्तमाचरेत् १०२
स्वगृह्योक्तविधानेन हुत्वा सर्वमशेषतः
पश्चादाज्ययुतं हव्यं जुहुयादुपवीतवान् १०३
सोमानमित्योदनेन प्रत्यृचं तत आज्यतः
तं महेन्द्रेति सूक्तेन हुत्वा प्रत्यृचमेव च १०४
एष इत्यनुवाकाभ्यां पृषदाज्यं यजेत्ततः
सर्वैश्च वैष्णवैर्मन्त्रैः पृथगष्टोत्तरं शतम् १०५
तिलैश्च जुहुयात्पादमष्टाविंशतिमेव वा
एकैकामाहुतिं पश्चाद्वैकुण्ठपार्षदं यजेत् १०६
ब्रह्ममेध इति प्रोक्तं मुनिभिर्ब्रह्मतत्परैः
महाभागवतानां वै कर्तव्यमिदमुत्तमम् १०७
केशवार्पितसर्वाङ्गं शशिभं मङ्गलाद्वयम्
न वृथा दापयेद्विद्वान्ब्रह्ममेधविधिं विना १०८
परमावगतेनापि कर्तव्यं हि द्विजन्मनः
द्रव्यालाभेऽपि होतव्यं यज्ञियैश्च प्रसूनकैः १०९
शूद्रस्यापि विशिष्टस्य परमैकान्तिनस्तथा

स्वाहाकारं च वेदं च हित्वा पुष्पैर्यजेच्छुभैः ११०
तूष्णीमद्भिः परिषिच्य परिस्तीर्य कुशैस्तिलैः
नामभिः केशवाद्यैश्च तथा सङ्कर्षणादिभिः १११
मत्स्यकूर्म्मादिभिश्चैव वेदार्थोक्तप्रबन्धकैः
नमोऽन्तमेव जुहुयात्स्वाहाकारं विवर्जयेत् ११२
अमन्त्रकं प्रकुर्वीत शूद्रः सर्वमशेषतः
दग्ध्वा शरीरं विधिवद्वैष्णवस्य महात्मनः ११३
यन्मरणं तदवभृथमिति मत्वा विचक्षणः
स्नानार्थं पुण्यसलिलं व्रजेद्भागवतैः सह ११४
अनुलिप्य घृतं सर्वं गोमयं वा तिलैः सह
दूर्वाग्रैरक्षतैर्लाजैः स्नानं कुर्वीत मङ्गलम् ११५
स्वगृह्योक्तविधानेन तस्य पुत्राः स्वरोत्रजाः
पिण्डोदकप्रदानाद्यं सर्वमप्यौर्ध्व देहिकम् ११६
निर्वर्त्य विधिना धर्मं सामान्येनावशेषतः
विशिष्टं परमं धर्मं नारायणबलिं ततः ११७
प्रकुर्याद्वैष्णवैः सार्द्धं यथाशास्त्रमतन्द्रितः
निमन्त्रयेत्तु पूर्वेद्युर्ब्राह्मणान्वैष्णवान्शुभान् ११८
चतुर्विंशतिसंख्याकान् महाभागवतोत्तमः
केशवादीन्समुद्दिश्य चतुर्विंशति वैष्णवान् ११९
रात्रौ निमन्त्र्य सम्पूज्य तैः सार्द्धं विजितेन्द्रियः
प्रातरुत्थाय तैर्गत्वा नदीं पुण्यजलान्विताम् १२०
धात्रीफलानुलिप्ताङ्गो निमज्ज्य विमले जले
जपन् वै वैष्णवान् सूक्तान् स्नानं कुर्वीत वै द्विजः १२१
वैकुण्ठतर्पणं कुर्यात्कुसुमैः सतिलाक्षतैः
गृहं गत्वाऽर्चयेद्देवं सर्वावरणसंयुतम् १२२
सुगन्धपुष्पैर्विविधैर्गन्धैर्धूपैश्च दीपकैः

नैवेद्यैर्भक्ष्यभोज्यैश्च फलैर्नीराजनैरपि १२३
अर्चयित्वा विधानेन मूलमन्त्रेण वैष्णवः
पुरतोऽग्निं प्रतिष्ठाप्य इध्माधानं समाचरेत् १२४
चरुं सशर्कराज्यन्तु जुहुयाद्वह्निमण्डले
प्रत्यृचं वैष्णवैः सूक्तैः केशवाद्यैश्च नामभिः १२५
हुत्वाऽथ वैष्णवैर्मन्त्रैः पृथगष्टोत्तरं शतम्
गवाज्येनैव जुहुयाच्चतुर्भिर्वैष्णवोत्तमः १२६
वैकुण्ठपार्षदं हुत्वा होमशेषं समापयेत्
अग्नेरुत्तरभागेन गोमयेनानुलिप्य च १२७
आस्तीर्य दर्भान्प्रागग्रान् चतुर्विंशतिसंख्यया
उदक्प्रावणिकेनैव केशवादिक्रमेण तु १२८
अभ्यर्च्य गन्धपुष्पाद्यैस्तत्तन्मन्त्रैः पृथक्पृथक्
मध्वाज्यतिलमिश्रेण चरुणा पायसेन वा १२९
कुशेषु तेषु दद्यात्तु पिण्डान् तीर्थं विधानतः
स्वाहाकारेण मनसा केशवादीन्क्रमेण वै १३०
दत्त्वा पिण्डान् समभ्यर्च्य गन्धपुष्पाक्षतोदकैः
नित्यमभ्यर्च्य मुक्तेभ्यो वैष्णवेभ्यस्तथैव च १३१
दद्यात्पिण्डत्रयं चैव तेषां दक्षिणतः क्रमात्
विष्णोर्नुकेति सूक्तेन उपस्थानजपं तथा १३२
प्रदक्षिणं नमस्कारं कृत्वा भक्त्याऽथ वैष्णवः
पिण्डांस्तु सलिले दत्त्वा स्नात्वा संपूज्य केशवम् १३३
ब्राह्मणान् भोजयेत्पश्चात्पादप्रक्षालनादिभिः
अर्घ्याद्यैर्गन्धपुष्पाद्यैर्वासोऽलङ्कारभूषणैः १३४
केशवादीन् समुद्दिश्य नित्यान् मुक्तांश्च वैष्णवान्
सम्पूज्य विधिवद्भक्त्या महाभागवतोत्तमान् १३५
पायसं सगुडं साज्यं शुद्धान्नं पानकैः फलैः

सम्भोज्य विप्रानाचान्तान् प्रणिपत्य विसर्जयेत् १३६
हविष्यञ्च सकृद्भुक्त्वा भूमौ दद्यात्कुशोत्तरे
अयं नारायणबलिर्मुनिभिः सम्प्रकीर्तितः १३७
स्वर्गस्थानां च सर्वेषां कर्तव्यो वैष्णवोत्तमैः
अलाभेषु तु विप्रेषु वैष्णवेष्वप्यशक्तितः १३८
सर्वं कृत्वा विधानेन जपहोमार्चनादिकम्
केशवादीन् समुद्दिश्य नित्यान् मुक्तांश्च वैष्णवान् १३९
एकं वा भोजयेद्विप्रं महाभागवतोत्तमम्
श्रुतिस्मृत्युदितं धर्मं विशिष्टाद्यः समाचरेत् १४०
वैष्णवं परमं धर्मं महाभागवतोत्तमम्
तस्मिन् सम्पूजिते विप्रे सर्वं सम्पूजितं जगत् १४१
तस्माद्भागवतश्रेष्ठमेकं वाऽपि सुपूजयेत्
हरिश्च देवताश्चैव पितरश्च महर्षयः १४२
तस्मिन् सम्पूजिते विप्रे तुष्यन्त्येव न संशयः
अर्चनं मन्त्रपठनं ध्यानं होमश्च वन्दनम् १४३
मन्त्रार्थचिन्तनं योगो वैष्णवानाञ्च पूजनम्
प्रसादतीर्थसेवा च नवेज्याकर्म उच्यते
पञ्चसंस्कारसम्पन्नो नवेज्याकर्मकारकः १४४
आकारत्रयसम्पन्नो महाभागवतोत्तमः
श्राद्धानामप्यलाभे तु एकं नारायणं बलिम् १४५
कुर्वीत परया भक्त्या वैकुण्ठपदमाप्नुयात्
नित्यञ्च प्रतिमासञ्च पित्रोः श्राद्धं विधानतः १४६
सोदकुम्भं प्रदद्यात्तु यावदिष्टयान्तिकं द्विजः
प्रत्यब्दं पार्वणश्राद्धं मातापित्रोर्मृतेऽहनि १४७
अर्चयित्वाऽच्युतं भक्त्या पश्चात्कुर्याद्विधानतः
वैष्णवानेव विप्रांस्तु सर्वकर्मसु योजयेत् १४८

सर्वत्रावैष्णवान्विप्रान्पतितानिव सन्त्यजेत्
शङ्खचक्रविहीनास्तु देवतान्तरपूजकाः
द्वादशीविमुखा विप्राः शैवाश्चावैष्णवाः स्मृताः १४९
अवैष्णवानां संसर्गात्पूजनाद्वन्दनादपि
यजनाध्यापनात्सद्यो वैष्णवत्वाच्च्युतो भवेत् १५०
श्रुतिस्मृत्युदितं धर्मं नातिक्रम्याऽऽचरेत्सदा
स्वशाखोक्तविधानेन वैकुण्ठार्चनपूर्वकम् १५१
कर्तृत्वफलसङ्गित्वे परित्यज्य समाचरेत्
धर्मस्य कर्ता भोक्ता च परमात्मा सनातनः १५२
अधर्मं मनसा वाचा कर्मणाऽपि त्यजेत्सदा
अकृत्यकरणाद्विप्रः कृत्यस्याकरणादपि १५३
अनिग्रहाच्चेन्द्रियाणां सद्यः पतनमृच्छति
अनिशं मनसा यस्तु पापमेवाभिचिंतयेत् १५४
कल्पकोटिसहस्राणि निरयं वै स गच्छति
यस्तु वाचा वदेत्पापमसत्यकथनादिकम् १५५
कल्पायुतसहस्राणि तिर्यग्योनिषु जायते
यस्त्वघं कुरुते नित्यं चापल्यात्करणादिभिः १५६
युगकोटिसहस्राणि विष्ठायां जायते क्रिमिः
दान्तः शुचिस्तपस्वी च सत्यवाग्विजितेन्द्रियः १५७
स सात्त्विकः शमयुतः सुरयोनिषु जायते
यस्त्वर्थकामनिरतः सदा विषयचापलः १५८
स राजसो मनुष्येषु भूयो भूयोऽभिजायते
क्रोधी प्रमादवान् दृप्तो नास्तिको विपरीतवाक् १५९
निद्रालुस्तामसो याति बहुशो मृगपक्षिताम्
महापापञ्चातिपापं पातकञ्चोपपातकम्
प्रासङ्गिकं नरः कृत्वा नरकान् याति दारुणान् १६०

तामिस्त्र मन्धतामिस्त्रं महारौरवरौरवौ
सङ्घातः कालसूत्रञ्च पूयशोणितकर्दमम् १६१
कुम्भीपाकं लोहशङ्कुस्तथा विरामूत्रसागरः
तप्तायसास्त्रयो घोरास्तप्तायसमयं गृहम् १६२
शय्या तप्तायसमयी पानकञ्चाग्निसन्निभम्
शूलमुद्गरसङ्घातं काककङ्कोलदंशितम् १६३
सिंहव्याघ्रमहानागभीकरं सम्प्रतापनम्
क्रिमिराशिमहाज्वालं तथा विरामूत्रभोजनम् १६४
असिपत्रवनं घोरं तपाङ्गारमयी नदी
सञ्जीवनं महाघोरमित्याद्या नरकाः स्मृताः १६५
महापातकजैर्घोरैरुपपातकजैरपि
व्रजतीमान्महाघोरान्दुर्वृत्तैरन्वितश्च यः १६६
प्रायश्चित्तरपैत्येनो यदकार्यकृतं महत्
कामतस्तु कृतं यत्तु मरणात्सिद्धिमृच्छति १६७
ब्रह्महत्या सुरापानं विप्रस्वर्णस्य हारणम्
गुरुदाराभिगमनं तत्संयोगश्च पञ्चमः
संलापात्स्पर्शनाद्वासादेकशय्यासनाशनात् १६८
सौहार्दाद्वीक्षणाद्दानात्तेनैव समतां व्रजेत्
गुर्वाक्षेपस्त्रयीनिन्दा सुहृदाम्वध एव च १६९
ब्रह्महत्यासमं ज्ञेयमधीतस्य च नाशनम्
यागस्थं क्षत्रियं वैश्यं विशिष्टं शूद्रमेव च १७०
शरणागतं स्वामिनं च पितरं भ्रातरं गुरुम्
पुत्रं तपस्विनं शिष्यं भार्यां तेषां च सर्वतः १७१
अन्तर्वत्नीं स्त्रियो गाश्च तथाऽऽत्रेयीं रजस्वलाः
देवताप्रतिमां साध्वीं बालांश्चैव तपस्विनीम् १७२
घातयित्वा समाप्नोति ब्रह्महत्यां न संशयः

जैह्म्यमात्मस्तवं क्रूरं निषिद्धानां च भक्षणम् १७३
रजस्वलामुखास्वादः पञ्चयज्ञादिवर्जनम्
अनृतं कूटसाक्षी च महायन्त्रप्रवर्तनम् १७४
आकर्षणादि षट्कर्म लाक्षालवणविक्रयः
पाषण्डकल्ककुहकवेदवाह्यविधिक्रिया १७५
यक्षराक्षसभूतानामर्चनं वन्दनं तथा
वक्त्रेणैवाम्बुपानञ्च सुरापस्त्रीनिषेवणम् १७६
गवां निष्पीडनं क्षीरं ताम्रस्थं गव्यमेव च
पात्रान्तरगतं यत्तु नारिकेलफलाम्बु च १७७
तालहिन्तालमाधूकफलानां रसमेव च
खरोष्ट्रमानुषीक्षीरं सुरापानसमानि वै १७८
मानकूटं तुलाकूटं निक्षेपहरणानि च
भूरत्ननारीहरणं रसान्नस्तेयमेव च १७९
गुडकार्पासलवणतिलकान्सामिषाम्बु च
काप्यवस्त्रे च हत्वा च लोहानां हरणं तथा १८०
विषाग्निदाहनं चैव सुवर्णस्तेयसम्मितम्
सखी भार्या कुमारी च सगोत्रा शरणागता १८१
साध्वी प्रव्रजिता राज्ञी निक्षिप्ता च रजस्वला
वर्णोत्तमा तथा शिष्या भार्या भ्रातृपितृव्ययोः १८२
मातामही पितामही पितुर्मातुश्च सोदराः
अन्या मातृव्यदुहिता मातुलानी पितृष्वसा १८३
जननी भगिनी धात्री दुहिताऽऽचार्यभामिनी
स्नुषाऽऽचार्यसुता चैव तत्पत्नी सुमहातपाः १८४
मातुः सपत्नी सार्वभौमी दीक्षिता चैव भामिनी
कपिला महिषी धेनुर्देवताप्रतिमा तथा १८५
आसामन्यतमाङ्गच्छेद्गुरुतल्पग उच्यते

महापातकिनामत्र तत्संयोगिन एव च १८६
प्रायश्चित्तं नास्ति तेषां भृग्वग्निपतनं स्मृतम्
हीनवर्णाभिगमनं गर्भघ्नं भर्तृहिंसनम् १८७
विशेषपतनीयानि स्त्रीणां पुंसां च यानि तु
स्त्रीशूद्रविट्क्षत्रवधो गोबालहननं तथा १८८
फलपुष्पद्रुमाणां हि चोषधीनाञ्च हिंसनम्
वापीकूपतडागानां ध्वंसनं ग्रामघातनम् १८९
अभिचारादिकं कर्म्म सस्यध्वंसनमेव च
उद्यानारामहननं प्रपाविध्वंसनं तथा १९०
मातापितृसुतत्यागो दारत्यागस्तथैव च
स्वाध्यायाग्निगुरुत्यागस्तथा धर्म्मस्य विक्रयः १९१
कन्याया विक्रयश्चैव स्वाध्यायमद्यविक्रयः
परस्त्रीगमनञ्चैव परद्रव्यापहारणम् १९२
तथा पुंसोऽभिगमनं पशूनां गमनं तथा
वृषक्षुद्रपशूनाञ्च पुंस्त्वविध्वंसनं तथा १९३
कन्याया दूषणं चैव गवां योनिनिपीडनम्
मानुषाणां पशूनाञ्च नासाद्यङ्गविभेदनम् १९४
ग्रामान्त्यजस्त्रीगमनं विज्ञेयमनुपातकम्
नित्यनैमित्तिकश्राद्धवर्जनं पशुहिंसनम् १९५
मृगपक्षिमहासर्पयादसां हननक्रिया
साधारणस्त्रीगमनं पत्न्यास्ये मैथुनं तथा १९६
पारवित्तं पारदार्यं निन्दितार्थोपजीवनम्
तथैवानाश्रमे वासो देवद्रव्योपजीवनम् १९७
पयोदधितिलानाञ्च विक्रयं लवणक्रयम्
शाकमूलफलस्तेयमतिवद्ध्युपजीवनम् १९८
निमन्त्रितातिक्रमणं दुष्प्रतिग्रहमेव च

ऋणानामप्रदानत्वं सन्ध्याकालातिवर्तनम् १९९
वृथैवाऽऽत्मपरित्यागः संग्रामेषु पलायिता
दुर्भाजनं दुरालापं स्वधर्म्मस्य च कीर्तनम् २००
परेषां दोषवचनं परदारनिरीक्षणम्
नास्तिक्यं व्रतलोपश्च स्वाश्रमाचारवर्जनम् २०१
असच्छास्त्राभिगमनं व्यसनान्यात्मविक्रयः
व्रात्यतात्मार्थवचनमेकैकमुपपातकम् २०२
इन्धनार्थं द्रुमच्छेदः क्रिमिकीटादिहिंसनम्
भावदुष्टं कालदुष्टं क्रियादुष्टं च भक्षणम् २०३
मृच्चर्मतृणकाष्ठाम्बुस्तेयमत्यशनं तथा
अनृतं विषयचापल्यं दिवास्वप्नमसत्कथा २०४
तच्छ्रावणं परान्नं च दिवामैथुनमेव च
रजस्वलां सूतिकां च परस्त्रीमभिदर्शनम् २०५
उपवासदिने श्राद्धे दिवा पर्वणि मैथुनम्
शूद्रयेष्यं हीनसख्यमुच्छिष्टस्पर्शनादिकम् २०६
स्त्रीभिर्हास्यं कामजल्पं मुक्तकेश्यादिवीक्षणम्
इत्यादयो ये च दोषाः प्रकीर्णाः परिकीर्तिताः
महापापं पातकञ्च अनुपातकमेव च २०७
उपपापं प्रकीर्णञ्च पञ्चधा तत्र कीर्तितम्
महापातकतुल्यानि पापान्युक्तानि यानि तु २०८
तानि पातकसंज्ञानि तन्न्यूनमनुपातकम्
उपपापं ततो न्यूनं ततो हीनं प्रकीर्णकम् २०९
संसर्गस्तु तथा तेषां प्रसङ्गात्सम्प्रकीर्तितम्
क्रमेण वक्ष्यते तेषां प्रायश्चित्तं विशुद्धये २१०
यो येन सम्वसेत्तेषां तस्यैव व्रतमाचरेत्
संसर्गिणस्तु संसर्गस्तत्संसर्गस्तथैव च २११

चतुर्थस्य न दोषस्तु पतत्येषु यथाक्रमम्
प्रकीर्णकादिदोषाणां प्रासङ्गिकमविद्यते २१२
स्वल्पत्वात्पतनाभावात्तत्संसर्गान्न दुष्यति
स्नानाच्च शुद्धिर्दोषस्य संसर्गात्पतितं विना २१३
सावित्र्या वाऽपि शुध्येत कर्तुरेव व्रतक्रिया
कृते पापे यस्य पुंसः पश्चात्तापोऽनुजायते २१४
प्रायश्चित्तन्तु तस्यैव कर्तव्यं नेतरस्य तु
जातानुतापस्य भवेत्प्रायश्चित्तं यथोदितम् २१५
नानुतापस्य पुंसस्तु प्रायश्चित्तं न विद्यते
नाश्वमेधफलेनापि नानुतापी विशुद्ध्यते २१६
तस्माज्जातानुतापस्य प्रायश्चित्तं विशुद्ध्यते
चरेदकामतः कृत्वा पतनीयं महत्पुमान् २१७
न कामतश्चरेद्धर्मं भृग्वग्निपतनं विना
यः कामतो महापापं नरः कुर्यात्कथञ्चन २१८
न तस्य शुद्धिर्निर्दिष्टा भृग्वग्निपतनं विना
इत्युक्तं ब्रह्मणा पूर्वं मनुना च महर्षिभिः २१९
पातकेषु च सर्वत्र कामतो द्विगुणं व्रतम्
कामतः पतनीयेषु मरणाच्छुद्धिमृच्छति २२०
हयमेधाय नः शुद्धिः सर्वभौमस्य भूपतेः
कामतस्त्वनुपापेषु लोके न व्यवहार्यता २२१
महत्सु चातिपापेषु प्रदीप्तज्वलनं विशेत्
प्रायश्चित्तैरपैत्येनो यदकामकृतं भवेत् २२२
कामतो व्यवहारस्तु वचनादिह जायते
इति योगेश्वरेणोक्तमुपपापेषु तत्र तत् २२३
तस्मादकामतः पापं प्रायश्चित्तेन शुध्यति
तेषां क्रमेण वक्ष्यामि प्रायश्चित्तं विशुद्धये २२४

शिरः कपालध्वजवान्भिक्षाशी कर्म वेदयन्
ब्रह्महा द्वादशाब्दानि पुण्यतीर्थे समाविशेत् २२५
प्रयागे सेतुबन्धादिपुण्यक्षेत्रेषु पापकृत्
तत्र वर्षादि विज्ञाप्य स्वस्वकल्पमशेषतः २२६
तत्रस्थैर्ब्राह्मणैरेवानुज्ञातो व्रतमाचरेत्
चत्वारो ब्राह्मणाः शिष्टाः पर्षदित्यभिधीयते २२७
तैरुक्तमाचरेद्धर्ममेको वाऽध्यात्मवित्तमः
जटी वल्कलवासाश्च बहिरेव समाविशन् २२८
स्नानं त्रिषवणं कुर्वन् क्षितिशायी जितेन्द्रियः
एकभुक्तेन नक्तेन फलैरनशनेन च २२९
समापयेत्कर्मफलं यथाकालं यथाबलम्
राममिन्दीवरश्यामं पौलस्त्यघ्नमकल्मषम् २३०
ध्यात्वा षडक्षरं मन्त्रं नित्यं तावदहर्निशम्
एवं द्वादशवर्षाणि पुण्यतीर्थे समाचरन् २३१
मुच्यते ब्रह्महत्यायास्तपसा वीतकल्मषः
चरितव्रत आयाते यवसं गोषु दापयेत् २३२
तैस्तस्य च सुसंस्काराः कर्तव्या बान्धवैर्जनैः
विप्रमुख्याय गां दत्वा ब्राह्मणान्भोजयेत्ततः २३३
प्रारम्भव्रतमध्ये तु यदि पञ्चत्वमाप्नुयात्
विशुद्धिस्तस्य विज्ञेया शुभाङ्गतिमवाप्नुयात् २३४
असंस्कृतस्तु गोषु स्यात्पुनरेव व्रतं चरेत्
अशक्तस्तु व्रते दद्याद्गोसहस्त्रं द्विजन्मनाम् २३५
पात्रे धनं वा पर्याप्तं दत्त्वा शुद्धिमवाप्नुयात्
ब्रह्महत्यासमेष्वेवं कामतो व्रतमाचरेत् २३६
अकामतश्चरेद्धर्मं पापं मनसि चोच्यते
आज्ञापयिताऽनुमन्ताऽनुग्राहकस्तथैव च २३७

उपेक्षिताऽशक्तिमांश्चेत्पादोनं व्रतमाचरेत्
कामतस्तु चरेत्पूर्णं तत्रापि द्विगुणं गुरौ २३८
अन्तर्वत्न्यां तथाऽऽत्रेय्यां तथैव व्रतमाचरेत्
आचार्ये च वनस्थेन मातापित्रोर्गुरौ तथा २३९
तपस्विनि ब्रह्मविदि द्विगुणं व्रतमाचरेत्
यावत्स्वक्षत्रियं वैश्यं विशिष्टं शूद्रमेव च २४०
कपिलां गर्भिणीङ्गाञ्च हत्वा पूर्णव्रतं चरेत्
अकामतस्तु तेष्वर्धं मुनिभिः सम्प्रकीर्तितम् २४१
विधेः प्राथमिकादस्माद्द्वितीये द्विगुणं चरेत्
तृतीये त्रिगुणं प्रोक्तं चतुर्थे नास्ति निष्कृतिः २४२
चतुर्णामाश्रमाणाञ्च शौचवत्साधनं चरेत्
प्रायश्चित्तान्तरं मध्ये केचिदिच्छन्ति सूरयः २४३
गोब्राह्मणपरित्राणमश्वमेधावभृथं तथा
इयं विशुद्धिरुदिता प्रहृत्या कामतो द्विजान् २४४
अग्निप्रपतनं केचिदिच्छन्ति मुनिसत्तमाः
लोमभ्यः स्वाहेत्यादि मन्त्रैर्हुत्वा पृथक्पृथक् २४५
अवाक्शिराः प्रविश्याग्नौ दग्धः शुद्धो भवेन्नरः
अकामतः सुरां पीत्वा मद्यं वाऽपि द्विजोत्तमः २४६
पूर्ववद्द्वादशाब्दानि चरेद्व्रतमचिह्नितम्
जपित्वा दशसाहस्रं त्रिसन्ध्यासु निरन्तरम् २४७
द्वादशाब्दं मनुं जप्त्वा ततः शुद्धो भवेन्नरः
यानि कानि च पापानि सुरापानसमानि तु २४८
अकामतश्चरेदर्धं कामतः पूर्णमाचरेत्
सर्वत्र पातनीयेषु चरित्वा व्रतमुक्तवत् २४९
पुनः संस्कारमर्हन्ति त्रयश्चैते द्विजातयः
अज्ञानात्तु सुरां पीत्वा रेतोविण्मूत्रमेव च २५०

मानुषीक्षीरपानेन पुनः संस्कारमर्हति
इत्युक्तं मनुना पूर्वमन्यैश्चापि महर्षिभिः २५१
करञ्जं लशुनं शिग्रु मूलकं ग्रामसूकरम्
छत्राकं कुक्कुटाण्डञ्च कालं पिण्याकं लशुनं तथा २५२
गृध्रमुष्ट्रं नृमांसं च खरं तत्तक्रमेव च
माहिषं माकरं मांससंवृक्षं वानरमेव च २५३
निष्पीडितञ्च गोक्षीरमारनालं च मूषकम्
मार्जारं श्वेदवृन्ताकं कुम्भीनिम्बदलं तथा २५४
क्रव्यादञ्च तथा भेकं शृगालं व्याघ्रमेव च
एवमादिनिषिद्धांस्तु भक्षयित्वा तु कामतः २५५
चरेद्व्रतं तथा पूर्णं पादोनम्पादकामतः
नारिकेलरसं पीत्वा वायुना ताडितं द्विजः २५६
दग्ध्वा तालपलाशम्वा करनिर्मथितं दधि
ताम्रपात्रगतं गव्यं क्षीरं च लवणान्वितम् २५७
कराग्रेणैव यद्दत्तं घृतं लवणमम्बु च
सूतकान्नञ्च शूद्रान्नं कदर्याद्यन्नमेव च २५८
श्वस्पृष्टं सूतिकादृष्टमुदक्यादृष्टमेव च
पाषण्डभण्डचण्डालवृषलीपतिवीक्षितम् २५९
दत्त्वावशिष्टं यक्षाणां भूतानां रक्षसां तथा
उद्धृत्य वामहस्तेन वक्त्रेणैव पिबेदपः २६०
यच्चान्नमाधैकोद्दिष्टमुच्छिष्टमगुरोरपि
हरेरनर्पितं भुक्त्वा न भुक्त्वा देवतार्पितम् २६१
कामतस्तु चरेद्धर्मञ्चरेद्वेदमकामतः
अकामतः सकृज्जग्ध्वा चरेच्चान्द्रायणव्रतम् २६२
म्लेच्छचण्डालपतितपाषण्डानामकामतः
उदक्यासह भुक्त्वा च चरेद्धर्मव्रतं द्विजः २६३

चरडालकूपभारडस्थं मद्यभारडस्थमेव च
पीत्वा समाचरेत्पापं कामतोऽर्द्धं समाचरेत् २६४
मद्यगन्धं समाघ्राय कामतो व्रतमाचरेत्
अकामतस्तु निष्ठीव्य चरेदाचमनं द्विजः २६५
अभिमन्त्र्य जलं प्राश्य सावित्र्या च समन्वितम्
वृथा मांसाशनं चैव भावदुष्टादि भक्षणे २६६
चरेत्सान्तपनं कृच्छ्रं चान्द्रायणमथापि वा
कामतस्तु चरेत्पादमभ्यासे पूर्णमाचरेत् २६७
कामतस्तु सुरां पीत्वा सततं चाग्निसन्निभम्
गोमूत्रमम्बु वा पीत्वा मरणाच्छुद्धिमृच्छति २६८
सुरायाः प्रतिषेधस्तु द्विजानामेव कीर्तितः
विशिष्टस्यापि शूद्रस्य केचिदिच्छन्ति सूरयः २६९
अनृतं मद्यमांसञ्च परस्त्रीस्वापहारणम्
विशिष्टस्यापि शूद्रस्य पातित्यं मनुरब्रवीत् २७०
सुरा वै मलमन्नादेः पापाद्वै मलमुच्यते
तस्माद् ब्राह्मणराजन्यौ वैश्यश्च न सुरां पिबेत् २७१
चकाराद्विशिष्टस्य शूद्रास्यापि पूर्ववचनात् यत्तु राजन्यवैश्ययो-
गवाज्यादिमद्यस्याप्रतिषेधस्तन्न मतं स्यात् न च निषिद्धादीनां
सतां मतञ्च । विशिष्ट शूद्रस्यापि मद्यमांसनिषिद्धत्वात् ।
इज्याध्ययनादिश्रौतस्मार्तकर्मार्हस्य । क्षत्रविशिष्टस्यापि
तद्वद्वैश्यस्य च प्रतिषेधात् न तु प्रायश्चित्ताल्पत्वप्रतिपादनपराण्येव
नत्वप्रतिषिद्धपराणि ब्राह्मणस्य मरणान्तिकमुपदिष्टं राजन्यवैश्यवि-
शिष्टशूद्राणाम् पूर्णपादोनार्द्धोनव्रतचर्या उक्ता । सुरायान्तु सर्वेषां
द्विजाणां मरणान्तिकमेव शूद्रस्य गोसहस्रदानं वा परिपूर्णव्रतं वा-
ऽऽचरितव्यम् न तु मरणान्तिकम् ।
अग्निवर्णां सुरां पीत्वा सुरायास्तु द्विजातयः

मरणाच्छुद्धिमृच्छन्ति शूद्रस्तु व्रतमाचरेत् २७२
राजन्यवैश्यौ तु मद्यं पीत्वा चरेतां व्रतमेव च
शूद्रस्त्वर्धञ्चरेत्तद्वद् ब्राह्मणो मरणाच्छुचिः २७३
यक्षरक्षः पिशाचान्न मद्यं मांसं सुरासमम्
नात्तव्यमेव विप्रेण भुक्त्वा तु ज्वलनं विशेत् २७४
मद्यं वाऽपि सुरां वाऽपि यः पिबेद्ब्राह्मणाधमः
अग्निवर्णन्तु गोमूत्रं पिबेदञ्जलिपञ्चकम् २७५
मरणाच्छुद्धिमाप्नोति जीवेद्यदि विशुध्यति
मद्यस्य प्रतिषिध्यर्थं घृतं क्षीरमथाम्बु वा २७६
प्राशयित्वाऽग्निवर्णन्तु तद्वत्तां शुद्धिमाप्नुयात्
दत्त्वा सुवर्णं विप्राय गाञ्च दत्त्वा विशुध्यति २७७
क्षत्रविट्शूद्रजातीनां सुवर्णे तु यथाक्रमम्
पादोनमर्द्धं पादं वा चरेद् व्रतं यथोक्तवत् २७८
समेष्वर्धं प्रकुर्वीत कामतः पूर्णमाचरेत्
कामतः स्वर्णहारी तु राज्ञे मुसलमर्पयेत् २७९
स्वकर्म ख्यापयंश्चैव हतो मुक्तोऽपि वा शुचिः
राज्ञा यदि विमुक्तः स्यात्पूर्ववद्व्रतमाचरेत् २८०
आत्मतुल्यसुवर्णं वा दद्याद्विप्रस्य तुष्टिकृत्
तत्समव्यतिरिक्तेषु पादमेव चरेद् व्रतम् २८१
चान्द्रायणं पराकं वा कुर्यादल्पेषु सर्वशः
द्रव्यप्रत्यर्पणं कर्तुस्तन्मूल्यद्रव्यमेव वा २८२
व्रतं समाचरेत्कृत्वा यथा परिषदीरितम्
बलाच्छौर्य्येण वा स्नेहाद्व्यवहारादिनाऽपि वा २८३
समाहरति यद्द्रव्यं तत्सर्वं स्तेयमुच्यते
देशं कालं वयः शक्तिं पापञ्चावेक्ष्य सर्वतः २८४
प्रायश्चित्तं प्रदातव्यं धर्मविद्भिर्मनीषिभिः

भगिनीं मातरं पुत्रीं स्नुषामाचार्ययोषितम् २८५
अकामतः सकृद्गत्वा चरेत्पूर्णव्रतं नरः
पश्चिमाभिमुखां गङ्गां कालिन्द्या सह सङ्गताम् २८६
प्लक्षप्रस्रवणं पुण्यं द्वारकां सेतुमेव वा
चन्द्रपुष्करणीं वाऽपि वेणी सागरसङ्गमम् २८७
गोदावर्याः शवर्या वा गत्वा तत्राऽऽचरेद्व्रतम्
पूर्ववत् द्वादशाब्दानि चरेद् व्रतमनुत्तमम् २८८
कृष्णाय नम इत्येष मन्त्रः सर्वाघनाशनः
इममेव जपन्मन्त्रं ध्यात्वा हृदि सनातनम् २८९
त्रिसन्ध्यास्वयुतं भक्त्या नित्यं द्वादशवत्सरम्
चान्द्रायणैः पराकैर्वा कृच्छ्रैर्वा शमयेत्समाः २९०
जीवे क्षीणेऽथवा पुण्यकामी मण्डपपाटलैः
निवसित्वा बहिर्ग्रामात् क्षितिशायी जितेन्द्रियः २९१
मनः सन्तापकरणमुद्वहेच्छोकमन्ततः
सदा कृष्णं हरिं ध्यायन् जपन्मन्त्रमनुत्तमम् २९२
द्वादशाब्दाद्विमुच्येत पापादस्मात्तपो बलात्
भगिन्यादिषु योषित्सु यो गच्छेत्कामतो नरः २९३
प्रतप्तासमतोयेन समाश्लिष्य हुताशने
शयित्वा सुमहद्वह्नौ दग्धः शुद्धिमवाप्नुयात् २९४
एतासु मतिदुष्टासु कामतो बहुशो व्रजेत्
एवमग्निं विशेद्धीमान् पापं विज्ञाप्य पर्षदि २९५
अकामतः सकृद् गत्वा चरेद्धर्मव्रतं नरः
अभ्यासे तु चरेत्पूर्णं कामतः सकृदेव च २९६
कामतोऽभ्यासविषये तत्रापि मरणान्तिकम्
समेष्वर्थं प्रकुर्वीत सकृदेव ह्यकामतः २९७
कामतस्तु चरेत्पूर्णमभ्यासे मरणान्तिकम्

अकामतो वाऽभ्यासे तु पूर्णमेव व्रतं चरेत् २९८
अन्यास्वपि च नारीषु सकृद्गत्वाऽप्यकामतः
पादमेवाऽऽचरेद्विद्वानभ्यासे त्वर्थमाचरेत् २९९
साधारणासु सर्वासु चरेच्चान्द्रायणव्रतम्
कामतो द्विगुणं तासु अभ्यासे व्रतमाचरेत्
स्वदारास्वास्यगमने पुंसि तिर्यक्षु कामतः ३००
चान्द्रायणं पराकं वा प्राजापत्यमथापि वा
उदक्यां सूतिकां गत्वा चरेत्सान्तपनं व्रतम् ३०१
चान्द्रायणं तथाऽन्यासु कामतो द्विगुणं चरेत्
अष्टम्याञ्च चतुर्दश्यां दिवा पर्वणि मैथुनम् ३०२
कृत्वा सचैलं स्नात्वा च वारुणीभिश्च मार्जयेत्
चण्डालीं पुंश्चलीं म्लेच्छां पाषण्डीं पतितामपि ३०३
रजकीं बुरुडीं व्याधां सर्वा ग्रामान्त्यजाः स्त्रियः
अकामतः सकृद्गत्वा चरेच्चान्द्रायणव्रतम् ३०४
अभ्यासे तु व्रतं पूर्णन्ताभिश्च सह भोजने
कामतस्तु सकृद्गत्वा भुक्त्वा त्वर्थव्रतं चरेत् ३०५
तत्र भूयश्चरेत्पूर्णमभ्यासे मरणान्तिकम्
यो येन सम्वसेदेषान्तत्पापं सोऽपि तत्समः ३०६
संलापस्पर्शनादेव शय्याशनासनादिभिः
तद्वदेवाऽऽचरेत्सर्वं व्रतं द्वादशवार्षिकम् ३०७
अकामतश्चरेद्धर्मं षण्मासात्पादमाचरेत्
मासत्रये द्विवर्षं स्यान्मासमात्रे तु वत्सरम् ३०८
कामतो द्विगुणं तत्र चरेदब्दादिकं व्रतम्
ऊर्द्धन्तु वत्सरात्पूर्णं द्वैगुण्याद्यमतः क्रमात् ३०९
कामतो वत्सरादूर्ध्वं द्विगुणव्रतमाचरेत्
ऊर्ध्वं द्विवर्षात्तस्यापि मरणान्तिकमुच्यते ३१०

यजनाध्यापनाद्दानात्पानाच्च सह भोजनात्
सद्य एव पतत्यस्मिन् पतितेन सहाऽऽचरन् ३११
तत्राप्यकामतस्त्वर्थं कामतः पूर्णमाचरेत्
षरामासे वत्सरेऽप्यत्र द्विगुणं त्रिगुणं स्मृतम् ३१२
ऊर्ध्वे तु निष्कृतिर्न स्याद् भृग्वग्निपतनं विना
द्वितीयस्य तृतीयस्य नेष्यते मरणान्तिकम् ३१३
अर्द्धं पादं समुद्दिष्टं कामतो द्विगुणं तथा
ब्रह्मकूर्चोपवासेन चतुर्थस्य विनिष्कृतिः २१४
पञ्चमस्य न दोषः स्यादिति धर्मविदो विदुः
अन्येषामपि संसर्गात्प्रायश्चित्तं प्रकल्पयेत् ३१५
पतनीयेषु नारीणां मरणान्तिकमुच्यते
अकामतश्चरेद्धर्मव्रतं पृथु यथोदितम् ३१६
व्यभिचारे तु सर्वत्र कामतो मरणाच्छुचिः
अकामतश्चरेत्पूर्णं प्रातिलोम्यं गता सती ३१७
अर्द्धमेवाऽऽनुलोम्येषु तथैव भ्रूणहादिषु
यतिश्च ब्रह्मचारी च गत्वा स्त्रियमकामतः ३१८
गुरुतल्पगमुद्दिष्टं पूर्णमर्थं समाचरेत्
नामतो ब्रह्मचारी तु पूर्णमेवाऽऽचरेद्व्रतम् ३१९
यतेस्तु मरणाच्छुद्धिः शिश्नः स्यात्कृन्तनेन वा
तयोस्तु रेतः स्खलने कृच्छ्रं चान्द्रायणं चरेत् ३२०
जप्त्वा सहस्रं गायत्र्या गृहस्थः शुद्धिमाप्नुयात्
द्विसहस्रं वनस्थस्तु जपेद्रेतो निपातने ३२१
तत्रापि कामतस्तेषां द्विगुणत्रिगुणादिकम्
परिव्राजनकामस्तु नयनोत्पाटनं तथा ३२२
एवं समाचरेद्धीमान् प्रायश्चित्तमतन्द्रितः
प्रायश्चित्तमकुर्वाणः पापेषु निरतः सदा ३२३

कल्पायुतशतं गत्वा नरकं प्रतिपद्यते
धृत्वा गोचर्ममात्रन्तु सममेकं निरन्तरम् ३२४
पञ्चगव्यं पिबन् गोघ्नो गुरुगामी विशुध्यति
गोमूत्रेणैव च स्नात्वा पीत्वा चाऽऽचम्य वारिभिः ३२५
विष्णोः सहस्रनामानि जपेन्नित्यं समाहितः
शयीत गोव्रजे रात्रौ गवां हितमनुस्मरन् ३२६
व्याघ्रादिभिर्गृहीतां गां पङ्के निपतितां तथा
च चरेदथवा प्राणान्तदर्थं वै परित्यजेत् ३२७
तेनैव हि विशुद्धः स्यादसम्पूर्णव्रतोऽपि वा
व्रतान्ते गोप्रदो भूत्वा ततः शुद्धिमवाप्नुयात् ३२८
गोस्वामिने च गां दत्त्वा पश्चादेवं व्रतं चरेत्
दद्यात्त्रिरात्रमुपोष्य वृषमेकञ्च गा दश ३२९
योक्त्रे च गृहदाहाद्यैर्बन्धनैर्वा हता यदि
मतिपूर्वेण गां हत्वा चरेत्त्रैवार्षिकं व्रतम् ३३०
द्विवर्षं पूर्ववद्वाऽपि चर्मणाऽऽर्द्रेण वाससा
कपिलां गर्भिणीं वाऽपि वृषं हत्वा च कामतः ३३१
व्रतं द्वादशवर्षाणि चरेद् ब्रह्मव्रतोदितम्
आचार्यदेवविप्राणां हत्वा च द्विगुणं चरेत् ३३२
होमधेनुं प्रसूताञ्च दाने च समलङ्कृताम्
उपभुक्तां वृषेणापि ताञ्च द्वादशवार्षिकम् ३३३
निष्पीडनं वाऽपि तेषु दोषेष्वल्पमतन्द्रितः
शरणागतबालस्त्रीघातुकैः सम्वसेन्न तु ३३४
चीर्णव्रतानपि चरन्कृतघ्नानपि सर्वदा
अग्निदाङ्गरदां चण्डीं भर्तृघ्नीं लोकघातिनीम् ३३५
हिंस्त्रयंस्तु विधानस्त्रीं हत्वा पापं न गच्छति
गुरुं वा बालवृद्धान्वा श्रोत्रियं वा बहुश्रुतम् ३३६

आततायिनमायान्तं हन्यादेवाविचारयन्
नाऽऽततायिवधे दोषो हन्तुर्भवति कश्चन ३३७
प्रख्यातदोषः कुर्वीत परित्यक्तं यथोदितम्
अनभिख्यातदोषस्तु रहस्यव्रतमाचरेत् ३३८
कण्ठमात्रजले स्थित्वा राममन्त्रं समाहितः
जपेद्वा दशसाहस्रं ब्रह्महा शुद्धिमाप्नुयात् ३३९
सुरापः स्वर्णहारी तु जपेदष्टाक्षरं तथा
लक्षं जप्त्वा कृष्णमन्त्रं मुच्यते गुरुतल्पगात् ३४०
उपोष्यान्तजले स्थित्वा वासुदेवमनुं शुभम्
जपेद्द्वादशसाहस्रं गोघ्नः प्रयतमानसः ३४१
असंख्यानि च पापानि अनुक्तान्यपि यानि च
चित्तस्थो भगवान्कृष्णः सर्वं हरति तत्क्षणात् ३४२
एकादश्युपवासस्य फलं प्राप्नोति मानवः
आषाढादिचतुर्मासे कृते भुक्त्वा जितेन्द्रियः ३४३
दुग्धाब्धौ शेषपर्यङ्के शयानं कमलापतिम्
ध्यात्वा समर्चयेन्नित्यं महद्भिर्मुच्यते ह्यघैः ३४४

इति रहस्यप्रायश्चित्तवर्णनम्

अथ महापापादिप्रायश्चित्तप्रकरणवर्णनम्

रजस्वलां सूतिकाञ्च चण्डालं पतितं तथा ३४५
पाषण्डिनं विकर्मस्थं शैवं स्पृष्ट्वाऽप्यकामतः
गोमयेनानुलिप्ताङ्गः सवासा जलमाविशेत् ३४६
गायत्र्यष्टशतं जप्त्वा घृतं प्राश्य विशुध्यति
स्पृष्ट्वा तु कामतः स्नात्वा चरेत्सान्तपनं व्रतम् ३४७
श्वपचं पतितं स्पृष्ट्वा गोपालव्यजनादृतम्
विड्वराहं शुनङ्काकं गर्दभं यूपमेव च ३४८
मद्यं मासं तथैवोष्ट्रं विण्मूत्रं दशमेव च

करकञ्जलफेनञ्च वृक्षनिर्यासमेव च ३४९
करञ्जं लशुनञ्चानुगच्छति स्वस्य शुद्धये
सचैलमेकवाह्यापः सावित्रीं त्रिशतं जपेत् ३५०
तत्स्पृष्टस्पृष्टिनौ स्पृष्ट्वा सवासा जलमाविशेत्
ऊर्ध्वमाचमनं प्रोक्तं धर्मविद्भिरकल्मषैः
उच्छिष्टकेशभस्मास्थिकपालं मलमेव च ३५१
स्नानार्द्रधरणीञ्चैव स्पृष्ट्वा स्नानं समाचरेत्
प्रक्षाल्य पादौ संक्रम्य तथैवाऽऽचम्य वारिणा ३५२
मन्त्रसन्मार्जितजलं स्पृष्ट्वा ताञ्च विशुध्यति
विशिष्टानाञ्च विप्राणां शुरूणां व्रतशालिनाम् ३५३
विनीततराणामुच्छिष्टं स्पृष्ट्वा स्नानं समाचरेत्
शैवानां पतितानाञ्च वाह्यानान्त्यक्तकर्मणाम् ३५४
उच्छिष्टस्पर्शनं कृत्वा चरेच्चान्द्रायणं व्रतम्
उच्छिष्टेन स्वयं चान्द्यमुच्छिष्टं यद्यकामतः ३५५
स्पृष्ट्वा सचैलं स्नात्वा च सावित्र्यष्टशतं जपेत्
कामतश्चाऽऽचरेत्कृच्छ्रं ब्रह्मकूर्चं द्विजोत्तमः ३५६
राजानञ्च विशं शूद्रं चरेच्चान्द्रायणं द्विजः
तौ च स्नात्वा चरेत्कृच्छ्रं गां वा दद्यात्पयस्विनीम् ३५७
उच्छिष्टिनं स्पृशन् शूद्रमुच्छिष्टं श्वानमेव वा
सवासा जलमाप्लुत्य चरेत्सान्तपनव्रतम् ३५८
तत्रापि कामतः स्पृष्टा पराकद्वयमाचरेत्
पञ्चगव्यं पिबेच्छूद्रः स्नात्वा नद्यां विधानतः ३५९
चण्डालं पतितं मद्यं सूतिकाञ्च रजस्वलाम्
उच्छिष्टेन तु संस्पृष्टः पराकत्रयमाचरेत् ३६०
उच्छिष्टेन चिरं कालमुषित्वा स्नानमाचरेत्
उच्छिष्टाशौचमरणे चरेदब्दं द्विजातयः ३६१

रजस्वला सूतिका वा पञ्चत्वं यदि चेद्गता
पञ्चगव्यैः स्नापयित्वा पावमान्यैर्द्विजोत्तमाः ३६२
प्रत्यृचं कलशैः स्नाप्य सपवित्रैर्जलैः शुभैः
शुभ्रवस्त्रेण सम्वेष्ट्य दाहं कुर्याद्विधानतः ३६३
चण्डालात् ब्राह्मणात्सर्पात्क्रव्यादादुदकादिभिः
हतानामपि कुर्व्वीत पूर्ववद्द्विजपुङ्गवः ३६४
तत्रापि कामतः कुर्यात् षडब्दं तस्य बान्धवाः
विषाद्यैर्घनशस्त्राद्यैरात्मानं यदि घातयेत् ३६५
गोशतं विप्रमुख्येभ्यो दद्यादेकं वृषं तथा
नारायणबलिं कृत्वा सर्वमप्यौर्ध्वदेहिकम् ३६६
रजस्वला तु या नारी स्पृष्ट्वा चान्यां रजस्वलाम्
चण्डालं पतितं वाऽपि शुनं गर्दभमेव च ३६७
तावत्तिष्ठेन्निराहारा चरेत्सान्तपनं व्रतम्
स्पृष्ट्वाऽप्यकामतः स्नात्वा पञ्चगव्यैः शुभैर्जलैः ३६८
चातुर्वर्णस्य गेहेषु चण्डालः पतितोऽपि वा
अन्तर्वत्नी भवेत्सा चेत्कथं स्यात्तत्र निष्कृतिः ३६९
तद्गृहन्तु परित्यक्त्वा दग्ध्वा वाऽन्यत्र संस्थितः
संसर्गोक्तप्रकारेण प्रायश्चित्तं समाचरेत् ३७०
पृथक्पृथक्प्रकुर्वीरन् सर्वे गृहनिवासिनः
दाराः पुत्राश्च सुहृदः प्रायश्चित्तं यथोदितम् ३७१
सभर्तृकाणां नारीणां वपनन्तु विवर्जयेत्
सर्वान् केशान् समुद्धृत्य च्छेदयेदङ्गुलित्रयम् ३७२
केशानां रक्षणार्थाय द्विगुणं व्रतमाचरेत्
प्रायश्चित्ते तु सम्पूर्णे कृत्वा सान्तपनं व्रतम् ३७३
ब्रह्मकूर्चोपवासं वा विशुध्यन्ति तदेनसः
अर्वाक्सम्वत्सरार्धात्तु गृहदाहं न चोदितम् ३७४

यद्गृहे पातकोत्पत्तिस्तत्र यत्नेन दाहयेत्
त्यजेद्वा संनिकृष्टाच्च शुद्धिश्चैवाऽऽत्मनस्ततः ३७५
सन्बन्धाच्चैव संसर्गात्तुल्यमेव नृणामघम्
तस्मात्संसर्गसम्बधान्पतितेषु विवर्जयेत् ३७६
चण्डालपतितादीनां तोयं यस्तु पिवेन्नरः
पराकं कामतः कुर्याद्ब्रह्मकूर्च्चमकामतः ३७७
अभ्यासे तु षडब्दं स्याच्चान्द्रायणमकामतः
चण्डालानां तडागे वा नदीनां तीर्थ एव वा ३७८
स्नात्वा पीत्वा जलं विप्रः प्राजापत्यमकामतः
कामतस्तु पराकं वा चान्द्रायणमथाऽपि वा ३७९
अभ्यासे तु व्रतं पूर्णं षडब्दं स्यादकामतः
सर्वेषां प्रतिलोमानां पीत्वा सन्तापनं चरेत् ३८०
चान्द्रायणं पराकं वा त्र्यब्दं वाऽपि यथाक्रमम्
भोजने गमनेऽप्येवं प्रायश्चित्तं समाचरेत् ३८१
चाण्डालपतितादीनां गृहेष्वन्नमपि द्विजः
भुक्त्वाऽब्दमाचरेत्कृच्छ्रं चान्द्रायणमकामतः ३८२
चण्डालवाटिकायान्तु सुप्त्वा भुक्त्वाऽप्यकामतः
चरेत्सान्तपनं कृच्छ्रं चान्द्रायणमथाऽपि वा ३८३
चण्डालवाटिकायान्तु मृतस्याब्दं विशोधनम्
स्नापनं पञ्चगव्यैश्च पावमान्यैः शुभैर्जलैः ३८४
शूद्रान्नं सूतिकान्नं वा शुना स्पृष्टञ्च कामतः
भुक्त्वा चान्द्रायणं कृच्छ्रं पराकं वा समाचरेत् ३८५
जलं पीत्वा तयोर्विप्रः पञ्चगव्यं पिबेद् द्र्यहम्
चण्डालः पतितो वाऽपि यस्मिन् गेहे समाचरेत्
त्यक्त्वा मृण्मयभाण्डानि गोभिः संक्रामयेत् त्रयम् ३८६
मासादूर्ध्वं दशाहन्तु द्विमासं पक्षमेव तु

षरामासात्तु तथा मासं गवां वृन्दं निवेशयेत् ३८७
ऊर्ध्वन्तु दहनं प्रोक्तं लाङ्गुलेन च खातनम्
ब्रह्मकूर्च्चं तथा कृच्छ्रं चान्द्रायणमथापि वा ३८८
ग्रतिकृच्छ्रं पराकञ्च त्र्यब्दं वाऽपि समाचरेत्
षडब्दमूर्ध्वं षरामासात्प्रायश्चित्तं समाचरेत् ३८९
वत्सरादूर्ध्वसम्पूर्णं व्रतमेवाऽऽचरेद्बुधः
ग्रमेध्यशवचराडालमद्यमांसादिदूषितात् ३९०
कूपादुद्धृत्य कलशैः सहस्त्रं रेचयेज्जलम्
निक्षिप्य पञ्चगव्यानि वारुणैरपि मन्त्रयेत् ३९१
तडागस्यापि शुध्यर्थं गोभिः संक्रामयेज्जलम्
धान्यन्तु क्षालनाच्छुद्धिर्बाहुल्यं प्रोक्षणादपि ३९२
रसानान्तु परित्यागश्चाराडालादिप्रदूषणात्
प्रासाददेवहर्म्याणां चराडालपतितादिषु ३९३
ग्रन्तः प्रविष्टेषु तदा शुद्धिः स्यात्केन कर्मणा
गोभिः संक्रमणं कृत्वा गोमूत्रेणैव लेपयेत् ३९४
पुरायाहं वाचयित्वाऽथ तत्तोयैर्दर्भसंयुतैः
सम्प्रोक्ष्य सर्वतः पश्चादेवं समभिषेचयेत् ३९५
पञ्चामृतैः पञ्चगव्यैः स्नापयित्वाऽथ वैष्णवः
प्रत्यृचं पावमान्यैश्च वैष्णवैश्चाभिषेचयेत् ३९६
ग्रष्टोत्तरसहस्त्रं वा शतमष्टोत्तरं तु वा
चतुर्भिर्वैष्णवैर्मन्त्रैः स्नाप्य पुष्पाञ्जलिं तथा ३९७
श्रीसूक्तेन तदा दिव्यैर्दद्यान्नीराजनं ततः
ग्रवैष्णवस्पर्शनेऽपि एवं कुर्वीत वैष्णवः
भिन्ने बिम्बे तथा दग्धे परित्यक्त्वैव तं गृहे ३९८
वैदेहीं वैष्णवीमिष्ट्वा पुनः स्थापनमाचरेत्
चोराद्यपहृते नष्टे वासुदेवीं यजेच्चरुम् ३९९

स्थानान्तरगते बिम्बे पुनः स्थापनमाचरेत्
तोयाधिवासनं वेद्यामधिरोहणमेव च ४००
नयनोन्मीलनं दीक्षां वर्जयित्वाऽन्यमाचरेत्
पञ्चगव्यैः स्नापयित्वा पञ्चत्वक्पल्लवाञ्चितैः ४०१
मङ्गलद्रव्यसंयुक्तैरद्भिः समभिषेचयेत्
सूक्तैश्च ब्राह्मणस्पत्यैरविगैर्वैष्णवीस्तथा ४०२
चतुर्भिर्वैष्णवैर्मन्त्रैः पृथगष्टोत्तरं शतम्
वैष्णव्या चैव गायत्र्या शङ्खेन स्नापयेद्बुधः ४०३
ध्रुवसूक्तमृचं स्मृत्वा जपन्संस्थापयेद्धरिम्
ततस्तन्मूर्तिमन्त्रेण मूलमन्त्रेण वा द्विजः ४०४
दद्यात्पुष्पसहस्राणि देवतां स मनुं स्मरन्
पश्चात्सावरणं विष्णोरर्चयित्वा विधानतः ४०५
इन्द्रसोमं सोमपतेरिति सूक्तमनुत्तमम्
जपन्भक्त्याऽथ देवैस्तु दद्यान्नीराजनं द्विजः ४०६
प्रदक्षिणं नमस्कारं कृत्वा विप्रांस्तु भोजयेत्
अवैष्णवेन विप्रेण शूद्रेणैवार्चिते हरौ ४०७
सहस्रमभिषेकं च पुष्पाञ्जलिसहस्रकम्
महाभागवतो विप्रः कुर्यान्मन्त्रद्वयेन च ४०८
देवतोत्तरसम्पर्कं विना स्वाहरणं हरौ
अवैष्णवानां मन्त्राणां पक्वान्नस्य निवेदने ४०९
कृत्वा नारायणीमिष्टिं पुनः संस्कारमाचरेत्
देशान्तरगते बिम्बे चिरकालमनर्चिते ४१०
अधिवासादिकं सर्वं पूर्ववद्वैष्णवोत्तमः
विष्णोरुत्सवमध्ये तु विद्युत्स्तनितसम्भवे ४११
रथे बिम्बे ध्वजे भग्ने बिम्बे च पतितो भुवि
ग्रामदाहेऽश्मवर्षे च गुरावृत्विजि वै मृते ४१२

नालङ्कृतेषु विधिषु परिणीते जनार्दने
अवैदिकक्रियोपेते जपहोमादिवर्जिते ४१३
कुर्वीत महतीं शान्तिं वैष्णवीं वैष्णमोत्तमः
अग्निनाशे तु तन्मध्ये पुनरादानमाचरेत् ४१४
कुर्वीत वैनतेयेष्टिं वैष्वक्सेनीमथापि वा
श्वशूकरादिसम्पर्के पवित्रेष्टिं समाचरेत् ४१५
वैष्णवेष्टिं प्रकुर्वीत पाषण्डादिप्रदूषिते
अथास्य संप्लवे विष्णोर्यत्र यत्र च सङ्करम् ४१६
तत्र तत्र यजेदिष्टिं पावमानीं द्विजोत्तमः
स्वापचारैस्तथाऽन्यैर्वा मुच्यते सर्वकिल्बषैः ४१७
अवैष्णवेन विप्रेण स्थापिते मधुसूदने
तद्राष्ट्रं वा भूपतिर्वा विनाशमुपयास्यति ४१८
कुर्वीत वासुदेवेष्टिं सर्वं पापं प्रशामयेत्
महाभागवतेनैव पुनः संस्कारमाचरेत् ४१९
सेनेशवैनतेयादि नित्यानाञ्च दिवौकसाम्
मुक्तानामपि पूजार्थं बिम्बानि स्थापयेद्यदि ४२०
स निवेश्यै करात्रन्तु गव्यैः स्नाप्याऽथ देशिकः
सर्ववैष्णवसूक्तैश्च तद्गायत्र्या सहस्रकम् ४२१
शङ्खेनैवाभिषिच्याथ भगवत्पुरतो न्यसेत्
स्थण्डिलेऽग्निं प्रतिष्ठाप्य यजेच्च पुरतो हरेः ४२२
अस्य वामेति सूक्तेन पायसं मधुमिश्रितम्
अष्टोत्तरशतं पश्चादाज्यं मन्त्रचतुष्टयात् ४२३
सुवर्णतार्क्ष्यसूक्ताभ्यां पृषदाज्यं यजेत्ततः
तिलैर्व्याहृतिभिर्हुत्वा पश्चादष्टोत्तरं शतम् ४२४
वैकुण्ठं पार्षदञ्चैव होमशेषं समापयेत्
अहमस्मीतिसूक्तेन पीठे संस्थापयेद्बुधः ४२५

प्रणवादि चतुर्थ्यन्तनामभिस्तत्प्रकाशकैः
आवाह्य पूजयित्वाऽथ दद्यात्पुष्पाञ्जलिं ततः ४२६
द्वादशार्णेन मनुना सहस्रमथवा शतम्
सोमरुद्रेति सूक्तेन दीपैर्नीराजयेत्ततः ४२७
भोजयित्वा ततो विप्रान् गुरुं सम्यक् प्रपूजयेत्
मत्स्यकूर्मादिमूर्तीनामेवं संस्थापनं चरेत् ४२८
तत्तत्प्रकाशकैर्मन्त्रैर्जपहोमादिकं चरेत्
सहस्रनामभिर्दद्यात्पुष्पाणि सुरभीणि च ४२९
वापीकूपतडागानां तरुणां स्थापने तथा
वारुणीभिश्च सौम्यैश्च जपहोमादिकं चरेत् ४३०
तरूणां स्थापने गोपकृष्णं मातरमेव च
ताभ्यामेव तु मन्त्राभ्यां सहस्रं जुहुयाद्धृतम् ४३१
वैनतेयाङ्कितं स्तम्भं मध्ये संस्थापयेद्बुधः
अवैष्णवान्धये जातः कृत्वेष्टिं वैष्णवीं द्विजः ४३२
वैष्णवैः पञ्चसंस्कारैः संस्कृतो वैष्णवो भवेत्
देवतान्तरशेषस्य भोजने स्पर्शने तथा ४३३
अनर्चिते पद्मनाभे तस्यानर्पितभोजने
अवैष्णवानां विप्राणां पूजने वन्दने तथा ४३४
याजनेऽध्यापने दाने श्राद्धे चैषाञ्च भोजने
अनर्चिते भागवते हरिवासरभोजने ४३५
प्रायश्चित्तं प्रकुर्व्वीत वैय्यूही मिष्टिमुत्तमाम्
पश्चाद्भागवतानाञ्च पिवेत्पादजलं शुभम् ४३६
एतत्समस्तपापानां प्रायश्चित्तं मनीषिभिः
निर्णीतं भगवद्भक्तपादामृतनिषेवणम् ४३७
अङ्गीकृतं महाभागैर्महाभागवतैर्द्विजैः
सर्व्वापचारैर्मुच्येत परां वृतिञ्च विन्दति ४३८

प्रायश्चित्ते तथा चीर्णे महाभागवताद् द्विजात्
वैष्णवैः पञ्चसंस्कारैः संकृतो हरिमर्चयेत् ४३६
इति वृद्धहारीतस्मृतौ महापापादिप्रायश्चित्तप्रकरणं
नाम षष्ठोऽध्यायः

सप्तमोऽध्यायः
अथ नानाविधोत्सवविधानवर्णनम्

अम्बरीष उवाच
भगवन् भवता प्रोक्ता विष्णोराराधनक्रिया
प्रायश्चित्तमकृत्यानामसतां दण्डमेव च १
अधुना श्रोतुमिच्छामि शाश्वतीं वृत्तिमुत्तमाम्
इष्टीनाञ्च विधानानि विशेषांश्चोत्सवान् हरेः २
हारीत उवाच
शृणु राजन् प्रवक्ष्यामि सर्वं निरवशेषतः
इष्टीनाञ्च विधानञ्च हरेत्सवकर्मणाम् ३
नारायणी वासुदेवी गारुडी वैष्णवी तथा
वैय्यूही वैभवी पाद्मी पवित्री पावमानिका ४
सौदर्शिनी च सेनेशी आनन्ती च शुभाह्वया
महाभागवतीत्येताः सर्वपापहराः शुभाः ५
प्रायश्चित्तार्थमपि वा भोगार्थं वा समाचरेत्
पूर्वं विघनसे विष्णुः प्रोक्तवान् विघनसा भृगोः ६
प्रोक्तं ममेरितं तेन भृगुणा दिव्यमुत्तमम्
गुह्यं तत्सर्ववेदेषु निश्चितं ते ब्रवीम्यहम् ७
अग्निर्वै देवानामव मे विष्णुरीश्वरः
तदन्तरेण वै सर्वा देवता इति ह श्रुतिः ८
निवसन्ति पुरोडाशमग्नौ वैष्णवमव्ययम्

देवाश्च ऋषयः सर्वे योगिनः सनकादयः ९
अग्नौ यद्धूयते हव्यं विष्णवे परमात्मने
तदग्नौ वैष्णवं प्रोक्तं सर्वदेवोपजीवनम् १०
एतदेवहि कुर्वन्ति सदा नित्या अपीश्वराः
विमुक्ता अपि भोगार्थमेतमेव मुमुक्षवः ११
एतदेव परं प्रीतिः सश्रियः परमात्मनः
एतद्विना न तुष्येत भगवान् पुरुषोत्तमः १२
यज्ञार्थमेव संसृष्टमात्मवर्गं चतुर्विधम्
यज्ञार्थात्कर्मणोऽन्यत्तु तदेषां कर्मबन्धनम् १३
वह्निर्जिह्वा भगवतो वेदा अङ्गाः सदाऽध्वरे
अस्थीनि समिधः प्रोक्ता रोमा दर्भाः प्रकीर्तिताः १४
स्वाहाकारः शिरः प्रोक्तं प्राणा एव हवींषि च
सर्ववेदक्रिया भोगा मन्त्राः पक्षयः प्रकीर्तिताः १५
एवं यज्ञवपुर्विष्णुर्विदित्वैनं हुताशने
जुहुयाद्वै पुरोडाशं अज्ञात्वैवम्पतेदथ १६
यज्ञो यज्ञपति यज्वा यज्ञाङ्गो यज्ञवाहनः
यज्ञभृद्यज्ञकृद्यज्ञी यज्ञभुग्यज्ञसाधनः १७
यज्ञान्तकृद्यज्ञगुह्यमन्नमन्नाद एव च
तस्मादेनं विदित्वैवं यज्ञं यज्ञेन पूजयेत् १८
कोऽयं लोकोऽस्त्ययज्ञस्य कथं स्यात्परतः शुचिः
द्रव्ययज्ञास्तपोयज्ञा योगयज्ञास्तथा परे १९
स्वाध्यायज्ञानयज्ञाश्च सदा कुर्वन्ति योगिनः २०
हरेर्भोगतया कुर्यान्न साधनतया क्वचित्
साधनं भगवान् विष्णुः साध्याः स्युर्वैदिकाः क्रियाः २१
शेषभूतश्च जीवस्य तद्दास्यैकफलाः क्रियाः
श्रुतिस्मृत्युदितं कर्म तद्दास्यं परिकीर्तितम् २२

नैसर्गिकं तथा कुर्यात्तद्दास्यंकं निकीर्तितम्
वैदिकेनैव मार्गेण पूजयेत्परमेश्वरम् २३
अन्यथा नरकं याति कल्पकोटिशतत्रयम्
तस्माच्छ्रुत्युक्तमार्गेण यजेद्विष्णुं हि वैष्णवः २४
अर्चायामर्चयेत्पुष्पैरग्नौ च जुहुयाद्धविः
ध्यायेत्तु मनसा वाचा जपेन्मन्त्रान् सुवैदिकान् २५
एवं विदित्वा सत्कर्म भोगार्थं परमात्मनः
कुर्वीत परमैकान्ती पत्युः पत्नी यथा प्रिया २६
इदं प्रसङ्गेणोक्तं स्याद्विधानं तद्ब्रवीमि ते
पूर्वपक्षदशम्यान्तु स्नात्वा सम्पूज्य केशवम् २७
स्वस्तिवाचनपूर्वेण कुर्यादत्राङ्कुरार्पणम्
हरिं नारायणेष्ट्यर्थमिति सङ्कल्प्य पूजयेत् २८
विष्णुप्रकाशकै राज्यं भूसूक्ताभ्यां शतं ततः
मन्त्रेण चैव वैकुण्ठं पार्षदं हुत्वा समापयेत् २९
अयुतं तु जपेन्मत्रं होमञ्चाष्टोत्तरं शतम्
शेषं निवेद्य देवाय भुञ्जीयात्स्वयमेव च ३०
ततो मौनी जपेन्मत्रं शयीत पुरतो हरेः
प्रभाते च नदीं गत्वा स्नात्वा सन्तर्प्य देवताः ३१
सन्ध्यामन्वास्य चाऽऽगत्य स्वगेहे समलङ्कृते
वेद्यां संपूज्य देवेशं मन्त्ररत्नविधानतः ३२
सप्तावरणसंयुक्तं महिषीभिः समन्वितम्
अभ्यर्च्य गन्धपुष्पाद्यैर्धूपदीपनिवेदनैः ३३
अर्चयित्वा विधानेन कुण्डं दक्षिणभागतः
विस्तरायामनिम्नैश्च हस्तमात्रन्त्रिमेखलम् ३४
तत्र वह्निं प्रतिष्ठाप्य इध्माधानान्तमाचरेत्
ओङ्कारः स्यात्परं ब्रह्म सर्वमन्त्रेषु नायकः ३५

त्र्यक्षरं तत्त्रयाणाञ्च वेदानां बीजमुच्यते
अजायन्त ऋचः पूर्वमकाराद्विष्णुवाचकात् ३६
श्रीवाचकादुकारात्तु यजूंषि तदनन्तरम्
अजायन्त तयोः सङ्गात्सामान्यन्यान्यनेकशः ३७
तयोर्दासो मकारेण प्रोच्यते सर्वदेहिनः
कारणं सर्ववर्णानामकारः प्रोच्यते बुधैः ३८
अकारो वै च सर्वा वाक् सैषा स्पर्शोष्मभिः सदा
वह्नौ सा व्यज्यमानाऽपि नानारूपा इति श्रुतिः ३९
अकार एव लुप्यन्ति सर्वमन्त्राक्षराणि हि
अकारो वासुदेवः स्यात्तस्मिन् सर्वं प्रतिष्ठितम् ४०
मन्त्रो हि बीजं सर्वत्र क्रिया तच्छक्तिरुच्यते
मन्त्रतन्त्रसमायुक्तो यज्ञ इत्यभिधीयते ४१
मन्त्रः पुमान् क्रिया स्त्री च तदुक्तं मिथुनं स्मृतम्
तस्माद्यजूंषि तन्त्राणि ऋचो मन्त्राणि चाध्वरे ४२
मन्त्रक्रियाजुष्टमेव मिथुनं यज्ञ उच्यते
मन्त्रतन्त्रांशमेते ऋग्यजुषी यज्ञकर्मणि ४३
उद्गीतं तु भवेत्साम तस्मात्तद्वैष्णवं त्रयम्
ऋग्भिरेव तमुद्दिश्य पुरोडाशं यजेद्बुधः ४४
ताभिरेव तु पुष्पाणि दद्यात्कर्मसु शार्ङ्गिणे
इन्द्राग्निवरुणादीनि नामान्युक्तानि तत्र तु
ज्ञेयानि विष्णोस्तान्यत्र नान्येषां स्युः कथञ्चन ४५
अकारे रूढइत्यग्निमिन्द्रत्वं वर ईश्वरे
आत्मनां प्रसवे सूर्यः सौम्यत्वात्साम इत्यतः ४६
वायुः स्याज्जीवतः प्राणाद्वरुणः सर्वजीवनः
मित्रः स्यात्सर्वमित्रत्वादात्मैकत्वाद् बृहस्पतिः ४७
रोगनाशो भवेद्रुद्रो यमः स्यात्तु नियामकः

हिरगयत्वमिति प्रोक्तं नेति प्राप्यत्वमुच्यते ४८
नित्यसत्वाद्धिरगयः स्यात्तद्गर्भत्वाद्धिरगमयः
हिरगयगर्भ इत्युक्तः सत्वगर्भो जनार्दनः ४९
हिरगमयः स भूतेभ्यो ददृशे इति वै श्रुतिः
सर्वान् स त्राति सविता पिता च पितृतत्पिता ५०
स्वर्भूर्भुव इति प्रोक्तो वेदवेद्येति चोच्यते
यस्य छन्दांसि चाङ्गानि स सुवर्णमिहोच्यते ५१
अत्राङ्गं वर्णमित्युक्तं छन्दोमयमुदाहृतम्
गायत्र्युष्णिगनुष्टुप्च बृहती पङ्क्तिरेव च ५२
त्रिष्टुप् च जगती चैव छन्दांस्येतान्यनुक्रमात्
एतानि यस्य चाङ्गानि स सुपर्ण इहोच्यते ५३
यस्माज्जातास्त्रयो वेदा जातवेदाः स उच्यते
पवमानः पावयित्वा शिवः स्यात्सर्वदा शुभात् ५४
सुजनैः सेव्यते यस्तु अतो वै शम्भुरित्यजः
सव्यान्यस्यैव नामानि वैदिकानि विवेचनात् ५५
पुन्नामानि यानि विष्णोः स्त्री नामानि श्रियस्तथा
परस्य वैदिकाः शब्दाः समाकृष्येतरेष्वपि ५६
व्यवह्रियन्ते सततं लोकवेदानुसारतः
न तु नारायणादीनि नामान्यन्यस्य कर्हिचित् ५७
एतन्नाम्नां गतिर्विष्णुरेक एव प्रचक्षते
शब्दब्रह्मत्रयी सर्वं वैष्णवं तदिहोच्यते ५८
देवतान्तरशङ्का तु न कर्तव्या हि वैदिकैः
वषट्कृतं यद्वेदेन तदत्यन्तप्रियं हरेः ५९
स्वाहास्वधाभ्यां नमसा हुतं तद्वैष्णवं स्मृतम्
समिदाज्यैर्या आहुतीर्थे वेदेनैव जुह्वति
यो मनसा सवर इत्यृचां प्रोक्तः सदाध्वरे ६०

वेदेनैव हरिं तस्माद्यजेत द्विजसत्तमः
प्रसङ्गादेव मुक्तं स्याद्विधानं तद्ब्रवीमि ते ६१
ऋग्वेदसंहितायान्तु मण्डलानि दश क्रमात्
एकैकमिष्ट्या होतव्यं चरुणा पायसेन वा ६२
घृतेन वा तिलैर्वाऽपि बिल्वपत्रैरथापि वा
अग्निमील इति पूर्वं मण्डलं प्रत्यृचं यजेत् ६३
पुष्पाणि च तथा दद्यात्सुगन्धीनि जनार्दने
विष्णुसूक्तैर्हविर्हुत्वा चतुर्मन्त्रैः शतं यजेत् ६४
वैष्णवान् भोजयेन्नित्यमग्निञ्चापि सुसंग्रहेत्
उपोषितो दीक्षितश्च यावदिष्टिः समाप्यते ६५
अन्ते चावभृथेष्टिञ्च पुष्पयागञ्च पूर्ववत्
आचार्य ब्राह्मणांश्चापि दक्षिणाभिः प्रपूजयेत् ६६
इमान्नारायणेष्टिञ्च सकृद्वाऽपि यजेत्तु यः
अनधीतवेदश्चेष्टिमयुतं मूलमन्त्रतः ६७
होमं पुष्पाञ्जलिं वाऽपि तथैवायुतमाचरेत्
पूजयित्वा ततो विप्रान्निष्ट्याः सम्यक्फलो भवेत्
अवाक्यपौरुषं सूक्तमष्टोत्तरशतं चरुम्
हुत्वा चतुर्भिर्मन्त्रैश्च लभेदिष्टिं न संशयः ६९
अथ वासुदेवेष्टिरुच्यते
एकादश्यां कृष्णपक्षे समुपोष्य जनार्दनम्
समर्च्चयेद्विधानेन रात्रौ जागरणान्वितः ७०
द्वादश्यां प्रातरुत्थाय स्नायान्नद्यां तिलैः सह
द्वादशार्णेन मनुना सिञ्चेदष्टोत्तरं शतम् ७१
अभिमन्त्र्य जलं पश्चात्तुलसीमिश्रितं पिबेत्
सर्वकर्मस्वभिहित एतदेवाघमर्षणः ७२
तत्तत्कर्मणि तन्मन्त्रं यो जपेदघमर्षणे

स्नात्वा सन्तर्प्य देवर्षीन् कृतकृत्यः समाहितः ७३
गृहं गत्वाऽर्चयेद्देवं वासुदेवं सनातनम्
द्वादशार्णविधानेन कस्तूरीचन्दनादिभिः ७४
जातिकेतककुन्दाद्यैः सुकृष्णतुलसीदलैः
सुधाब्धौ शेषपर्यङ्के समासीनं श्रिया सह ७५
इन्दीवरदलश्यामं चक्रशङ्खगदाधरम्
सर्वाभरणसम्पन्नं सदायौवनमच्युतम् ७६
अनन्तं विहगाधीशं शौनकाद्यैरुपासितम्
त्रिदशेन्द्रैर्विमानस्थैर्ब्रह्मरुद्रादिभिस्तथा ७७
स्तूयमानं हरिं ध्यात्वा अर्चयेत्प्रयतात्मवान्
सर्वमावरणं पश्चादर्च्चयेत्कुसुमादिभिः ७८
प्रथमं महिषीसङ्घं लक्ष्मीभूम्यौ सनीलया
अनन्तरञ्च गरुडधर्मसेनादिभिस्तथा ७९
ऐश्वर्यज्ञानवैराग्याः पूजनीया यथाक्रमम्
सनन्दनश्च सनकः सनत्कुमारः सनातनः ८०
औडुश्च सोमकपिलः पञ्चमो नारदस्तथा
भृगुर्विघनसोऽत्रिश्च मरीचिः कश्यपोऽङ्गिराः ८१
पुलहः स्वायम्भुवो दाल्भ्यो वशिष्ठाद्यास्ततः क्रमात्
वशिष्ठो वामदेवश्च हारीतश्च पराशरः ८२
व्यास शुकश्च प्रह्लादः शौनको जनकस्तथा
मार्कण्डेयो ध्रुवश्चैव पुण्डरीकश्च मारुतः ८३
रुक्माङ्गदः शिवो ब्रह्मा पूजनीया यथाक्रमम्
तथा लोकेश्वराः पूज्याः शङ्खचक्रादिहेतयः ८४
वेदाश्च साङ्गाः स्मृतयः पुराणं धर्मसंहिताः
राशयो ग्रहनक्षत्राः पूजनीया समं ततः ८५
एवं सम्पूज्य देवेशमग्न्याधानादिपूर्वकम्

द्वितीयं मराडलमृचा जुहुयात्सद्व्रतं चरुम् ८६
ध्यात्वा वह्नौ वासुदेवं दद्यात्पुष्पाणि तत्र तु
वैष्णवांश्च यजेत्तत्रावभृथं पुष्पयागकम् ८७
ब्राह्मणान्भोजयेदन्ते गुरुञ्चापि प्रपूजयेत्
इमाञ्च वासुदेवेष्टिं यः कुर्याद्वैष्णवोत्तमः ८८
कुलकोटिं समुद्धृत्य स गच्छेत्परमं पदम्
अथवा वासुदेवस्य मन्त्रेणैव द्विजोत्तमः ८९
जुहुयादयुतं वह्नौ वैष्णवैः प्रत्यृचं तथा
पुष्पाणि दत्त्वा देवेशे सम्यगिष्ट्या लभेत्फलम् ९०
अथ वक्ष्यामि राजर्षे वैष्णवेष्ट्या विधिं ततः
श्रवणर्क्षे तु पूर्वाह्णे पूर्ववच्च समारभेत् ९१
उपोष्य पूर्वदिवसे पूजयेज्जागरे हरिम्
प्रभाते पूर्ववत् स्नात्वा तर्पयेज्जगतां पतिम् ९२
षडक्षरविधानेन परव्योम्नि स्थितं हरिम्
वह्न्यर्क हेमबिम्बाद्यैर्योगपीठसुसंस्थितम् ९३
चतुर्भुजं सुन्दराङ्गं सर्वाभरणभूषितम्
चक्रशङ्खगदाशार्ङ्गान् बिभ्राणं दोर्भिरायतैः ९४
वामाङ्कस्थश्रिया सार्द्धं गन्धपुष्पाक्षतादिभिः
नवेद्यैश्च फलैर्भक्ष्यैर्दिव्यैर्भोज्यैः सुपानकैः ९५
अर्चयेद्देवदेवेशं सर्वाभरणसंयुतम्
श्रीर्लक्ष्मीः कमला पद्मा सीता सत्या च रुक्मिणी ९६
सावित्री परितः पूज्या ततस्तुते बलादयः
अनन्तताक्ष्र्यदेवेशसत्यधर्मदमाः शमाः ९७
बुद्धिश्च पूजनीयास्ते दिक्षु सर्वास्वनुक्रमात्
ततो लोकेश्वराः पूज्यास्ततश्चक्रादिहेतयः ९८
महाभागवताः पूज्या होमकर्म समाचरेत्

चतुर्भिर्वैष्णवैः सूक्तैः प्रत्यृचं जुहुयाच्चरुम् ९९
व्यापका मन्त्ररत्नञ्च चतुर्मन्त्रा उदाहृताः
तैरप्यष्टोत्तरशतं पृथक् पृथगतो यजेत् १००
तृतीयमण्डलं पश्चाज्जुहुयात्प्रत्यृचं ततः
तथा पुष्पैश्च सम्पूज्य कुर्यादवभृथं ततः १०१
समाप्य पुष्पयोगेन वैष्णवान् भोजयेत्ततः
एवं कर्तुमशक्तश्चेद्वैष्णवीं वैष्णवोत्तमः १०२
वैष्णव्या चैव गायत्र्या पुष्पाञ्जल्ययुतं चरेत्
त्रिसहस्रं चरुं हुत्वा वैष्णवेष्ट्याः फलं लभेत् १०३
इमां तु वैष्णवीमिष्टिं यः कुर्याद्वैष्णवोत्तमः
त्रिकोटिकुलमुद्धृत्य याति विष्णोः परं पदम् १०४
प्रायश्चित्तमिदं कुर्याद्वृत्तिभङ्गेषु वैष्णवः
शान्त्यर्थं देवकार्येषु पापेषु च महत्स्वपि १०५
अथ वैयूही इष्टिरुच्यते
शुक्लपक्षे तु द्वादश्यां सङ्क्रान्तौ ग्रहणेऽपि वा
उपोष्य विधिवद्विष्णुं पूजयित्वा विधानतः १०६
अभ्यर्चयेद्गन्धपुष्पैः केशवादीन् पृथक्पृथक्
सङ्कर्षणादीनपि च पूजयेत्प्रयतात्मवान् १०७
तत्तन्मूर्तिं पृथक् ध्यात्वा पृथगेव समर्चयेत्
केशवस्तु सुवर्णाभः श्यामो नारायणोऽव्ययः १०८
माधवः स्यादुत्पलाभो गोविन्दः शशिसन्निभः
गौरवर्णस्तथा विष्णुः शोणो मधुजिदव्ययः १०९
त्रिविक्रमोऽग्निसङ्काशो वामनः स्फटिकप्रभः
श्रीधरस्तु हरिद्राभो हृषीकेशोंऽशुमान् यथा ११०
पद्मनाभो घनश्यामो हैमो दामोदरः प्रभुः
सङ्कर्षणस्तु मुक्ताभो वासुदेवो घनद्युतिः १११

प्रद्युम्नो रक्तवर्णः स्यादनिरुद्धो यथोत्पलम्
अधोक्षजः शाद्वलाभो रक्ताङ्गः पुरुषोत्तमः ११२
नृसिंहो मणिवर्णः स्यादच्युतोऽर्कसमप्रभः
जनार्दनः कुन्दवर्ण उपेन्द्रो विद्रुमद्युतिः ११३
हरिर्वै सूर्यसङ्काशः कृष्णोभिन्नाञ्जनद्युतिः
आयुधानि ब्रुवे चैषां दक्षिणाधः करादितः ११४
पद्मं शङ्खं गदाचक्रं गदां दधाति केशवः
शङ्खं पद्मं गदाचक्रं धत्ते नारायणोऽव्ययः ११५
माधवस्तु गदां चक्रं शङ्खं पद्मं विभर्त्ति च
चक्रं गदां तथा पद्मं शङ्खं गोविन्द एव च ११६
गदां पद्मं गदाशङ्खं चक्रं विष्णुर्विभर्त्ति हि
चक्रं शङ्खं तथा पद्मं गदां च मधुसूदनः ११७
पद्मं गदां तथा चक्रं शङ्खं चैव त्रिविक्रमः
शङ्खं चक्रं गदापद्मं वामनो विभृयात्तथा ११८
पद्मं चक्रं गदाशङ्खं श्रीधरः श्रीपतिर्दधत्
गदां चक्रं हृषीकेशः पद्मं शङ्खं विभर्त्ति हि ११९
पद्मनाभस्तथा शङ्खं पद्मं चक्रं गदां धरेत्
पद्मं शङ्खं गदां चक्रं धत्ते दामोदरस्तथा १२०
सङ्कर्षणो गदां शङ्खं पद्मं चक्रं दधाति हि
वासुदेवो गदां शङ्खं चक्रं पद्मं बिभर्त्ति हि १२१
चक्रं शङ्खं गदां पद्मं प्रद्युम्नो बिभृयात्तथा
अनिरुद्धस्तथा चक्रं गदां शङ्खं च पङ्कजम् १२२
चक्रं पद्मं तथा शङ्खं गदां च पुरुषोत्तमः
पद्मं गदां तथा शङ्खं चक्रं चाधोक्षजो हरिः १२३
चक्रं पद्मं गदां शङ्खं नरसिंहो बिभर्त्ति हि
अच्युतश्च गदां पद्मं चक्रं शङ्खं बिभर्त्ति हि १२४

जनार्दनस्तथा पद्मं शङ्खं चक्रं गदां धरेत्
उपेन्द्रस्तु तथा शङ्खं गदां चक्रं च पङ्कजम् १२५
हरिस्तु शङ्खं चक्रं च पद्मं चैव गदां धरेत्
शङ्खं गदां पङ्कजं च चक्रं कृष्णो बिभर्त्ति हि १२६
एवं चतुर्विंशतिस्तु मूर्तीर्ध्यात्वा समर्चयेत्
तत्तद्बिम्बेषु वा राजन् शालग्रामशिलासु वा १२७
गन्धैः पुष्पैश्च ताम्बूलैर्धूपैर्दीपैर्निवेदनैः
फलैश्च भक्ष्यभोज्यैश्च पानीयैः शर्करान्वितैः १२८
नामभिस्तैश्चतुर्थ्यन्तैर्मूलमन्त्रेण वा यजेत्
देवानावरणीयांश्च पूजयेत्परितः क्रमात् १२९
यं हेत्वाहतिसूक्तेन कुर्यान्नीराजनं शुभम्
पुरतोऽग्निं प्रतिष्ठाप्य स्वगृह्योक्तविधानतः
मण्डलेन चतुर्थेन प्रत्यृचं जुहुयाच्चरुम् १३०
पुष्पैः सम्पूजयेद्भक्त्या कुर्यादवभृथं नरः
इमां वैयूहिकीमिष्टिं सम्यक् प्राहुर्महर्षयः १३१
प्रायश्चित्तमिदं प्रोक्तं पातकेषु महत्स्वपि
अनप्स्वपि च बिम्बानां शान्त्यर्थं वा समाचरेत् १३२
प्रायश्चित्तं विशिष्टं स्याद्देयं प्रत्यृचकर्मसु
अनधीतः कथं कुर्याद्वियूहीं वैष्णवीं द्विजः १३३
प्रत्येकं शतमष्टौ च मन्त्रैस्तेषां यजेद्बुधः
सर्वत्रावभृथेष्टिञ्च पुष्पयागञ्च वैष्णवः १३४
द्वयेन मूलमन्त्रेण कुर्वीत सुसमाहितः
वैष्णवान् भोजयेद्भक्त्या कर्मान्ते सत्वसिद्धये १३५
चतुर्विंशतिसंख्यान्वै महाभागवतान् द्विजान्
एकं वा भोजयेद्विप्रं महाभागवतोत्तमम्
सर्वं सम्पूर्णतामेति तस्मिन् संपूजिते द्विजे १३६

यः करोति सुभामिष्टिं वैयूहीं वैष्णवोत्तमः
अनन्तस्याच्युतानाञ्च विशिष्टोऽन्यतमो भवेत् १३७
वैभवीमथ वक्ष्यामि सर्वपापप्रणाशिनीम्
पावनीं सर्वलोकानां सर्वकामप्रदां शुभाम् १३८
भगवज्जन्मदिवसे वारे सूर्यसुतस्य वा
स्वजन्मर्क्षेऽपि वा कुर्याद्वैभवीं मङ्गलाह्वयाम् १३९
पूर्वेऽह्नयभ्युदयं कुर्यादङ्कुरार्पणपूर्वकम्
उपोष्य पूजयेद्विष्णुमान्याधानं समाचरेत् १४०
स्नात्वा परेऽह्नि विधिना सन्तर्प्य पितृदेवताः
विशिष्टैर्ब्राह्मणैः सार्द्धमर्चयित्वा जनार्दनम् १४१
मत्स्यं कूर्मं च वाराहं नारसिंहं च वामनम्
श्रीरामं बलभद्रञ्च कृष्णं कल्किनमव्ययम् १४२
हयग्रीवं जगद्योनिं पूजयेद्वैष्णवोत्तमः
नार्चयेद्भार्गवं बुद्धं सर्वत्रापि च कर्मसु १४३
कुशग्रन्थिषु बिम्बेषु शालग्रामशिलासु वा
अर्चयेद्गन्धपुष्पाद्यैः प्रागुदक्प्रवणेन च १४४
पृथक्पृथक् च नैवेद्यं विविधं वै समर्पयेत्
मोदकान् पृथुकान् सक्तूनपूपान् पायसांस्तथा १४५
हविष्यमन्नमुद्गान्नं मण्डकान् मधुसंयुतान्
दध्यन्नञ्च गुडान्नञ्च भक्त्या तेभ्यो निवेदयेत् १४६
कर्पूरसंयुतं दिव्यं ताम्बूलञ्च निवेदयेत्
इमा विश्वेतिसूक्तेन दद्यान्नीराजनं तथा १४७
सहस्रनामभिः स्तुत्वा भक्त्या च प्रणमेद्बुधः
इध्माधानादिपर्य्यन्तं कृत्वा होमं समाचरेत् १४८
सर्वैस्तु वैष्णवैः सूक्तैर्हुत्वा पूर्वं शुभं हविः
पञ्चमं मण्डलं पश्चात्प्रत्यृचं जुहुयाद्द्विजः १४९

इमान्तु वैभवीमिष्टिं कुर्याद्विष्णुपरायणः
अकृत्वा वैभवीमन्त्रं योऽध्यापयति देशिकः १५०
रौरवं नरकं याति यावदाभूतसंप्लवम्
होमं विना स शूद्राणां कुर्यात्सर्वमशेषतः १५१
मन्त्रैर्वा जुहुयादाज्यं तत्तन्मूर्तिप्रकाशकैः
पूजयित्वा द्विजवरान् पश्चान्मन्त्रं प्रदापयेत् १५२
अशक्तो यस्तु वेदेन कर्तुमिष्टिं द्विजोत्तमः
तत्तन्मूर्तिमयैर्मन्त्रैः पृथगष्टोत्तरं शतम् १५३
हुत्वा चरुं घृतयुतं सम्यगिष्ट्याः फलं लभेत्
वैष्णवत्वाच्युतस्यापि कारयेदिष्टिमुत्तमाम् १५४
उद्दिश्य वैष्णवान् स्वस्वपितॄनपि च वैष्णवः
यः कुर्याद्वैष्णवीमिष्टिं भक्त्या परमया युतः १५५
वैष्णवत्वं कुलं सर्वं लभेत स न संशयः
अत ऊर्ध्वं प्रवक्ष्यामि आनन्तीमघनाशनीम् १५६
पौर्णमास्यां प्रकुर्वीत पूर्वोक्तविधिना नृप
आदानं पूर्ववत्कृत्वा अङ्कुरार्पणपूर्वकम् १५७
उपोष्याभ्यर्चयेद्देवमनन्तं पुरुषोत्तमम्
सहस्रशीर्षं विश्वेशं सहस्रकरलोचनम् १५८
सहस्रचरणं श्रीशं सदैवाश्रितवत्सलम्
पौरुषेण विधानेन पूजयेत्पुरुषोत्तमम् १५९
गन्धपुष्पैश्च धूपैश्च दीपैश्चापि निवेदनैः
पूजयित्वा जगन्नाथं पश्चादावरणं यजेत् १६०
पार्श्वयोश्च श्रियं भूमिं नीलाञ्च शुभलोचनाम्
हिरण्यवर्णा हरिणी जातवेदा हिरण्मयी १६१
चन्द्रा सूर्या च दुर्धर्षा गन्धद्वारा महेश्वरी
नित्य पुष्टा सहस्राक्षी महालक्ष्मीः सनातनी १६२

पूजनीया समस्ताश्च गन्धपुष्पाक्षतादिभिः
संकर्षणस्तथाऽनन्तः शेषो भूधर एव च १६३
लक्ष्मणो नागराजश्च बलभद्रो हलायुधः
तच्छक्तयः पूजनीयाः प्रागादिषु यथाक्रमम् १६४
रेवती वारुणी कान्तिरैश्वर्या च इला तथा
भद्रा सुमङ्गला गौरी शक्तयः परिकीर्तिताः १६५
अस्त्रान् लोकेश्वरान् पूज्य पश्चाद्धोमं समाचरेत्
पश्चात्तु मण्डलं षष्ठं प्रत्यृचं जुहुयाच्चरुम् १६६
पुष्पाणि च तथा दत्त्वा कुर्य्यादवभृथादिकम्
अशक्तश्चेन्नृसूक्तेन शतमष्टोत्तरं चरुम् १६७
इष्ट्वै वेष्ट्याः फलं सम्यगाप्नोत्येव न संशयः
आनन्तीयामिमामिष्टिं वैकुण्ठपदमाप्नुयात् १६८
न दास्यमीशस्य भवेद्यस्य दास्यं नृणामसत्
तत्र कुर्यादिमामिष्टिं दास्यैकफलसिद्धये १६९
अधुना वैनतेयेष्टिं वक्ष्यामि नृपसत्तम
पञ्चम्यां भानुवारे वा कस्मिंश्चिच्छुभवासरे १७०
उपोष्य पूर्ववत्सर्वं कुर्य्यादभ्युदयादिकम्
स्नात्वाऽर्चयित्वा देवेशं गन्धपुष्पाक्षतादिभिः १७१
लक्ष्म्या सह समासीनं वैकुण्ठभवने शुभे
सर्वमन्त्रमये दिव्ये वाङ्मये परमासने १७२
मन्त्रस्वरै रक्षरैश्च साङ्गैर्वेदैः समन्वितः
तारेण सह सावित्र्या संस्तीर्णे शुभवर्चसि १७३
ईश्वर्या च समासीनं सहस्रार्कसमद्युतिम्
चतुर्भुजमुदाराङ्गं कन्दर्पशतसन्निभम्
युवानं पद्मपत्राक्षं चक्रशङ्खगदाङ्गिनम् १७४
वैष्णव्या चैव गायत्र्या पूजयेद्धरिमव्ययम्

श्रियं देवीं नित्यपुष्टां सुभगाञ्च सुलक्षणाम् १७५
ऐरावतीं वेदवतीं सुकेशीञ्च सुमङ्गलाम्
अर्चयेत्परितो देवीः सुरूपा नित्ययौवनाः १७६
ततः समर्चयेत्तार्क्ष्यं गरुडं विनतासुतम्
सुपर्णञ्च चतुर्दिक्षु विदिक्षु शक्तयस्तथा १७७
श्रुतिस्मृतीतिहासाश्च पुराणानीति शक्तयः
अस्त्रादीनीश्वरान् पश्चादर्चयेत् कुसुमाक्षतैः १७८
धूपं दीपञ्च नैवेद्यं ताम्बूलञ्च समर्चयेत्
अयं हि ते चार्थीति दद्यान्नीराजनं शुभम् १७९
प्रदक्षिणं नमस्कारं कृत्वा होमं समाचरेत्
वशिष्ठेन च संदृष्टं सप्तमं मण्डलं धुनेत् १८०
पुष्पाणि च ततो दत्त्वा कुर्य्यादवभृथादिकम्
रदयानादिभङ्गे च वाहनध्वंसने तथा १८१
अवैदिकक्रियाजुष्टे कुर्यादिष्टिमिमां शुभाम्
अरिष्टे चोपपातेषु शान्त्यर्थमपि वा यजेत् १८२
इष्ट्याऽनया पूजितेशे रोगसर्पाग्निभिः शमेत्
वैनतेयसमो भूत्वा भवेदनुचरो हरेः १८३
वैष्वक्सेनीं ततो वक्ष्ये सर्वपापप्रणाशिनीम्
उपोष्यैकादशीं शुद्धां पूर्व्ववत् पूजयेद्धरिम् १८४
तद्विष्णोरितिमन्त्राभ्यामुपचारैः समर्चयेत्
विष्वक्सेनञ्च सेनेशं सेनान् पञ्च चमूपतिम् १८५
अर्चयित्वा चतुर्दिक्षु शक्तयश्च बिदिक्षु च
त्रयीं सूत्रवतीं सौम्यां सावित्रीं चार्चयेद्द्विजः
अस्त्रान् दीपांश्च सम्पूज्य होमं पश्चात् समाचरेत् १८६
कृत्वेध्माधानपर्यन्तमष्टमं मण्डलं यजेत् १८७
पायसेनाथ पुष्पाणि दद्यात्प्रयतमानसः

अन्ते चावभृथेष्टिञ्च प्रसूनयजनं तथा १८८
ब्राह्मणान् भोजयेच्छक्त्या दक्षिणाभिश्च तोषयेत्
अशक्तो यस्तु वेदेन कर्तुमिष्टिञ्च वैष्णवः १८९
तद्विष्णोरिति मन्त्राभ्यां सहस्रं जुहुयाच्चरुम्
कृत्वा पुष्पाञ्जलिञ्चापि सम्यगिष्टिं लभेन्नरः १९०
वैष्वक्सेनीमिमां हुत्वा विष्वक्सेनसमो भवेत्
प्रभूतधनधान्याढ्यमैश्वर्यं चैव विन्दति १९१
यक्षराक्षसभूतानां तामसानां दिवौकसाम्
अभ्यर्चने तद्दोषस्य विशुद्ध्यर्थमिदं यजेत् १९२
सौदर्शनीं प्रवक्ष्यामि सर्वपापप्रणाशिनीम्
व्यतीपाते वैधृतौ वा समुपोष्यार्चयेद्धरिम् १९३
अखण्डबिल्वपत्रैर्वा कोमलैस्तुलसीदलैः
अर्चयित्वा हृषीकेशं गन्धपुष्पाक्षतादिभिः १९४
पश्चात्समर्चनीयाः स्युः श्रीभूनीलादिमातरः
सुदर्शनसहस्रारं पवित्रं ब्रह्मणस्पतिम् १९५
सहस्रार्कं शतोद्यामं लोकद्वारं हिरण्मयम्
अभ्यर्च्चयेत्क्रमाद्दिक्षु तथा शक्तीः समर्चयेत् १९६
अनिष्टध्वंसिनी माया लज्ञा पुष्टिः सरस्वती
प्रकृतीर्जगदाधारा कामधुक् चाष्टशक्तयः १९७
तथा तांश्चैव लोकेशाः पूज्या दिक्षु यथाक्रमात्
अभ्यर्च्य गन्धपुष्पाद्यैर्नैवेद्यैर्विविधैरपि १९८
ऋग्वेदोक्तस्य सूक्तेन ततो नीराजनं हरेः
नवमं मण्डलं पश्चाद्धोतव्यं चरुणा नृप १९९
आज्येन वा तिलैर्वाऽपि बिल्वैर्वाऽपि सरोरुहैः
हुत्वा पुष्पाञ्जलिं दत्त्वा कुर्यादवभृथादिकम् २००
ब्राह्मणान्भोजयेत्पश्चाद्गुरुञ्चापि समर्चयेत्

उद्वाह्य वैष्णवीं कन्यां याचित्वा वैष्णवीं तथा २०१
हुत्वा वा वैष्णवेनैव तथैवाऽऽदित्यभुज्यपि
अन्यलिङ्गधृतौ चापि कुर्यादिष्टिमिमां द्विजः २०२
सौदर्शनेन मन्त्रेण सहस्रं जुहुयाच्चरुम्
पुष्पाणि दत्त्वा साहस्रं सम्यगिष्ट्याः फलं लभेत् २०३
अथ भागवतीमिष्टिं प्रवक्ष्यामि नृपोत्तम
उपोष्यैकादशीं शुद्धां द्वादश्यां पूर्ववद्धरिम् २०४
अर्चयित्वा विधानेन गन्धपुष्पाक्षतादिभिः
पौरुषेण तु सूक्तेन श्रीमदष्टाक्षरेण वा २०५
अर्चयेज्जगतामीशं सर्वाभरणसंयुतम्
ततो भागवतान् सर्वानर्चयेत्परितो द्विजः २०६
पुष्पैर्वा तुलसीपत्रैः सलिलै रक्षतैरपि
प्रह्लादं नारदञ्चैव पुण्डरीकं विभीषणम् २०७
रुक्माङ्गदं तत्सुतञ्च हनूमन्तं शिवं भृगुम्
वशिष्ठं वामदेवञ्च व्यासं शौनकमेव च २०८
मार्कण्डेयं चाम्बरीषं दत्तात्रेयं पराशरम्
रुक्मदाल्भ्यौ कश्यपञ्च हारीतञ्चात्रिमेव च २०९
भरद्वाजं बलिं भीष्ममुद्धवाक्रूरपुष्करान्
गुहं सूतञ्च वाल्मीकं स्वायम्भुवमनुं ध्रुवम् २१०
वैणञ्च रोमशञ्चैव मातंगं शबरीं तथा
सनन्दनञ्च सनकं विघनञ्च सनातनम् २११
वोटुं पञ्चशिखञ्चैव गजेन्द्रञ्च जटायुषम्
सुशीलां त्रिजटां गौरीं शुभां सन्ध्यावलिं तथा २१२
अनसूयां द्रौपदीञ्च यशोदां देवकीं तथा
सुभद्राञ्चैव गोपीश्च शुभा नन्दव्रजे स्थिताः २१३
नन्दं च वसुदेवञ्च दिलीपं दशरथं तथा

कौसल्याञ्चैव जनककन्यामपि च वैष्णवान् २१४
अर्चयेद्गन्धपुष्पाद्यैर्धूपैर्दीपैर्निवेदनैः
ताम्बूलैर्भक्ष्यभोज्यैश्च दीपैर्नीराजनैरपि २१५
अहं भुवेति सूक्तेन दद्यान्नीराजनं हरेः
पश्चाद्धोमं प्रकुर्वीत अग्न्याधानादिपूर्ववत् २१६
दशमं मण्डलं सर्वं प्रत्यृचं जुहुयाद्धविः
तिलमिश्रेण साज्येन चरुणा गोघृतेन वा २१७
सर्वैश्च वैष्णवैः सूक्तैश्चतुर्भिश्चाष्टोत्तरं शतम्
नामभिश्च चतुर्थ्यन्तैस्तान् सर्वान् वैष्णवान्यजेत् २१८
पुष्पैरिष्ट्वा चावभृथं प्रसूनेष्टिञ्च कारयेत्
होमं कर्तुमशक्तश्चेद्वेदेन नृपनन्दन २१९
चतुर्भिर्वैष्णवैर्मन्त्रैः साहस्रं वा पृथक्पृथक्
इमां भागवतीमिष्टिं यः कुर्याद्वैष्णवोत्तमः २२०
अनन्तगरुडादीनामयमन्यतमो भवेत्
पावमानैर्यदा ऋग्भिरिज्यते मधुसूदनः २२१
तत्त्वावमानी मुनिभिः प्रोच्यते मधुसूदनः
यदा तु द्वादशी शुक्ला भृगुवासरसंयुता २२२
तस्यामेव प्रकुर्वीत पाद्मीमिष्टिं द्विजोत्तमः
महाप्रीतिकरं विष्णोः सद्योमुक्तिप्रदायकम् २२३
तस्यां कृतायामिष्ट्यां तु लक्ष्मीभर्त्ता जनार्दनः
प्रत्यक्षो हि भवेत्तत्र सर्वकामफलप्रदः २२४
श्रीधरं पूजयेत्तत्र तन्मन्त्रेणैव वैष्णवः
सुवर्णमण्डपे दिव्ये नानारत्नप्रदीपिते २२५
उदयादित्यसङ्काशे हिरण्ये पङ्कजे शुभे
लक्ष्म्या सह समासीनं कोटिशीतांशुसन्निभम् २२६
चक्रशङ्खगदापद्मपाणिनं श्रीधरं विभुम्

पीताम्बरधरं विष्णुं वनमालाविराजितम् २२७
अर्चयेज्जगतामीशं सर्वाभरणभूषितम्
पद्मां पद्मलयां लक्ष्मीं कमलां पद्मसम्भवाम् २२८
पद्ममाल्यां पद्महस्तां पद्मनाभीं सनातनीम्
प्रागादिषु तथा दिक्षु पूजयेत् कुसुमादिभिः २२९
अस्त्रादीनीश्वरान्पूज्य नमस्कुर्वीत भक्तितः
ततो नीराजनं दत्त्वा श्रीसूक्तेन तु वैष्णवः २३०
पुरतो जुहुयादग्नौ पायसं घृतमिश्रितम्
तन्मंत्रैणैव साहस्त्रं सूक्ताभ्यां सकृदेव हि २३१
हुत्वा मन्त्रेण साहस्त्रं दद्यात्पुष्पाणि शार्ङ्गिणे
वैष्णवं विप्रमिथुनं पूजयेद्भोजयेत्तथा २३२
इमां पाद्मीं शुभामिष्टिं यः कुर्याद्वैष्णवोत्तमः
प्रभूतधनधान्याढ्यो महाश्रियमवाप्नुयात् २३३
सर्वान् कामानवाप्नोति विष्णुलोकं स गच्छति
लक्ष्म्यायुक्तो जगन्नाथः प्रत्यक्षः समभूद्धरिः २३४
ददाति सकलान् कामानिह लोके परत्र च
पुण्यैः पवित्रदैवत्यैरिज्यते यत्र केशवः २३५
तां पवित्रेष्टिमित्याहुः सर्वपापप्रणाशिनीम्
यत्ते पवित्रमित्यादि ऋग्भिर्यत्र यजेद्द्विजः २३६
प्रायश्चित्तार्थं सहसा शान्त्यर्थं वा समाचरेत्
एवं विधानमिष्टीनां सम्यगुक्तं महर्षिभिः २३७
वैदिकेनैव विधिना यथाशक्त्या समाचरेत्
अवैदिकक्रियाजुष्टं प्रयत्नेन विवर्जयेत् २३८
क्षीराब्धौ शेषपर्यङ्के बुध्यमाने सनातने
अत्रोत्सवं प्रकुर्वीत पञ्चरात्रं निरन्तरम् २३९
नद्याश्च पुष्करिण्या वा तीरे रम्यतले शुचौ

मराडपं तत्र कुर्वीत चतुर्भिस्तोरणैर्युतम् २४०
बितानपुष्पमालादि पताकाध्वजशोभितम्
अङ्कुरार्पणपूर्वेण यज्ञवेदिञ्च कल्पयेत् २४१
ऋत्विग्भिः साद्धमाचार्यो दीक्षितो मङ्गलस्वनैः
रथमारोप्य देवेशं छत्रचामरसंयुतम् २४२
पठन्वैशाकुनान् मन्त्रान् यज्ञशालां प्रवेशयेत्
स्वस्तिवाचनपूर्वेण कुर्यात्कौतुकबन्धनम् २४३
पूर्णकुम्भान् शस्ययुतान् पालिकाः परितः क्षिपेत्
अभ्यर्च्य गन्धपुष्पाद्यैः पश्चादावरणं यजेत् २४४
वासुदेवमनन्तञ्च सत्यं यज्ञं तथाऽच्युतम्
महेन्द्रं श्रीपतिं विश्वं पूर्णकुम्भेषु पूजयेत् २४५
पालिकाः सद्दिगीशांश्च दीपिकास्वथ हेतयः
तोरणेषु च चराडाद्याः पूजनीया यथाक्रमम् २४६
वेद्याश्च दक्षिणे भागे कुराडं कुर्यात्सलक्षणम्
निक्षिप्याग्निं विधानेन इध्माधानान्तमाचरेत् २४७
आचार्योपासाग्नौ वा लौकिके वा नृपोत्तम
आधानं पूर्ववत् कृत्वा पश्चात्कर्म समाचरेत् २४८
प्रातः स्नात्वा विधानेन पूजयित्वा सनातनम्
प्रत्यृच्चं पावमानीभिर्जुहुयात्पायसं शुभम् २४९
वैष्णवैरनुवाकैश्च मन्त्रैः शक्त्या पृथक्पृथक्
चतुर्भिर्व्यापकैश्चान्यै प्रत्येकं जुहुयाद्धृतम् २५०
वैकुराठं पार्षदं हुत्वा होमशेषं समाचरेत्
ताभिरेव च पुष्पाणि दद्याच्च जगताम्पतेः २५१
उद्बोधयित्वा शयने देवदेवं जनार्दनम्
पश्चात्सर्वमिदं कुर्यादुत्सवार्थं द्विजोत्तमः २५२
अथ नावं सुविस्तीर्णां कृत्वा तस्मिन् जले शुभे

पुष्पमराडपचिह्नादि समास्तीर्णसमन्विताम् २५३
सुतोरणवितानाढ्यां पताकाध्वजशोभिताम्
तस्मिन् कनकपर्यङ्के निवेश्य कमलापतिम् २५४
अर्चयित्वा विधानेन लक्ष्म्या सार्द्धं सनातनम्
पुष्पाञ्जलिशतं तत्र मन्त्ररत्नेन कारयेत् २५५
श्रीपौरुषाभ्यां सूक्ताभ्यां दद्यात्पुष्पाञ्जलिं ततः
परितः शक्तयः पूज्यास्तथाऽऽवरणदेवताः २५६
दीपैर्नीराजनं कृत्वा बलिं दद्यात्समन्ततः
नौभिः समन्ताद्बहुभिर्गीतवादित्रसंयुतम् २५७
दीपिकाभिरनेकाभिस्तोत्ररपि मनोरमैः
प्लावयन्तो ऊगन्नाथं तत्र तत्र जलाशये २५८
फलैर्भक्षैश्च ताम्बूलैः कलशैर्दधिमिश्रितैः
कुङ्कमैः कुसुमैर्लाजैर्विकिरन्तः परस्परम् २५९
गानैर्वेदैः पुराणैश्च सेवेत निशि केशवम्
ऋत्विजो वारुणान् सूक्तान् जपेयुस्तत्र भक्तितः २६०
जपेच्च भगवन्मन्त्रान् शान्तिपाठञ्चरेत्तथा
एवं संसेव्य बहुधा रात्रावस्मिन् जलाशये २६१
प्रदेवत्रेति सूक्तेन यज्ञशालां प्रवेशयेत्
तत्र नीराजनं दत्त्वा कुर्यादर्घ्यादिपूजनम् २६२
धृतव्रतेति सूक्तेन तत्र नीराजनं द्विजः २६३
स्नात्वा पूर्ववदभ्यर्च्य हुत्वा पुष्पाञ्जलिं तथा
आशिषोवाचनं कृत्वा भोजयेद्ब्राह्मणान्शुभान् २६४
शाययित्वाऽथ देवेशं भुञ्जीयाद्वाग्यतः स्वयम्
एवं प्रतिदिनं कुर्यादुत्सवं पञ्चवासरम् २६५
अन्ते चावभृथेष्टिं च पुष्पयागञ्च कारयेत्
आचार्य मृत्विजो विप्रान्पूजयेद्दक्षिणादिभिः २६६

एवं क्षीराब्धियजनं प्रत्यब्दं कारयेन्नृप
स्वसम्यगर्थवृद्ध्यर्थं भोगाय कमलापतेः २६७
वृद्ध्यर्थमपि राष्ट्रस्य शत्रूणां नाशनाय च
सर्वधर्मविवृद्ध्यर्थं क्षीराब्धियजनं चरेत्
तत्र दुर्भिक्षरोगाग्निपापबाधा न सन्ति हि २६८
गावः पूर्णदुघा नित्यं बहुलस्य फलाधरा
पुष्पिताः फलिता वृक्षा नार्यो भर्तृपरायणाः २६९
आयुष्मन्तश्च शिशवो जायते भक्तिरच्युते
यः करोति विधानेन यजनं जलशायिनः २७०
क्रतुकोटिफलं तत्र प्राप्नोत्येव न संशयः
यस्त्विदं शृणुयान्नित्यं क्षीराब्धियजनं हरेः २७१
सर्वान् कामानवाप्नोति विष्णुलोकञ्च विन्दति
पुष्पिते तु रसाले तु तत्राप्युत्सवमात्मनः २७२
त्रिवासरं प्रकुर्वीत दोलानाम महोत्सवम्
उपोषितः संयतात्मा दीक्षितो माधवं हरिम् २७३
छत्रचामरवादित्रैः पताकैः शिविकां शुभाम्
आरोप्यालङ्कृतं विष्णुं स्वयञ्च समलङ्कृतः २७४
हरिद्रां विकिरन्तो वै गायन्तः परमेश्वरम्
गच्छेयुराद्रुमं प्रातर्नरनारीजनैः सह २७५
तत्राऽऽम्रवृक्षच्छायायां वेद्यांसम्पूजयेद्धरिम्
चूतपुष्पैः सुगन्धीभिर्माधवीभिश्च यूथिकैः २७६
मरीचिमिश्रं दध्यन्नं मोदकञ्च समर्पयेत्
शाष्कुल्यादीनि भक्ष्याणि पानकञ्च निवेदयेत् १७७
सकर्पूरञ्च ताम्बूलं पूगीफलसमन्वितम्
सर्वमावरणं पूज्यं होमं पश्चात्समाचरेत् २७८
कृत्वेध्मानादिपर्यन्तं विष्णुसूक्तैश्चरुं यजेत्

माधवेनैव मनुना शर्करासंयुतान् तिलान् २७९
सहस्रं जुहुयाद्वह्नौ भक्त्या वैष्णवसत्तमः
वैकुण्ठं पार्षदं हुत्वा होमशेषं समापयेत् २८०
प्रत्यृचं पावमानीभिर्दद्यात्पुष्पाञ्जलिं हरेः
अथ दोलां शुभाकारां बद्धास्मिन् समलङ्कृताम् २८१
वज्रवैदूर्यमाणिक्यमुक्ताविद्रुमभूषिताम्
तस्यां निवेश्य देवेशं लक्ष्म्या सार्द्धं प्रपूजयेत् २८२
गन्धैः पुष्पैर्धूपदीपैः फलैर्भक्ष्यैर्निवेदनैः
कुसुमाक्षतदूर्वाग्रतिलसर्पिर्मधूदकम् २८३
सर्षपाणि च निक्षिप्य अष्टाङ्गार्घ्यं निवेदयेत्
पादेषु चतुरो वेदान् मन्त्राण्योक्तेषु चास्तरे २८४
नागराजञ्च दोलायां पीठे सर्वस्वैरेरपि
व्यजनैर्वैनतेयञ्च सावित्रीं चामरे तथा २८५
द्विनिशामर्चयेद्दिक्षु ऊर्ध्वं ब्रह्म बृहस्पतिः
अधस्ताच्चण्डिकां रुद्रं क्षेत्रपालविनायकौ २८६
विताने चन्द्रसूर्यौ च नक्षत्राणि ग्रहांस्तथा
वेदाश्च सेतिहासांश्च पुराणं देवता गणाः २८७
भूधराः सागराः सर्वे पूजनीयाः समन्ततः
एवं सम्पूज्य दोलायां लक्ष्म्या सह जनार्दनम् २८८
दोलयेच्च ततो दोलां चतुर्वेदैश्चतुर्दिनम्
सूक्तैश्च ब्रह्मणोऽपत्यैः सामगानैः प्रबन्धकैः २८९
नामभिः कीर्तयन् देवमेव मन्दं प्रदोलयेत्
स्त्रियं स्वलङ्कृताः सर्वा गायन्त्यो विभुमच्युतम् २९०
चरितं रघुनाथस्य कृष्णस्य चरितं तथा
दोलयेयुर्मुदा भक्त्या दोलायां परमेश्वरम् २९१
दोलाया दर्शनं विष्णोर्महापातकनाशनम्

भक्तिप्रसादनं नृणां जन्ममृत्युनिकृन्तनम् २९२
देवाः सर्वे विमानस्था दोलायामर्चितं हरिम्
दर्शयन्ति ततः पुरायं दोलानामोत्सवं हरेः २८३
भक्त्या नीराजनं दद्यात् श्रीसूक्तेनैव वैष्णवः
ब्राह्मणान् भोजयेत्पश्चाद्दक्षिणाभिश्च तोषयेत् २९४
एवं त्रिवासरं कुर्यादुत्सवं वैष्णवोत्तमः
प्रद्युम्नमेवं कुर्वीत तत्तत्काले तु वैष्णवः २९५
श्रौतेनैव च मार्गेण जपहोमपुरःसरम्
उत्सवं वासुदेवस्य यथाशक्त्या समाचरेत् २९६
यत्र यत्रोत्सवं विष्णोः कर्त्तुमिच्छति वैष्णवः
होमं कुर्यात्तत्र मन्त्रैस्तथाविष्णुप्रकाशकैः २९७
अतो देवेतिसूक्तेन तथाविष्णोर्नुकेन च
परोमात्रेति सूक्ताभ्यां पौरुषेण च वैष्णवः २९८
नारायणानुवाकेन श्रीसूक्तेनापि वैष्णवः
प्रत्यृचं जुहुयाद्वह्नौ चरुणा पायसेन वा २९९
चतुर्भिर्वैष्णवैर्मन्त्रैः पृथगष्टोत्तरं शतम्
आज्यहोमं प्रकुर्वीत गायत्र्या विष्णुसंज्ञया ३००
वैकुण्ठपार्षदं हुत्वा शेषं पूर्ववदाचरेत्
अनादिष्टेषु सर्वेषु कुर्यादेवं विधानतः ३०१
ब्राह्मणान् भोजयेद्विप्रान् सर्वं सम्पूर्णतां व्रजेत्
अथवा मन्त्ररत्नेन सहस्रं प्रतिवासरम् ३०२
हुत्वा पुष्पाणि दत्त्वा च शेषं पूर्ववदाचरेत्
होमं विना न कर्तव्यमुत्सवं परमात्मनः ३०३
जपहोमविहीनन्तु न गृह्णाति जनार्दनः
तस्माच्छ्रौतं प्रवक्ष्यामि विष्णोराराधनं नृप ३०४
अश्वयुक्कृष्णपक्षे तु सम्यगभ्युदिते रवौ

आदर्शात्सप्तरात्रन्तु पूजयेत्प्रभुमव्ययम् ३०५
स्नात्वा नद्यां विधानेन कृतकृत्यः समाहितः
गृहीत्वा जलकुम्भन्तु वारुणान् प्रवरान् व्रजेत् ३०६
पञ्चत्वक्पल्लवान् पुष्पाण्यभिमन्त्र्य विनिक्षिपेत्
सौरभेयीं तथा मुद्रां दर्शयित्वा च पूजयेत् ३०७
त्रिवारं वैष्णवैर्मन्त्रैः शङ्खेनैवाभिषेचयेत्
पूजयित्वा विधानेन गन्धपुष्पाक्षतादिभिः ३०८
अपूपान् पायसं शक्तून् कृसरञ्च निवेदयेत्
मन्त्रैरष्टोत्तरशतं दत्त्वा पुष्पाणि चक्रिणः ३०९
पश्चाद्धोमं प्रकुर्वीत साज्येन चरुणा ततः
कस्य वा नैतिसूक्तेन वैष्णवैरपि वैष्णवः ३१०
हुत्वा तु मन्त्ररत्नेन घृतमष्टोत्तरं शतम्
वैकुण्ठं पार्षदं हुत्वा वैष्णवान् भोजयेत्ततः ३११
सकृद्भोजनसंयुक्तः क्षितिशायी भवेन्निशि
सायाह्नेऽपि समभ्यर्च्य जातीपुष्पैः सुगन्धिभिः ३१२
बहुभिर्दीपदण्डैश्च सेवेरन् पुरवासिनः
एवं महोत्सवं कृत्वा धनधान्ययुतो भवेत् ३१३
तत्तत्कालोचितं विष्णोरुत्सवं परमात्मनः
द्रव्यहीनोऽपि कुर्वीत पत्रपुष्पैः फलादिभिः ३१४
समिद्भिर्बिल्वपत्रैर्वा होमं कुर्वीत वैष्णवः
सन्तर्पयेच्च विप्रांस्तु कोमलैस्तुलसीदलैः ३१५
भक्त्या वै देवदेवेशः परितुष्टो भवेद्ध्रुवम्
आस्तिक्यः श्रद्दधानश्च वियुक्तमदमत्सरः ३१६
पूजयित्वा जगन्नाथं यावज्जीवमतन्द्रितः
इह भुक्त्वा मनोरम्यान् भोगान् सर्वान् यथेप्सितान् ३१७
सुखेन देहमुत्सृज्य जीर्णत्वचमिवोरगः

स्थूलसूक्ष्मात्मिकाञ्चेमां विहाय प्रकृतिन्द्रुतम् ३१८
सारूप्यमीश्वरस्याऽऽशु गत्वा तु स्वजनैः सह
दिव्यं विमानमारुह्य वैकुण्ठं नाम भास्करम् ३१९
दिव्याप्सरोगणैर्युक्तो दिव्यभूषणभूषितः
स्तूयमानः सुरगणैर्गीयमानश्च किन्नरैः ३२०
ब्रह्मलोकमतिक्रम्य गत्वा ब्रह्माण्डमण्डपम्
विष्णुचक्रेण वै भित्वा सर्वानावरणान् घनान् ३२१
अतीत्य वीरजामाशु सर्ववेदस्रवां नदीम्
अभ्युद्गच्छद्भिरव्यग्रैः पूज्यमानः सुरोत्तमैः ३२२
सम्प्राप्य परमं धाम योगिगम्यं सनातनम्
यद्गत्वा न निवर्तन्ते तद्धाम परमं हरेः ३२३
तद्विष्णोः परमं धाम सदा पश्यन्ति योगिनः
शीतांशुकोटिसङ्काशैः सर्वैश्च भवनैर्युतम् ३२४
आरूढयौवनैर्दिव्यैः पुंभिः स्त्रीभिश्च सङ्कुलम्
सर्वलक्षणसम्पन्नैर्दिव्यभूषणभूषितैः ३२५
अक्षरं परमं व्योम यस्मिन्देवा अधिष्ठिताः
इरावती धेनुमती व्यस्तभ्नासूयवासिनी ३२६
यत्र गावो भूरिशृङ्गाः साऽयोध्या देवपूजिता
अनन्तव्यूहलोकैश्च तथा तुल्यशुभावहैः ३२७
सर्ववेदमयं तत्र मण्डपं सुमनोहरम्
सहस्रस्थूणसदसि ध्रुवे रम्योत्तरे शुभे ३२८
तस्मिन् मनोरमे पीठे धर्माद्यैः सूरिभिर्वृते
सहाऽऽसीनं कमलया दृष्ट्वा देवं सनातनम् ३२९
स्तुतिभिः पुष्कलाभिश्च प्रणम्य च पुनः पुनः
प्रहर्षपुलको भूत्वा तेन चाऽऽलिङ्गितः क्रमात् ३३०
पूजितः सकलैर्भोगैः श्रिया चापि प्रपूजितः

अनन्तविहगेशाद्यैरर्चितः सवदैवतैः ३३१
तेषामन्यतमो भूत्वा मोदते तत्र देववत्
एषु केषु च लोकेषु तिष्ठते कमलापतिः ३३२
तेषु तेष्वपि देवस्य नित्यदासो भवेत्सदा
दासवत्पुत्रवत्तस्य मित्रवद् बन्धुवत्सदा ३३३
अश्नुते सकलान्कामान्सह तेन विपश्चिता
इमान्लोकान् कामभोगः कामरूप्यनुसञ्चरन् ३३४
सर्वदा दूरविध्वस्तदुःखावेशलवांशकः
गुणानुभवजप्रीत्या कुर्याद्दानमशेषतः ३३५
इवमेव परं मोक्षं विदुः परमयोगिनः
काङ्क्षन्ति परमं दासा मुक्तमेकं महर्षयः ३३६
हरेर्दास्यैकपरमां भक्तिमालम्ब्य मानवः
इहैव मुक्तो राजर्षे सर्वकर्मनिबन्धनः ३३७
इति वृद्धहारीतस्मृतौ विशिष्टपरमधर्मशास्त्रे नानाविधोत्सवविधानं नाम सप्तमो ध्यायः

अष्टमोऽध्यायः
अथ विष्णुपूजाविधिवर्णनम्

हारीत उवाच
अथ वक्ष्यामि राजेन्द्र विष्णुपूजाविधिं परम् १
श्रौतं महर्षिभिः प्रोक्तं वशिष्ठाद्यैः पुरातनैः
वैखानसैश्च भृग्वाद्यैः सनकाद्यैश्च योगिभिः २
वैष्णवैर्वैदिकैः पूर्वैर्यद्यदाचरितं पुरा
तत्ते वक्ष्यामि राजेन्द्र महाप्रियतमं हरेः ३
ब्राह्मे मुहूर्ते उत्थाय सम्यगाचम्य वारिणा
ध्यात्वा हृत्पङ्कजे विष्णुं पूजयेन्मनसैव तु ४

तं प्रत्तैवेति सूक्तेन बोधयेत्कमलापतिम्
वनस्पतेति सूक्तेन तूर्यघोषं निनादयेत् ५
कुर्यात्प्रदक्षिणं विष्णोरतोदेवेत्यनेन तु
तद्विष्णोरिति मन्त्राभ्यान्त्रिः प्रणम्याऽऽचरेत्ततः ६
कृतशौचस्तथाऽऽचान्तो दन्तधावनपूर्वकम्
स्नानं कुर्याद्विधानेन धात्रीश्रीतुलसीयुतम् ७
नारायणानुवाकेन कृत्वा तत्राघमर्षणम्
कृतकृत्यः शुचिर्भूत्वा तर्पयित्वा च पूर्ववत् ८
धृतोर्ध्वपुण्ड्रदेहश्च पवित्रकर एव च
प्रविश्य मन्दिरं विष्णोः संमार्जन्या विशोधयेत् ९
वास्तोष्पतेति वै सूक्तं जपन् संमार्जयेद्गृहम्
आगाव इति सूक्तेन गोमयेनानुलेपयेत्
आनोभद्रेति सूक्तेन रङ्गवल्लिञ्च निक्षिपेत् १०
ततः कलशमादाय जपन्वै शाकुनीर्ऋचः
गत्वा जलाशयं रम्यं निर्म्मलं शुचि पाण्डुरम् ११
इमं मे गङ्गेति ऋचा जलं भक्त्याऽभिमन्त्रयेत्
आपो अस्मानिति ऋचा कलशं क्षालयेद् द्विजः १२
समुद्र ज्येष्ठमन्त्रेण गृह्णीयात्प्रयतो जलम्
उतस्मेनं वस्तुभिरिति वस्त्रेणाऽऽच्छाद्य वैष्णवः १३
प्रसम्राजेति सूक्तं वै जपन् सम्प्रविशेद् गृहम्
धान्योपरि तथा कुम्भं न्यसेद्दक्षिणतो हरेः १४
इमं मे वरुणेत्यृचा मङ्गलद्रव्यसंयुतम्
अञ्जन्ति त्वेति सूक्तेन कुर्य्यात्पुष्पस्य सञ्चयम् १५
अर्व्वाञ्चि सुभगे द्वाभ्यां गन्धांश्च पेषयेत्तथा
वाग्यतः प्रयतो भूत्वा श्रीसूक्तेनैव वैष्णवः
विश्वानि न इति ऋचा दीपं दद्यात्सुदीपितम् १६

तत्तत्पात्रेषु सलिलं दत्त्वा गन्धांस्तु निक्षिपेत्
शन्नो देव्या च सलिलं गायत्र्या च कुशांस्तथा १७
आयनेति च पुष्पाणि यवोऽसीति ऋचाऽक्षतान्
गन्धद्वारेति वै गन्धा नौषध्या तिलसर्षपान् १८
काण्डात्काण्डेति दूर्वाग्रान् सहिरण्येति रत्नकम्
हिरण्यरूपेति ऋचा हिरण्यं निक्षिपेत्तथा १९
एवं द्रव्याणि निक्षिप्य तुलस्या च समर्पयेत्
सवितुश्चेत्यादि ऋचा दद्यादर्घ्योदकं हरेः २०
श्रियेति पादेति ऋचा दद्यात्पादजलं तथा
भद्रन्ते हस्तेत्यनेन हस्तप्रक्षालनं चरेत् २१
वयः सुपर्णेति ऋचा मुखसम्मार्जनं तथा
आपो अस्मानिति ऋचा वक्त्रगण्डूषमेव च २२
हिरण्यदन्तेत्यनेन दन्तकाष्ठं निवेदयेत्
बृहस्पते प्रथमेति जिह्वालेखनमेव च २३
आपयित्वा उ भेषजीरिति गण्डूषमाचरेत्
आपो हि ष्ठा इत्यनेन कुर्य्यादाचमनीयकम् २४
मूर्धामव इत्यनेन तैलाभ्यङ्गं समाचरेत्
मूर्धानन्दीव इत्यनेन गन्धान् केशेषु लेपयेत्
तद्धियस्तस्थौ केशवन्ते केशान् वै क्षालयेत्पुनः
श्रिये पृश्न इति ऋचा तद्वर्चोद्वर्तनादिकम् २६
आपोयम्बः प्रथममिति सूक्तेनाभ्यङ्गसूचनम्
कृत्वाऽदः स्नापयेत्सूक्तैर्वैष्णवैर्गन्धवारिणा २७
ततः पञ्चामृतैर्गव्यैः स्नापयेत्तत्प्रकाशकैः
आप्यायस्वेत्यृचा क्षीरं दधिक्राव्णेति वै दधि २८
घृतमामिक्षेति घृतं मधुवातेति वै मधु
तत्ते वयं यथा गोभिरित्यृचेक्षुरसं शुभम् २९

एभिः पञ्चामृतैः स्नाप्य चन्दनञ्च निवेदयेत्
श्रीसूक्तपुरुषसूक्ताभ्यां पुनः संस्थापयेद्धरिम् ३०
वनस्पतेति सूक्तेन कुर्य्याद् घोषसमन्वितम्
श्रिये जात इति ऋचा दद्यान्नीराजनं ततः ३१
युवा सुवासेति ऋचा वस्त्रेणाङ्गं प्रमार्जयेत्
प्रसेनानेति मन्त्रेण वस्त्रं सम्वेष्टयेत्ततः ३२
युवं वस्त्राणीति ऋचा उत्तरीयं तथैव च
सर्वत्राऽऽचमनं दद्याच्छन्नो देवीत्यृचा च तु ३३
उपवीतं ततो दद्याद्ब्राह्मणानिति वै ऋचा
ऋतस्य तन्तुवितते दद्यात्कुशपवित्रकम् ३४
पश्चादाचमनं दद्याद् भूषणैर्भूषयेद्धरिम्
विश्वजित्सूक्तेन दद्याद्भूषणानि शुभानि वै ३५
हिरण्यकेशेति ऋचा केशान् संशोषयेत्तथा
सुपुष्पैः कवरीं दद्याद्विहिसोतेत्यनेन वै ३६
कृपायमिन्द्र ते रथ इत्यृचा तिलकं शुभम्
गन्धञ्च लेपयेद्गात्रे गन्धद्वारेति वै ऋचा ३७
त्रातारमिन्द्र इत्यृचा पुष्पमालां समर्पयेत्
चक्षुषः पितेति ऋचा चक्षुषो रञ्जनं शुभम् ३८
सहस्रशीर्षेति ऋचा किरीटं शिरसि क्षिपेत्
ऋक्सामाभ्यामिति श्रोत्रे कुण्डले मा करेऽर्पयेत् ३९
दमून्सौ उपस इति केयूरादिविभूषणम्
आश्वेते यस्येति ऋचा हाराणि विमलानि च ४०
हस्ताभ्यां दशशाखाभ्यामित्यृचा चाङ्गुलीयकम्
अस्य त्रिपूर्णमधुना सूर्य्याके विन्यसेच्छुभे ४१
इदन्त्वदुत्तर इति कटिसूत्रं सुरोचिषम्
स्वस्तिदा विशस्पतिरित्यायुधानि समर्पयेत् ४२

द्यौर्नय इन्द्रेति दद्याच्छत्रं सुविमलं तथा
सोमः पवर्ततेत्यृचा चामरं हैममुत्तमम् ४३
सोमापूषरोत्यृचा तालवृन्तौ सुवर्चसौ
रूपं रूपमिति ऋचा दद्यादादर्शनं शुभम् ४४
इन्द्रमेव धीषरोति ऋचाऽऽसने विनिवेशयेत्
इहैवास्तमेति ऋचा दद्याच्च कुशविष्टरम् ४५
आपस्वन्तरिति ऋचा पाद्यं दद्याच्च भक्तितः
गौरीमिमाय सूक्तेन अर्घ्यं हस्ते निवेदयेत् ४६
नतमंहो न दुरितमित्याचमनं समर्पयेत्
पिवासोममित्यनेन मधुपर्कञ्च प्राशयेत् ४७
अपस्वग्ने सधिष्टवेति पुनराचमनं चरेत्
अर्चन्तस्त्वाहवामहेत्यक्षतैरर्चयेच्छुभैः ४८
तराडुलाः सहरिद्रास्तु अक्षता इति कीर्तिताः
विष्णोर्नुकमिति सूक्तेन धूपं दद्याद्धृतान्वितम् ४९
भावामितेति सूक्तेन दीपान्नीराजयेच्छुभान्
इदन्ते पात्रमिति भाजनं विन्यसेच्छुभम् ५०
तस्मा अरङ्गमामवेति पात्रप्रक्षालनं चरेत्
अस्मिन् पदे परमिति गवाज्येनाभिपूरयेत्
पितुं नुस्तोषमिति सूक्तेन दद्यादन्नादिकं हविः ५१
तदस्यानिकमिति ऋचा सहिरगयं घृतं तथा
तस्मिन् रायवतय इति दद्यादापोशने घृतम् ५२
ततः प्राणाद्याहुतयो होतव्याः परमात्मनि
अग्ने विवस्वदुषस इति पञ्चभिश्च यथाक्रमम् ५३
समुद्रा दूर्मीति सूक्तेन घृतधाराः समाचरेत्
परोमात्रेति सूक्तेन भोजयेत्सश्रियं हरिम् ५४
तुभ्यं हिन्वान इत्यनेन वयः सर्वं निवेदयेत्

इन्द्र पीवेत्यनेन दद्यादापोशनं पुनः ५५
प्रत ग्राश्विनि पवमानेत्यृचा हस्तप्रक्षालनं चरेत्
सरस्वतीं देवयन्त इति तिसृभिर्गण्डूषमेव च ५६
वृष्टिं दिवीशः तद्धारेति दद्यादाचमनं ततः
शिशुं जिह्वाग्निनमिति ऋचा मुखहस्तौ च मार्जयेत् ५७
दक्षिणावतामिति ऋचा दद्यात्ताम्बूलमुत्तमम्
स्वादुः पवस्वेति ऋचा दद्यादाचमनं पुनः
ग्राऽयं गौरिति सूक्ताभ्यां दद्यात्पुष्पाञ्जलिं ततः ५८
दीपन्नीराजयेत्पश्चाद् घृतसूक्तेन वैष्णवः
यत इन्द्रेत्यादि षड्भिर्दिक्षु रक्षां प्रदापयेत् ५९
यज्ञो देवानामिति सूक्तेन उपस्थानजपं चरेत्
तद्विष्णोरिति द्वाभ्यां प्रणमेच्चैव भक्तितः ६०
गौरीमिमायेति ऋचा दद्यादाचमनन्ततः
सहस्रनामभिः स्तुत्वा पश्चाद्धोमं समाचरेत् ६१
प्रातरौपासनं हुत्वा तस्मिन्नग्नौ जनार्दनम्
ध्यात्वा संपूज्य जुहुयाद्वैष्णवैः प्रत्यृचं हविः ६२
श्रीभूसूक्ताभ्यामपि च हुत्वा घृतयुतं हविः
याभिः सोमो मोदतेत्यनेन मातृभ्यां जुहुयाद्धविः ६३
किंस्विद्वनमित्यानन्तं जुहुयाद्धविः
सुपर्णं विप्रा इति ऋचा सुपर्णाय महात्मने ६४
चमूष च्छ्येन इति च सेनेशायापि हूयताम्
पवित्रन्त इति द्वाभ्याञ्चक्रायामिततेजसे ६५
स्वादुषं स इति ऋचा हेतिभ्यो जुहुयाद्धविः
इन्द्रश्रेष्ठानितीन्द्राय ग्रग्निमूर्धेति पावकम् ६६
यमाय सोमेति यमन्नैर्ऋतं मोषुणेत्यृचा
यच्चिद्धितेति वरुणं वायवायाहीति मारुतम्

द्रविणोदा ददातु नाद्रविणाद्याशमेव च ६७
त्र्यम्बकऋृचा रुद्र मानः प्रजां प्रजापतिम्
यज्ञेनेत्यृचा साध्येभ्यो मरुतो यद्धवेति च ६८
योनः सपत्नेति ऋृचा वसुरुद्रेभ्य एव च
विश्वेदेवाः स चतसृभिर्ये देवा स ऋृचा तथा ६९
सर्वेभ्यश्चैव देवेभ्यो जुहुयादन्नमुत्तमम्
नासत्याभ्यामिति ऋृचा अश्विच्छन्दोभ्य एव च ७०
सोमपूषेति ऋृचा सूर्य्याचन्द्रमसोस्तथा
संसमिद्युदसूक्तेन वैष्णवेभ्यस्तथापुनः ७१
ततः स्विष्टकृतं हुत्वा भुक्तेभ्यश्च बलिं क्षिपेत्
नमो महद्य ऋृचा बलिं भुवि विनिक्षिपेत् ७२
आचम्य वारिणा पश्चान्मन्त्रयागं समाचरेत्
एतच्छ्रौतं नृपश्रेष्ठ मुनिभिः सम्प्रकीर्तितम् ७३
सम्यगुक्तं मया तेऽद्य निश्चितं मतमुत्तमम्
एतत्प्रियतमं विष्णोः स्त्रियो नाथस्य सर्वदा ७४
श्रौतेनैव हरिं देवमर्चयन्ति मनीषिणः
श्रौतस्मार्त्तागमैर्विष्णोस्त्रिविधं पूजनं स्मृतम् ७५
एतच्छ्रौतं ततः स्मार्त्तं पौरुषेण च यत्स्मृतम्
मन्त्रैरष्टाक्षराद्यैस्तु तद्दिव्यागममुच्यते   ७६
श्रौतमेव विशिष्टं स्यात्तेषां नृपवरोत्तम
श्रौतमेव तथा विप्राः प्रकुर्वन्ति जनार्दने ७७
यजन्ति केचित्त्रितयन्त्रिसन्ध्यासु च देशिकाः
यजन्ति केचित्त्रितयन्त्रयो वर्णा द्विजोत्तमाः ७८
शुश्रूषा च तथा नामकीर्तनं शूद्रजन्मनः
अपि वा परमेकान्ति बालकृष्णवपुर्हरिम् ७९
स्त्रीणामप्यर्चनीयः स्यात्स्ववर्णस्याऽऽनुरूपतः

मन्त्ररत्नेन वै पूज्यो हित्वा श्रौतं विधानतः ८०
एवमभ्यर्च्चनं विष्णोर्मुनिभिः सम्प्रकीर्तितम्
श्रौतस्मार्तागमोक्ताश्च नित्यनैमित्तिकाः क्रियाः ८१
प्रायश्चित्तमकृत्यानां दण्डमप्याततायिनाम्
अधुना सम्प्रवक्ष्यामि वृत्तिमैकान्तिलक्षणाम् ८२
नारीणामपि कर्तव्या अहन्यहनि शाश्वतीम्
उत्थाय पश्चिमे यामे भर्त्तुः पूर्वमतन्द्रिताः ८३
कृत्वा शौचं विधानेन दन्तधावनमाचरेत्
कृत्वाऽथ मङ्गलस्नानं धृत्वा शुक्लाम्बरं तथा ८४
आचम्य धारयेदूर्ध्वपुण्ड्रं शुभ्रं मृदैव तु
चन्दनेनापि कस्तूर्य्याः कुङ्कुमेनापि वाऽसति ८५
जप्त्वा मन्त्रं गुरुं पश्चादभिनन्द्य च वैष्णवान्
नमस्कृत्वा जगन्नाथं जप्त्वा च शरणागतिम् ८६
आत्मानं समलङ्कृत्य चिन्तयेन्मधुसूदनम्
गृहभाण्डादिकं सर्वं वाग्यता नियतेन्द्रियाः ८७
संशोधयेत्प्रतिदिनं यज्ञार्थं परमात्मनः
मार्जयित्वा गृहं पश्चाद्गोमयेनानुलिप्य च ८८
रङ्गवल्ल्यादिभिः पश्चादलङ्कृत्य समन्वतः
चतुर्विधानां भाण्डानां क्षालनन्तु समाचरेत् ८९
पाचकानि बहिष्ठानि जलस्याऽऽनयनानि च
स्थापनानि जलार्थं वा चतुर्विधमुदाहृतम् ९०
पृथक्पृथगुदञ्चानि तेषु तेष्वपि विन्यसेत्
नान्योन्यं सङ्करं कुर्याद्भाण्डानां सर्वकर्मसु ९१
तानि तानि स्पृशेत्पाणिं प्रक्षाल्यैव पुनः पुनः
सम्यक्प्रक्षाल्य भाण्डानि दाहयेद्यज्ञियैस्तृणैः ९२
पुनः प्रक्षाल्य सन्तप्त्वा पश्चात्पचनमाचरेत्

रसभाण्डानि सर्व्वाणि क्षालयेदुष्णवारिणा ९३
चतुर्भिः पञ्चभिर्ध्यात्वा स्रुक्स्रुवौ क्षालयेत्तदा
बहिर्न निष्क्रामयीत पाचकानि गृहान्तिकात् ९४
ताभिरेव तु दद्यात्तु मुञ्जीत हि कथञ्चन
दत्त्वा पात्रान्तरे दद्यात्कांस्येवा मृण्मयेऽपि वा ९५
पुटे पर्णमये वाऽपि दद्यादत्र तु वैष्णवे
स्रुवं दारुमयं कांस्यं कुर्व्वीतायोमयं न तु ९६
न दद्यादारनालस्य घटं तस्मिन् महावने
आरनालस्य यत्कुम्भन्त्यजेन्मद्यघटं यथा ९७
आरनालङ्कारशाकं करञ्जं तिलपिष्टकम्
लशुनं मूलकं शिग्रुं छत्रां कोशातकीफलम्
अलाबुञ्चान्त्रं शाकञ्च करनिर्मथितं दधि ९८
बिम्बं बिड्जञ्च निर्यासं पीलुं श्लेष्मातकं फलम्
आरगधञ्च निर्गुण्डीं कालिङ्गन्नालिकां तथा ९९
नालिकेर्याख्यशाकञ्च श्वेतवृन्ताकमेव च
उष्ट्राविमानुषीक्षीरमवत्सानिर्दशाहगोः १००
एतान्यकामतः स्पृष्ट्वा सवासा जलमाविशेत्
मत्या जग्ध्वा व्रतं कुर्यान्मुर्ज जग्ध्वा पतेदधः १०१
केशानां रञ्जनार्थं वा न स्पृशेदारनालकम्
चन्दनं घनसारं वा मकरन्दमथापि वा १०२
माषमुद्गादिचूर्णं वा तक्रं जाम्बीरमेव वा
तिन्तिडञ्च कलायं वा केशरञ्जनमाचरेत् १०३
ऊर्ध्वं मासात्त्यजेत्सर्वं मृद्भाण्डं वैष्णवोत्तमः
न त्यजेल्लोहभाण्डानि तापयेच्च हुताशने १०४
दारूणां सन्त्यजेद्वाऽपि तक्षणं वा समाचरेत्
अश्मनामश्मभिर्ध्यात्वा गोबालैर्घर्षयेत्तथा १०५

सूतके मृतके वाऽपि शुनादिस्पर्शने तथा
स्पर्शने वाऽप्यभक्ष्याणां सद्य एव परित्यजेत्
एवं संशोध्य भाण्डानि यज्ञार्थं याचयेद्धविः १०६
सम्प्रोक्ष्याद्भिः शुचौ देशे धान्यं संशोधयेद्बुधः
अवहन्याच्छुभतरं गायन्ति मधुसूदनम् १०७
संशोध्य तण्डुलान् पश्चादद्भिः संक्षालयेत्त्रिभिः
अम्भस्त्रिवारं वस्त्रेण शोधयित्वा घटान्तरे १०८
कुशेनैव पवित्रेण तण्डुलान् निर्वपेच्छुभान्
अन्तर्धाय कुशं तत्र मन्त्ररत्नमनुस्मरन् १०९
पाचयेत्सपवित्रेण वाग्यतो नियतेन्द्रियः
उपविश्य शुभे कुण्डे वह्निं प्रज्वालयेत्ततः ११०
अवैष्णवस्य शूद्रस्य पतितस्य तथैव च
पाषण्डस्याप्यशुद्धस्य गृहेष्वग्निं विवर्जयेत् १११
सम्प्रोक्ष्य मन्त्ररत्नेन वह्निं कुशजलैस्त्रिभिः
यज्ञियैर्विमलैः काष्ठैर्व्यजनेन प्रदीपयेत् ११२
सान्तर्धानमुखेनापि धमयित्वा प्रदीपयेत्
पालाशैर्खादिरैर्बिल्वैर्गोशकृत्पिटकैरपि ११३
अन्यैर्वा यज्ञियैः काष्ठैस्तृणैर्वा यज्ञियैः शुभैः
वर्जयेन्मद्यदिग्धानि तथा वैभीतकानि च ११४
आरग्वधानि शिग्रूणि तथा नैर्गुण्डिकानि च
नैपानि च कपित्थानि कार्पासैरण्डकानि च ११५
अमेध्यानि सकीटानि दौर्गन्धानि तथैव च
असद्वाहानि चैत्यानि काकखट्वासनानि च ११६
देवालयानि यौप्यानि तथोपकरणानि च
महिषोष्ट्रखरादीनां कारीषपीठकानि च ११७
अन्यानां पाकशेषाणि वर्जयेद्यज्ञकर्म्माणि

प्रदीप्याग्निं ततोऽन्नाद्यं पच्यान्नियतमानसः ११८
चिन्तयन् परमात्मानं जपन्मन्त्रद्वयं तथा
शुद्धं हृद्यं तथा रुच्यं पश्चादभ्यन्तरं शुभम् ११९
निषिद्धानि च शाकानि फलमूलानि वर्जयेत्
अतिरूक्षञ्चातिदुष्टमतिरक्तञ्च वर्जयेत् १२०
भावदुष्टं क्रियादुष्टं कालदुष्टं तथैव च
संसर्गदुष्टमपि च वर्जयेद्यज्ञकर्म्मणि १२१
रूपतो गन्धतो वाऽपि यच्चाभक्ष्यैः समम्भवेत्
भावदुष्टञ्च यत्प्रोक्तं मुनिभिर्धर्म्मपारगैः १२२
आरनालञ्च मद्यञ्च करनिर्म्मथितं दधि
हस्तदत्तञ्च लवणं क्षीरं घृतपयांसि च १२३
हस्तेनोद्धृत्य यत्तोयं पीतं वक्त्रेण बकदा
शब्देन पीतं भुक्तञ्च गव्यं ताम्रेण संयुतम् १२४
क्षीरञ्च लवणोन्मिश्रं क्रियादुष्टमिहोच्यते
एकादश्यां तु यच्चान्नं यच्चान्नं राहुदर्शने
सूतके मृतके चान्नं शुष्कं पर्युषितं तथा १२५
अनिर्दशाहगोःक्षीरं षष्ठ्यां तैलं तथाऽपि च
नदीष्वसमुद्रगासु सिंहकर्कटयोर्जलम् १२६
निःशेषजलवाप्यादौ यत्प्रविष्टं नवोदकम्
नातीतपञ्चरात्रं तत्कालदुष्टमिहोच्यते १२७
शैवपाषण्डपतितैर्विकर्मस्थैर्निरीश्वरैः
अवैष्णवैर्द्विजैः शूद्रैर्हरिवासरभोक्तृभिः १२८
श्वकाकसूकरोष्ट्राद्यैरुदक्यासूतिकादिभिः
पुंश्चलीभिश्च नारीभिर्वृषलीपतिभिस्तथा १२९
दृष्टं स्पृष्टं च दत्तं च भुक्तशेषं तथैव च
अभक्ष्याणां च संयुक्तं संसर्ग दुष्टमुच्यते १३०

बिम्बं शिग्रु च कालिङ्गं तिलपिष्टञ्च मूलकम्
कोशातकीमलाबुञ्च तथा कट्फलमेव च १३१
शालिका नालिकेत्यादिजातिदुष्टमिहोच्यते
एवं सर्वाण्यभक्ष्याणि तत्सङ्गान्यपि संत्यजेत् १३२
तथैवाभक्ष्यभोक्तृणां हरिवासरभोजिनाम्
लोकायतिकविप्राणां देवतान्तरसेविनाम् १३३
अवैष्णवानामपि च संसर्गं दूरतस्त्यजेत् १३४
पक्वान्नाद्यं यथा पक्वं वाग्यतो नियतेन्द्रियः
सम्मार्जयेच्छुभतरं वारिणा वाससैव च १३५
करकैरपिधायाथ चक्रेणैवाङ्कयेत्ततः
गन्धेन वा हरिद्रेण जलेनाप्यथ वा लिखेत् १३६
सुदर्शनं पाञ्चजन्यं भाण्डानां यज्ञयोगिनाम्
कुशोत्तरे शुचौ देशे विन्यस्य कुशवारिणा १३७
संप्रोक्ष्य मन्त्ररत्नेन वस्त्रेणाऽऽच्छादयेत्ततः
क्षालयित्वाऽथ देवस्य भाजनानि शुभैर्जलैः ३३८
अभिपूर्यं ततो दद्याद्भोजयेच्च विशेषतः
भोजयेदागतान् काले सखिसम्बन्धिबान्धवान् १३९
बालान् वृद्धान् भोजयित्वा भर्तारं भोजयेत्ततः
स्वयं हृष्टा ततोऽश्नीयाद्भर्तुर्भुक्तावशेषितम् १४०
पशाचिकानां यक्षाणां शक्तानां लिङ्गधारिणाम्
द्वादशीविमुखानां च संलापादि विवर्जयेत् १४१
शैवबौद्धस्कान्दशाक्तस्थानानि न विशेत् क्वचित्
वर्जयेत्तत्समीपस्थं जलपुष्पफलादि च १४२
न निरीक्षेत देवानामुत्सवादि कदाचन
स्तुतिं वाऽप्यन्यदेवानां न कुर्याच्छृणुयान्न च १४३
कामप्रसङ्गसंलापान् परिहासादि वर्जयेत्

अन्यचिह्नाङ्कितं वस्त्रं भूषणासनभाजनम् १४४
वृद्धं पशुं कूपगृहान् भाण्डं चैव विवर्जयेत्
अन्यालये हरिं दृष्ट्वा देवतान्तरसंसदि १४५
नार्चयेन्नप्रणमेच्च तीर्थसेवां विवर्जयेत्
अवैष्णवस्य हस्तात्तु दिव्यदेशादुपागतम् १४६
हरेः प्रसादतीर्थाद्यं यत्नेन परिवर्जयेत्
आकारत्रयसम्पन्नो नवेज्याकर्म्मणि स्थितः १४७
विष्णोरनन्यशेषत्वं तथैवानन्यसाधनम्
तथैवानन्यभोग्यत्वमाकारत्रयमुच्यते
अर्चनं मन्त्रपठनं ध्यानं होमश्च वन्दनम्
स्तुतिर्योगः समाधिश्च तथा मन्त्रार्थचिन्तनम् १४९
एवं नवविधा प्रोक्ता चेज्या वैष्णवसत्तमैः
प्राप्यस्य ब्रह्मणो रूपं प्राप्यञ्च प्रत्यगात्मनः १५०
प्राप्त्युपायं फलञ्चैव तथा प्राप्तिविरोधि च
ज्ञातव्यमेतदर्थस्य पञ्चकं मन्त्रवित्तमैः १५१
जगतः करणत्वं च तथा स्वामित्वमेव च
श्रीशत्वं सगुरुत्वञ्च ब्रह्मणो रूपमुच्यते १५२
देहेन्द्रियादिभ्योऽन्यत्वं नित्यत्वादिगुणौघता
श्रीहरेर्दास्य धर्मत्वं स्वरूपं प्रत्यगात्मनः १५३
उपायाध्यवसायेन त्यक्त्वा कर्मौघमात्मनः
हरेः कृपाबलम्बित्वं प्राप्त्युपायमिहोच्यते १५४
सर्वैश्वर्यफलं त्यक्त्वा शब्दादिविषयानपि
दास्यैकसुखसङ्गित्वं विष्णोः फलमिहोच्यते १५५
तज्जनस्यापराधित्वं शब्दादिष्वनुरक्तता
कृत्यस्य च परित्यागो ह्यकृत्यकरणं तथा १५६
द्वादशीविमुखत्वं च विरोधि स्यात् फलस्य हि

अर्थपञ्चकमेतद्धि ज्ञातव्यं स्यान्मुमुक्षुभिः १५७
विहितं सकलं कर्म विष्णोराराधनं परम्
निबोध तन्नृपश्रेष्ठ भोगार्थं परमात्मनः १५८
वृत्त्याख्यस्य तरोरस्य सुदृढं मूलमुच्यते
त्यागेन चैव धर्मय निषिद्धाचरणेन च १५९
आज्ञातिक्रमणाद्विज्ञः पतत्येव न संशयः
ज्योतिष्टोमादयः सर्वे यज्ञा वेदेषु कीर्तिताः १६०
पुण्यव्रताः पुराणोक्ता दाना नैमित्तिकादिषु
विष्णोर्भोगतया सर्वाः कर्तव्या वैष्णवोत्तमैः १६१
यस्तूपायतया कृत्यं नित्यनैमित्तिकादिकम्
सत्कृत्यं कुरुते विष्णोर्वैष्णवः स उदीरितः १६२
विष्णोरज्ञतया यस्तु सत्कृत्यं कुरुते बुधः
स एकान्तीति मुनिभिः प्रोच्यते वैष्णवोत्तमः १६३
यस्तु भोगतया विष्णोः सत्कृत्यं कुरुते सदा
स भवेत्परमैकान्ती महाभागवतोत्तमः १६४
वर्जनीयमकृत्यन्तु सर्वेषां करणैस्त्रिभिः
अकामतस्तु यत्प्राप्तं प्रायश्चित्ताद्विनश्यति १६३
अकृत्यं वैष्णवैः पापबुध्या शास्त्रविरोधितः
एकान्त परमैकान्ति रुच्यभावाच्च सन्त्यजेत् १६६
श्रुतिस्मृत्युदितं धर्मं यस्त्यजेद्वैष्णवाधमः
स पाषण्डीति विज्ञेयः सर्वलोकेषु गर्हितः १६७
अकृत्यकरणाद्वाऽपि कृत्यस्याकरणादपि
द्वादशीविमुखत्वेन पतत्येव न संशयः १६८
तस्मात्सर्वप्रयत्नेन सत्कृत्यं सर्वदा चरेत्
आज्ञातिक्रमणाद्विष्णोर्मुक्तोऽपि विनिबध्यते १६९
समस्तयज्ञभोक्तारं ज्ञात्वा विष्णुं सनातनम्

दैवं पैत्रं तथा यज्ञं कुर्यान्नतु परित्यजेत् १७०
त्रिदण्डमवलम्बन्ते यतयो ये महाधियः
तेषामपि हि कर्तव्यं सत्कृत्यमितरेषु किम् १७१
ब्रह्म ब्रह्मा ब्राह्मणाश्च त्रितयं ब्राह्ममुच्यते
तस्माद्ब्राह्मेणविधिना परं ब्रह्माणमर्चयेत् १७२
समस्तयज्ञभोक्तारमज्ञात्वा विष्णुमव्ययम्
वेदोदितं यः कुरुते स लोकायतिकः स्मृतः १७३
यस्तु वेदोदितं धर्मन्त्यक्त्वा विष्णुं समर्चयेत्
स पाषण्डत्वमापन्नो नरकं प्रतिपद्यते १७४
वेदाः प्राणा भगवतो वासुदेवस्य सर्वदा
तदुक्तकर्माकुर्वाणः प्राणहर्ता भवेद्धरेः १७५
विष्णोराराधनाद्वेदं विना यस्त्वन्यकर्मणि
प्रयुञ्जीत विमूढात्मा वेदहन्ता न संशयः १७६
वत्सं माता लेढि यथा तथा लेढि स मातरम्
श्रुतं विष्णोः प्रियं ज्ञात्वा विष्णुं वेदेन वै यजेत् १७७
तस्माद्वेदस्य विष्णोश्च संयोगो यस्तु दृश्यते
स एव परमो धर्मो वैष्णवानां यथा नृप १७८
कश्चित् पुरा नृपश्रेष्ठ काश्यपो ब्राह्मणोत्तमः
शाण्डिल्य इति विख्यातः सर्वशास्त्रविशारदः १७९
स तु धर्मप्रसङ्गेन विष्णोराराधनं प्रति
अवैदिकेन विधिना कृतवान् धर्मसंहिताम् १८०
अवलम्ब्य मतं तस्य केचिदत्र महर्षयः
अवैदिकेन मार्गेण पूजयन्ति स्म केशवम् १८१
अशास्त्रविहितं धर्मं सर्वे कुर्वन्ति मानवाः
स्वाहास्वधावषट्कारवर्जितं स्यान्महीतलम् १८२
ततः क्रुद्धो जगन्नाथः शङ्खचक्रगदाधरः

इदमाह मुनिश्रेष्ठं शाण्डिल्यममितौजसम् १८३
दुर्बुद्धे मामकं धर्मं परमं वैदिकं महत्
अवैदिकक्रियाजुष्टं प्रागल्भ्यात्कृतवानसि १८४
यस्मादवैदिकं धर्मं प्रवर्तयसि मां द्विज
तस्मादवैदिकं लोकं निरयं गच्छ दारुणम् १८५
तद्वाक्यादेव देवस्य शाण्डिल्योऽभूद्भयाकुलः
स्तुवन् प्राह जगन्नाथं प्रणिपत्य पुनः पुनः १८६
त्राहि त्राहीहि लोकेश मां विभो सापराधिनम्
ततः स कृपया विष्णुर्भगवान् भूतभावनः १८७
दिव्यवर्षशतं विप्र भुक्त्वा नरकयातनाम्
उत्पत्स्यसे भृगोवंशे जमदाग्निरितीरितः १८८
तत्राऽऽराध्य पुनमा तु वैदिकेनैव धर्मतः
गच्छ तस्मिन् मुनिश्रेष्ट मम लोकं सुनिर्मलम् १८९
इत्युक्त्वा भगवान्विष्णुस्तत्रैवान्तरधीयत
शाण्डिल्यो निरयं प्राप्य पुनरुत्पद्य भूतले १९०
वेदोक्तविधिना विष्णुमर्चयित्वा सनातनम्
विशुद्धभावात्सम्प्राप्य तद्धाम परमं हरेः १९१
तस्मादवैदिकं धर्मं दूरतः परिवर्जयेत्
वैदिकेनैव विधिना भक्त्या सम्पूजयेद्धरिम् १९२
श्रौतेन विधिना चक्रं धृत्वा वै बाहुमूलयोः
धृतोर्ध्वपुण्ड्रः शुद्धात्मा विधिनैवार्चयेद्धरिम् १९३
कर्मणा मनसा वाचा न प्रमाद्येत् सनातनात्
न प्रमाद्येत्परं धर्मात् श्रुतिस्मृत्युक्तगौरवात् १९४
सुशीलन्तु परं धर्मं नारीणां नृपसत्तम
शीलभङ्गेन नारीणां यमलोकः सुदारुणः १९५
मृते जीवति वा पत्यौ या नान्यमुपगच्छति

सैव कीर्तिमवाप्नोति मोदते रमया सह १९६
पतिं या नातिचरति मनोवाक्कायकर्मभिः
सा भर्तृलोकमाप्नोति यथैवारुन्धती तथा १९७
आर्ताऽऽर्ते मुदिते हृष्टा प्रोषिते मलिना कृशा
मृते म्रियेत या पत्यौ सा स्त्री ज्ञेया पतिव्रता १९८
या स्त्री मृतं परिष्वज्य दग्धा चेद्धव्यवाहने
सा भर्तृलोकमाप्नोति हरिणा कमला यथा १९९
ब्रह्मघ्नं वा सुरापं वा कृतघ्नं वाऽपि मानवम्
यमादाय मृता नारी तं भर्त्तारं पुनाति हि २००
साध्वीनामिह नारीणामग्निप्रपतनादृते
नान्यो धर्मोऽस्ति विज्ञेयो मृते भर्तरि कुत्रचित् २०१
वैष्णवं पतिमादाय या दग्धा हव्यवाहने
सा वैष्णवपदं याति यत्र गच्छन्ति योगिनः २०२
मृते भर्तरि या नारी भवेद्यदि रजस्वला
चिताग्निसंग्रहे तावत्स्नात्वा तस्मिन् प्रवेशयेत् २०३
गर्भिणी नानुगन्तव्या मृतं भर्त्तारमव्यया
ब्रह्मचर्यव्रतं कुर्याद्यावज्जीवमतन्द्रिता २०४
केशरञ्जनताम्बूलगन्धपुत्र्यादिसेवनम्
भूषितं रङ्गवस्त्रञ्च कांस्यपात्रे च भोजनम् २०५
द्विवारं भोजनञ्चाक्ष्णोरञ्जनं वर्जयेत्सदा
स्नात्वा शुक्लाम्बरधरा जितक्रोधा जितेन्द्रिया २०६
न कल्क कुहका साध्वी तन्द्रालस्य विवर्जिता
सुनिर्मला शुभाचारा नित्यं सम्पूजयेद्धरिम् २०७
क्षितिशायी भवेद्रात्रौ शुचौ देशे कुशोत्तरे
ध्यानयोगपरा नित्यं सतां सङ्गे व्यवस्थिता २०८
तपश्चरणसंयुक्ता यावज्जीवं समाचरेत्

तावत्तिष्ठेन्निराहारा भवेद्यदि रजस्वला २०९
सभर्तृका सती वाऽपि पाणिपूरान्नभोजनम्
एकवारं समश्नीयाद्रजसा च परिप्लुता २१०
एवं सुनियताहारा सम्यग्व्रतपरायणा
भर्त्रा सह समाप्नोति वैकुण्ठपदमव्ययम् २११
दग्धव्या साऽग्निहोत्रेण भर्त्तुः पूर्वं मृता तु या
स्वांशमग्निं समादाय भर्त्ता पूर्ववदाचरेत् २१२
कृत्वा कुशमयीं पत्नी यावज्जीवमतन्द्रितः
जुहुयादग्निहोत्रं तु पञ्चयज्ञादिकं तथा २१३
अथ च प्रव्रजेद्विद्वान् कन्यां वाऽपि समुद्वहेत्
प्रव्रज्यामपि कुर्वीत कर्म वेदोदितं महत् २१४
आत्मन्यग्निं समारोप्य जुहुयादात्मवान् सदा
मनसा वा प्रकुर्वीत नित्यनैमित्तिकक्रियाः २१५
गृहस्थो वा वनस्थो वा यतिर्वाऽपि भवेद्द्विजः
अनाश्रमी न तिष्ठेत यावज्जीवं द्विजोत्तमः २१६
वर्णाश्रमेषु सर्वेषां पूजनीयो जनार्दनः
न व्यापकेन मन्त्रेण सदैव च महीपते २१७
व्यापकानां च सर्वेषां ज्यायानष्टाक्षरो मनुः
अष्टाक्षरस्य जप्ता तु साक्षान्नारायणः स्वयम् २१८
सन्यासं च समुद्रञ्च सर्पिश्छन्दोऽधि दैवतम्
न दीक्षा विधि न ध्यानं सार्थं मन्त्रमुदाहृतम् २१९
स्नात्वा शुद्धः प्रसन्नात्मा कृतकृत्यो जनार्दनम्
मनसाऽप्यर्चयित्वा वा जपेन्मन्त्रं सदा बुधः २२०
दानप्रतिग्रहौ यागं स्वाध्यायं पितृतर्पणम्
पितृक्रियाष्टाक्षरस्य जप्ता कुर्यादतन्द्रितः २२१
धृतोर्ध्व पुण्ड्रदेहश्च चक्राङ्कितभुजस्तथा

अष्टाक्षरं जपन्नित्यं पुनाति भुवनत्रयम् २२२
जपेद्धोगतया मन्त्रं सततं वैष्णवोत्तमः
न साधनतया जप्यं कर्तव्यं विष्णुतत्परैः २२३
अष्टोत्तरसहस्त्रं वा शतमष्टोत्तरन्तु वा
त्रिसन्ध्यासु जपेन्मन्त्रं तदर्थमनुचिन्तयन् २२४
उपोष्य पूर्वदिवसे नद्यां स्नात्वा विधानतः
आचार्यं संश्रयेत्पूर्वं महाभागवतं द्विजः २२५
आचार्या विष्णुमभ्यर्च्य पवित्रं चापि पूजयेत्
पुरतो वासुदेवस्य इध्माधानान्तमाचरेत् २२६
प्रजपेहस्य सूक्तेन पवित्रन्तेवतेत्यृचा
पवमानस्य आद्येन ऋग्भिश्चतसृभिः क्रमात् २२७
आज्यं हुत्वा ततश्चक्रं तदग्नौ प्रतपेद्गुरुः
चरणं पवित्रमिति यजुषा तच्चक्रेणाङ्कयेद्भुजम् २२८
वामां सम्प्रतपेत्पश्चात्ताञ्च जन्येन देशिकः २२९
अग्निर्मन्वेति यजुषा तद्धोमाग्नौ प्रतप्य वै
ततस्तु पार्थिवैर्ऋग्भिर्हुत्वा पुण्ड्राणि धारयेत् २३०
अतो देवेति सूक्तेन विष्णोर्नुक्रमणेन च
पूजयेद्वादशभिर्वै केशवादीननुक्रमात् २३१
कुशग्रन्थिषु संपूज्य जुहुयात्ताभिरेव तु
हुत्वाऽथ चरुणा सम्यक् मृदा शुभ्रेन देशिकः २३२
ललाटादिषु चाङ्गेषु ऋग्भिस्ताभिः क्रमेण वै
नामभिः केशवाद्यैश्च सच्छिद्राण्येव धारयेत् २३३
श्रिये जात इति ऋचा कुङ्कुमङ्केषु धारयेत्
परोमात्रेति सूक्तेन उपस्थाय जनार्दनम् २३४
होमशेषं समाप्याथ मूर्त्युद्वापनमाचरेत्
एवं पुण्ड्रक्रियां कृत्वा नाम दद्यात्ततः परम् २३५

प्रवः पान्तमिति सूक्तेन नाममूर्तिं समर्चयेत्
गवाज्यं प्रत्यृचं हुत्वा नाम दद्याच्च वैष्णवः २३६
अभिप्रियाणीति सूक्तेनोपस्थाय जनार्दनम्
प्रदक्षिण नमस्कारौ कृत्वा शेषं समाचरेत् २३७
मन्त्रदीक्षा विधानन्तु श्रौतं मुनिभिरीरितम्
नवाहिता भवेद्दीक्षा न पृथक्त्वेन वक्ष्यते २३८
अदीक्षितो भवेद्यस्तु मन्त्रं वैष्णवमुत्तमम्
अर्चनं वाऽपि कुरुते न संसिद्धिमवाप्नुयात् २३९
नादीक्षितः प्रकुर्वीत विष्णोराराधनक्रियाम्
श्रौतं वा यदि वा स्मार्त्तं दिव्यागममथापि वा २४०
तस्मादुक्तप्रकारेण दीक्षितो हरिमर्च्चयेत्
पूर्वेन्ह्न्युपोष्य गुरुणा नद्यां स्नात्वा कृतक्रियः २४१
आचार्यः पूजयेद्विष्णुं गन्धपुष्पाक्षतादिभिः
ईशान्यादि चतुर्दिक्षु संस्थाप्य कलशान् शुभान् २४२
तेषु गव्यानि निक्षिप्य चतुर्मूर्तीन् समर्चयेत्
वाराहं नारसिंहञ्च वामनं कृष्णमेव च २४३
तद्विष्णोरिति च द्वाभ्यां वाराहं पूजयेत्ततः
प्रतद्विष्णु इति ऋचा नारसिंहमनामयम् २४४
न ते विष्णोरित्यनेन वामनं पूजयेत्तथा
वषट्तेविष्णव इति कृष्णं संपूजयेत् द्विजः २४५
संपूज्याऽऽवरणं सर्वं गन्धपुष्पैर्विधानतः
प्रतिष्ठाप्य ततो वह्निमिध्माधानान्तमाचरेत्
चतुर्भिर्वैष्णवैः सूक्तैः पायसं मधुमिश्रितम् २४६
हुत्वाऽऽज्यं जुहुयात्पश्चाच्छ्रीसूक्तेन समाहितः
अग्निमील इत्यनुवाकेन सावित्र्या वैष्णवेन च २४७
सर्वैश्च वैष्णवैर्मन्त्रैः पृथगष्टोत्तरं शतम्

हुत्वा वेदसमाप्तिञ्च जुहुयाद्देशिकोत्तमः २४८
ततो भद्रासने शिष्यमुपविश्याभिषेचयेत्
चतुर्भिर्वैष्णवैर्मन्त्रैः सूक्तैस्तत्कलशोदकैः २४९
ऋत्विग्भिर्ब्राह्मणैः शिष्यमभिषिच्याऽथ देशिकः
कौपीनं कटिसूतञ्च तथा वस्त्रञ्च धारयेत् २५०
ऊर्ध्वपुण्ड्राणि पद्माक्ष तुलसीमालिकेऽपि च
कुशोत्तरे समासीनमाचान्तं विनयान्वितम् २५१
अध्यापयेद्वैष्णवानि सूक्तानि विमलानि च
ध्यापकान् वैष्णवान् मन्त्रानन्यांश्चापि विधानतः २५२
तदर्थन्यासमुद्रादि सर्पिश्छन्दोऽधिदैवतम्
तस्मिन्निवेश्य सद्वृत्तौ शासयेच्छासनाच्छ्रुतेः २५३
शासितो गुरुणा शिष्यः सद्वृत्तौ सत्पथे स्थितः
अर्चयेत्परमैकान्त्य सिद्धये हरिमव्ययम् २५४
आचार्यात्समनु प्राप्तं विग्रहं सुमनोहरम्
लब्ध्वाऽथ विधिना विष्णोः पूजयेत्तदनुज्ञया २५५
पूर्वाऽह्नि पूर्ववत्पूज्यः श्रौतेनैवोपचारकैः
ताभिरेव च हुत्वाऽथ ऋग्भिराज्यं तथाक्रमात् २५६
शय्यासूक्तान्तमाज्येन हुत्वाऽग्निं वैष्णवोत्तमः
अध्यापयित्त्वा तान् मन्त्रान् वैदिकान् वैदिकोत्तमः २५७
पूजाविधानं त्रिविधं तस्मै होमान्तमाविशेत्
स्नानतर्पणहोमार्चा जप्याद्या विविधाः क्रियाः २५८
वैशिष्ट्येण गुरोर्ज्ञात्त्वा शक्त्या सर्वं समाचरेत्
परमापद्गतो वाऽपि न भुञ्जीत हरेर्दिने २५९
न तिर्यग्धारयेत्पुण्ड्रन्नान्यं देवं प्रपूजयेत्
वैष्णवः पुरुषो यस्तु शिव ब्रह्मादिदैवतान् २६०
प्रणमेतार्चयेद्वाऽपि विष्ठायां जायते क्रिमिः

रजस्तमोऽभिभूतानां देवतानां निरीक्षणात् २६१
पूजनाद्वन्दनाद्वाऽपि वैष्णवो यात्यधोगतिम्
शुद्धसत्वमयो विष्णुः पूजनीयो जगत्पतिः २६२
अनर्चनीया रुद्राद्याः विष्णोरावरणं विना
यस्तु स्वात्मेश्वरं विष्णुमतीत्यान्यं यजेत हि २६३
स्वात्मेश्वराय हरये च्यवते नात्रसंशयः
यज्ञाध्ययनकाले तु नमस्यानि वषट्कृता २६४
तानि वै यज्ञियान्यत्र यज्ञो वै विष्णुरव्ययः
तस्यैवाऽवरणं प्रोक्तं यज्ञाध्ययनकर्मसु २६५
स्तुवन्ति वेदास्तस्यात्र गुणरूपविभूतयः
तस्मादावरणं हित्वा ये यजन्ति परान् सुरान् २६६
ते यान्ति निरयं घोरं कल्पकोटिशतानि वै
रुद्रः काली गणेशश्च कूष्माण्डा भैरवादयः २६७
मद्यमांसाशिनश्चान्ये तामसाः परिकीर्तिताः
शुद्धानामपि देवानां या स्वतन्त्राऽर्च्चनक्रिया २६८
सा दुर्गतिं नयत्येव वैष्णवं वीतकल्मषम्
अर्चयित्वा जगन्नाथं वैष्णवः पुरुषोत्तमम् २६९
तदावरणरूपेण यजेद्देवान् समन्ततः
अन्यथा नरकं याति यावदाभूतसंप्लवम् २७०
वासुदेवं जगन्नाथमर्चयित्वैव मानवः
प्राप्नोति महदैश्वर्यं ब्रह्मेन्द्रत्वादिकं क्षणात् २७१
मनसाऽपि जलेनापि जगन्नाथं जनार्दनम्
सम्प्राप्नोत्यमलां सिद्धिं जगत्सर्वं समञ्चितम् २७२
हृषीकेशं त्रयीनाथं लक्ष्मीशं सर्वदं हरिम्
तं विना पुण्डरीकाक्षं कोऽर्चयेदितरान् सुरान् २७३
नारायणं परित्यज्य योऽन्यं देवमुपासते

स्वपतिं नृपतिं हित्वा यथा स्त्री पुरुषाधमम् २७४
विष्णोर्निवेदितं हव्यं देवेभ्यो जुहुयात्तथा
पितृभ्यश्चैव तद्दद्यात्सर्वमानन्त्यमश्नुते २७५
निर्माल्यमितरेषां तु यदन्नाद्यं दिवौकसाम्
उपभुज्य नरो याति ब्रह्महत्यां न संशयः २७६
नैवेद्य भोजनं विष्णोस्तत्पादाम्बु निषेवणम्
तुलसी खादनं नृणां पापिनामपिमुक्तिदम् २७७
एकादश्युपवासश्च शङ्खचक्रादिधारणम्
तुलस्या पूजनं विष्णोस्त्रितयं वैष्णवं स्मृतम् २७८
अवैष्णवः स्याद्यो विप्रो बहुशास्त्रश्रुतोऽपि वा
सजीवन्नेव चण्डालो मृतः श्वानोऽभिजायते २७९
क्रतुसाहस्त्रिणं वाऽपि लोके विप्रमवैष्णवम्
चण्डालमिव नेक्षेत वर्जयेत्सर्वकर्मसु २८०
भगवद्भक्तिदीप्ताग्निदग्धदुर्जातिकल्मषः
चण्डालोऽपि बुधैः श्लाध्यो न तु पूज्यो ह्यवैष्णवः २८१
शङ्खचक्रोर्ध्वपुण्ड्रादिरहितं ब्राह्मणाधमम्
पूजयिष्यति यः श्राद्धे सर्वकर्मास्य निष्फलम् २८२
तिर्यक्पुण्ड्रधरं विप्रं यः श्राद्धे भोजयिष्यति
पितरस्तस्य यान्त्येव कालसूत्रं सुदारुणम् २८३
ऊर्ध्वपुण्ड्रधरं विप्रं चक्राङ्कितभुजं तथा
पूजयिष्यति यः श्राद्धे गया श्राद्धायुतं लभेत् २८४
शङ्खचक्रोर्ध्वपुण्ड्राद्यैरन्वितं वैष्णवं द्विजम्
भक्त्या सम्पूजयेद्यस्तु दैवे पित्र्ये च कर्मणि २८५
कल्पकोटिसहस्राणि कल्पकोटिशतानि च
यास्यन्ति पितरतस्य विष्णुलोकं सुनिर्मलम् २८६
ऊर्ध्वपुण्ड्रधरं विप्रं तप्तचक्रङ्कितांसकम्

श्राद्धे सम्पूजयेद्यस्तु गयाश्राद्धायुतं लभेत् २८७
तप्तचक्रेण विधिना बाहुमूलेन लाञ्छितः
पुनाति सकलं लोकं नारायण इवाघभित् २८८
अविद्यो वा सविद्यो वा शङ्खचक्रोर्ध्वपुण्ड्रधृत्
ब्राह्मणः सर्वलोकेषु पूज्यमानो हरिर्यथा २८९
दुराशी वा दुराचारी शङ्खचक्रोर्ध्वपुण्ड्रधृत्
नृणां हन्ति समस्ताघं तमः सूर्योदये यथा २९०
चक्राङ्कितस्य विप्रस्य पादप्रक्षालितं जलम्
पुनाति सकलं लोकं यथा त्रिपथगानदी २९१
तिस्रः कोटयर्द्ध कोटी च तीर्थानि भुवनत्रये
चक्राङ्कितस्य विप्रस्य पादे तिष्ठन्त्यसंशयः २९२
चक्राङ्कितस्य विप्रस्य पादप्रक्षालितं जलम्
पीत्वा पातकसाहस्रैर्मुच्यन्ते नात्र संशयः २९३
श्राद्धे दाने व्रते यज्ञे विवाहे चोपनायने
चक्राङ्कितं विप्रमेव पूजयेदितरान्न तु २९४
विष्णुचक्राङ्कितो विप्रो भुञ्जानोऽपि यतस्ततः
न लिप्यते स पापेन तमसैव प्रभाकरः २९५
चक्राङ्कित भुजो विप्रः पङ्क्तिं मध्ये तु भुञ्जते
पुनाति सकलां पङ्क्तिं गङ्गे वोत्तरवाहिनी २९६
चक्राङ्कित भुजं विप्रं यो भूम्यामभिवादयेत्
ललाटे पांशु संख्यानि विष्णुलोके महीयते २९७
ब्राह्मणः क्षत्रियो वैश्यः शूद्रो वा वैष्णवः पुमान्
अर्चयित्वेतरान् देवान् निरयं यान्त्यसंशयम् २९८
विष्णोरावरणं हित्वा पूजयित्वेतरान् सुरान्
वैष्णवः पुरुषो याति कालसूत्रमधोमुखः २९९
महापापी महापापैरन्वितो यदि वैष्णवः

मन्वादि धर्मशास्त्रोक्तं प्रायश्चित्तं स्माचरेत् ३००
प्रायश्चित्तविशेषं तु पश्चात्कुर्वीत वैष्णवः
वैयासिकीं वैष्णवीं च पवित्रीञ्च समाचरेत् ३०१
वैष्णवानान्तु विप्राणां पश्चात्पादजलं पिबेत्
वृत्तौ न परिपूर्णोऽथ कर्मस्वधिकृतो भवेत् ३०२
मन्त्ररत्नार्थविच्छान्त नवेज्याकर्मसंयुतः
द्वादशी नियतो विप्रः स एव पुरुषोत्तमः ३०३
किमत्र बहुनोक्तेन सारं वक्ष्यामि ते नृप
एकादश्युपवासश्च शङ्खचक्रादिधारणम् ३०४
तदीयानां पूजनञ्च वैष्णवं त्रितयं स्मृतम्
पुण्याद्विष्णुदिनादन्यन्नोपोष्यं वैष्णवैः सदा ३०५
तथा भागवतादन्यो नार्चनीयो हि कुत्रचित्
भगवन्तमनुद्दिश्य न दद्या न यजेत् क्वचित् ३०६
नावैष्णवान्नं भुञ्जीत दद्यान्ना वैष्णवाय च
नार्चयेदितरान् देवान्न तिर्यग्धारयेत्तथा ३०७
एकादश्यान्न भुञ्जीत वसेन्नावैष्णवैः सह
अष्टाक्षरस्य जप्तारं शङ्खचक्रधरं द्विजः ३०८
अवमत्य विमूढात्मा सद्यश्चण्डालतां व्रजेत्
वैष्णवं ब्राह्मणं गाञ्च तुलसी द्वादशीं तथा ३०९
अनर्चयित्वा मूढात्मा निरयं दुर्गतिं व्रजेत्
विष्णोः प्रधानतनवो विप्रा गावश्च वैष्णवाः ३१०
शक्त्या संपूज्य तानेव याति विष्णोः परं पदम्
एकादश्युपवासश्च द्वादश्यां विप्रपूजनं ३११
नित्यमामलकस्नानं पापिनामपि मुक्तिदम्
पक्षे पक्षे हरि दिने चक्राङ्कितभुजे नृप ३१२
संपूज्यमाने विप्रेन्द्रे हरिस्तेषां प्रसीदति

अभावे वैष्णवे विप्रे संप्राप्ते हरि वासरे ३१३
तद्वत्सम्पूजयेद्भावं तुलसीं वाऽपि वैष्णवः
अग्निहोत्रन्तु जुहुयात्सायं प्रातर्द्विजोत्तमः ३१४
पञ्चयज्ञांश्च कुर्वीत वैष्णवान् विष्णुमर्चयेत्
तदर्पितं वै भुञ्जीत पिबेत्तत्पादवारि वै ३१५
एकादश्यां न भुञ्जीत पक्षयोरुभयोरपि
पूजयेद्वैष्णवं विप्रं द्वादश्यामपि वैष्णवः ३१६
विष्णोः प्रसाद तुलसीं तीर्थं वाऽपि द्विजोत्तमः
उपवासदिने वाऽपि प्राशयेदविचारयन् ३१७
उपवासदिने यस्तु तीर्थं वा तुलसीदलम् ३१८
न प्राशयेद्विमूढात्मा रौरवं नरकं व्रजेत्
हर्य्यर्पितन्तु यच्चान्नं तीर्थं वा पितृकर्मणि ३१९
दद्यात्पितृणां यद्भक्त्यं गयाश्राद्धायुतं लभेत्
हरेर्निवेदितं भक्त्या यो दद्याच्छ्राद्धकर्मणि ३२०
पितरस्तस्य यान्त्येव तद्विष्णोः परमं पदम्
तीर्थं वा तुलसीपत्रं यो दद्यात्पितृदैवतम् ३२१
आकल्पकोटि पितरः परितृप्ता न संशयः
यः श्राद्धकाले मूढात्मा पितृणाञ्च दिवोकसाम् ३२२
न ददाति हरेर्भुक्तं तस्य वै नारकी गतिः
हर्यर्पितन्तु यच्चान्नं यच्च पादोदकं हरेः ३२३
तुलसीं वा पितणाञ्च दत्त्वा श्राद्धायुतं लभेत्
सर्व यज्ञमयं विष्णुं मत्वा देवं जनार्दनम्
आमन्त्र्य वैष्णवान् विप्रान् कुर्याच्छ्राद्धमतन्द्रितः ३२४
प्रत्यब्दं पार्वणश्राद्धं कुर्यात्पित्रोर्मृतेऽहनि
अन्यथा वैष्णवो याति ब्रह्महत्यां न संशयः ३२५
अमायां कृष्णपक्षे च पित्र्ये वाऽभ्युदये तथा

कुर्यात् श्राद्धं विधानेन विष्णोराज्ञामनुस्मरन् ३२६
न कुर्यात् यो विधानेन पितृयज्ञं नराधमः ३२७
आज्ञातिक्रमणाद्विष्णोः पतत्येव न संशयः
शङ्खचक्रोर्ध्वपुण्ड्रादिचिह्नैः प्रियतमैर्हरेः ३२८
अन्वितान् ब्राह्मणानेव पूजयेत्सर्वकर्मसु
अश्राद्धिनोऽप्ययज्ञस्य कर्मत्यागिन एव च ३२९
वेदस्याप्यनधीतस्य संसर्गं दूरतस्त्यजेत्
पित्रोः श्राद्धं प्रकुर्वीत नैकादश्यां द्विजोत्तमः ३३०
द्वादश्यान्तत्प्रकुर्वीत नोपवास दिने क्वचित्
विष्णोर्जन्मदिने वाऽपि गुरूणाञ्च मृतेऽहनि ३३१
वैष्णवेष्टिं प्रकुर्व्वीत वेदिकं वैष्णवोत्तमः
अगम्यागमनं हिंसामभक्ष्याणाञ्च भक्षणम् ३३२
असत्य कथनं स्तेयं मनसाऽपि विवर्जयेत्
तप्तचक्राङ्कनं विष्णोरेकादश्यामुपोषणम् ३३३
धृतोर्ध्वं पुण्ड्रदेहत्वं तन्मंत्राणां परिग्रहः
नित्यमामलकस्नानं देवतान्तरवर्जनम्
ध्यानं मन्त्रं जपो होमस्तुलस्याः पूजनं हरेः ३३४
प्रसादस्तीर्थसेवा च तदीयानाञ्च पूजनम्
उपायान्तर सन्त्यागस्तथा मन्त्रार्थचिन्तनम् ३३५
श्रवणं कीर्तनं सेवा सत्कृत्यकरणं तथा
असत्कृत्य परित्यागो विषयान्तरवर्जनम् ३३६
दानं दमस्तपः शौचमार्जवं क्षान्तिरेव च
आनृशंस्यं सतां सङ्गः पारमैकान्त्यहेतवः ३३७
वैष्णवः परमैकान्ती नेतरो वैष्णवः स्मृतः
नावैष्णवो व्रजेन्मुक्तिं बहुशास्त्रश्रुतोऽपि वा ३३८
वैष्णवो वर्णवाह्योऽपि याति विष्णोः परं पदम्

एतत्ते कथितं राजन् पारमैकान्त्यसिद्धिदम् ३३९
वैशिष्ट्यं वैष्णवं धर्मशास्त्रं वेदोपबृंहितम्
विष्वक्सेनाय धात्रे च सम्प्रोक्तं परमात्मना ३४०
विष्वक्सेनाय सम्प्रोक्तमेतद्विघनसे पुरा
भृगोः प्रोक्तं विघनसा भृगुणा च महर्षिणा ३४१
भृगुणा च मनोः प्रोक्तं मनुना च ममेरितम्
मनुस्तु धर्मशास्त्रन्तु सामान्येनोक्तवान् स्वयम् ३४२
तदेव हि मया राजन् वैशिष्ट्येण तवेरितम्
विशिष्टं परमं धर्मशास्त्रं वैष्णवमुत्तमम् ३४३
य इदं शृणुयाद्भक्त्या कथयेद्वा समाहितः
पारमैकान्त्य संसिद्धिं प्राप्नोत्येव न संशयः ३४४
सर्वपापविनिर्मुक्तो याति विष्णोः परं पदम्
यस्त्विदं श्रुणुयाद्भक्त्या नित्यं विष्णोश्च सन्निधौ ३४५
अश्वमेधसहस्रस्य फलं प्राप्नोत्यसंशयः
हारीतमेतच्छास्त्रन्तु परमां धर्म्मसंहिताम् ३४६
आलोक्य पूजयन् विष्णुं पारमैकान्त्यमश्नुते
एतच्छ्रुत्वाम्बरीषस्तु हारीतोक्तिं नृपोत्तमः ३४६
ववन्दे परया भक्त्या तमृषिं वैष्णवोत्तमः
त्वमेव परमोधर्म्मस्त्वमेव परमं तपः ३४७
त्वदङ्घ्रियुगलं प्राप्य सर्वसिद्धिमवाप्नुयाम्
महामुनिमिति स्तुत्वा राजर्षिः स महातपाः ३४७
प्राप्तवान् परमैकान्त्यं तत्प्रसादात्सुसिद्धिदम्
वैशिष्ट्यं पारमैकान्त्यमेतच्छास्त्रं ममाव्ययम् ३४८
भारद्वाजादयः सर्वे नृपाश्च जनकादयः
योगिनः सनकाद्याश्च नारदाद्याः सुरर्षयः ३४९
वसिष्ठाद्या वैष्णवाश्च विष्वक्सेनादयः सुराः

एतच्छास्त्रानुसारेण पूजयामासुरच्युतम् ३५०
परमं वैदिकं शास्त्रमेतद्वैष्णवमुत्तमम्
ज्ञात्वैव परमैकान्ती पूजयेद्विष्णुमीश्वरम् ३५१

इति वृद्धहारीतस्मृतौ विशिष्टधर्म्मशास्त्रे वृत्यधिकारो नाम
अष्टमोऽध्यायः
समाप्ताचेयं वृद्धहारीतस्मृतिः

Reference:
Smṛti Sandarbha, Vol. II, (Delhi: Nag, 1981), pp. 994 ff.